



# Etninė kultūra 2003

Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys

Metraštis leidžiamas nuo 2001 metų. **Nr. 3**

## TURINYS

IŽANGA .....	2
TARYBOS VEIKLA .....	3
Programos .....	5
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas .....	12
Tarptautiniai seminarai .....	15
Bendradarbiavimas su visuomeninėmis organizacijomis .....	16
Tarybos veikla regionuose .....	17
Tarybos posėdžiai .....	18
Atliktų ekspertizių sąrašas .....	21
EKSPERTIZĖS .....	23
Teisės klausimai .....	23
Regioninė politika ir plėtra .....	41
Švietimas ir mokslas .....	57
Etninės kultūros sklaida .....	59
Gyvoji tradicija .....	68
Įvairūs klausimai .....	88
TARYBOS TEISĖS AKTAI .....	94

II-ajame viršelyje: „Skamba skamba kankliai“ Gedimino kalne.

Keisha nuotrauka

## Redakcinė kolegija

Angelė Vyšniauskaitė (pirmininkė)  
Rimantas Astrauskas  
Irena Čepienė  
Petras Kalnius  
Virginija Kondratienė  
Jonas Rudzinskas  
Dalia Urbanavičienė  
Ramunė Vėliuvienė

Informacinį leidinį parengė ir išleido  
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriatas,  
Žygimantų g. 1/8, LT-01102, Vilnius, Lietuva  
Tel. 210 71 61, Faks. 210 71 60  
Mob. tel. (+370) 699 04238  
El. paštas: etnogloba@irs.lt  
www.irs.lt (žr. nuorodą – institucijos,  
atskaitingos Seimui)  
Tekstai, redagavimas, komponavimas –  
Vaclovas Mikailionis  
Meninio sprendimo projektas, dizainas –  
Vytautas Musteikis  
Maketavo Edvardas Dumčius, UAB „Petro ofsetas“  
Pasirašyta spaudai 2004 06 20  
Tiražas 1000 egz.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“  
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius  
tel. (+370 5) 273 33 47, faks. (+370 5) 273 31 40,  
El. paštas: priemimas@petroofsetas.lt,  
www.petroofsetas.lt





## Ižanga

Etninės kultūros globos taryba teikia visuomenei trečią Tarybos veiklos ataskaitą. Siekdama skatinti lietuvių etninės kultūros plėtotę, laiduojančią tautinio tapatumo ir savimonės išsaugojimą bei stiprinimą, savarankišką ir lygiavertį Lietuvos dalyvavimą pasaulio tautų kultūriniame gyvenime, Taryba 2003 m. ypač daug dėmesio skyrė gyvosios tradicijos saugojimui ir jos plėtrai regionuose bei etninės kultūros subjektų teisių apsaugai. Tai atsispindi ir Tarybos parengtose Etninės kultūros plėtros valstybinėje ir Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikėje programose, kurias 2003 m. patvirtino Lietuvos Respublikos Vyriausybė.

Kadangi **regioninė politika** tampa ypač aktuali Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, todėl Taryba nemažai dėmesio skyrė šalies regionų identiteto išsaugojimui. Spręsdama šiuos klausimus ji bendradarbiavo su Vidaus reikalų ministerija, atsakinga už Lietuvos regioninę politiką ir regionų plėtrą.

Siekiant išsaugoti etnokultūrinės tradicijas regionuose labai svarbu nustatyti dabartines jų paplitimo teritorijas, todėl Taryba toliau tobulino Lietuvos etnografinių regionų koncepcijos nuostatas ir tuo klausimu priėmė rekomendaciją „Dėl etnografinių regionų ribų nustatymo“ (žr. šio leidinio p. 96). Tarybos ekspertų – etnologų, etnomuzikologų, tarmių žinovų, tautodailės ir kitų specialistų pastangomis nustatytos penkių Lietuvą sudarančių regionų – Aukštaitijos, Dzūkijos (Dainavos), Mažosios Lietuvos, Suvalkijos (Sūduvos) ir Žemaitijos ribos.

Tarybos ir jos padalinių – **regioninių tarybų veikla** etnografiniuose Lietuvos regionuose tampa svarbiu etninės kultūros plėtros veiksmu, galinčiu turėti įtakos tolesnei Lietuvos regioninės politikos raidai bei šalies teritorinės sandaros tobulinimui.

Viena aktualiausių nūdienos problemų yra **etninės kultūros subjektų teisinė apsauga**. Pasitelkusi autorinių teisių ekspertus, Taryba nagrinėjo etninės kultūros subjektų teisių apsaugos klausimus, nes šioje srityje ypač piktnaudžiaujama.

Kadangi nemažai problemų kyla perteikiant žinias apie etninės kultūros vertybes **švietimo įstaigose**, todėl Tarybos ekspertų dėmesio centre buvo negatyvūs ir pozityvūs poslinkiai šioje srityje.

**Aktualios lieka ir etninės kultūros sklaidos problemos**. Spaudoje ir elektroninėse žiniasklaidos priemonėse akivaizdžiai pasigendama tautinį identitetą ugdančių, žmonių orumą ir kūrybingumą skatinančių straipsnių bei laidų, visa tai užgožia kriminalinių įvykių srautas, skatinantis nepilnavertiškumo jausmą ir nepasitikėjimą ateitimi, kūrybinėmis tautos galiomis. Kita vertus, gyvosios lietuvių tautos tradicijos, jos gebėjimai ir galimybės taip pat buvo Tarybos ekspertų akiratyje. Tarybos ekspertų atliktos ekspertizės paliudijo Rasos (Joninių) šventės gyvybingumą, jos gaivinimo būtinybę Rambyno kalne, tradicinės bitininkystės neišnaudotas galimybes, kaimų bendruomenių veiklos skatinimo būtinybę.

Pagrindiniai 2003 metų Tarybos veiklos akcentai užfiksuoti ir šiame Tarybos informaciniame leidinyje, kurį ir teikiame skaitytojui.

## Tarybos veikla

**Tęsdama savo misiją – globoti etninę kultūrą – Taryba siekė įgyvendinti institucijos Strateginiame veiklos plane numatytus tikslus ir uždavinius. 2003 m., vykdydama jai priskirtas funkcijas – formuoti etninės kultūros politiką bei strategiją, koordinuoti etninės kultūros valstybinę globą vykdančių institucijų veiklą, Taryba rūpinosi etninės kultūros gyvosios tradicijos plėtra ir regionų identiteto išsaugojimu, etninės kultūros subjektų teisių apsauga. Šiais ir kitais svarbiais klausimais buvo rengiami įvairūs tarpinstituciniai pasitarimai, atliekamos ekspertizės, teikiamos išvados ir pasiūlymai.**

Taryba gavo Respublikos Prezidento R. Pakso prašymą padėti parengti *Valstybinę tautinio pasididžiavimo programą*. Tarybos pirmininko K. Stoškaus pastangomis pradėtas rengti Tautinio pasididžiavimo programos projektas. Tarybos ekspertų pateiktus siūlymus apibendrinė J. Trinkūnas.

2003 m. gegužės mėn. Seimui buvo pateiktos Tarybos ekspertų išvados ir pasiūlymai Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymo projektui, kuriam Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto posėdyje pristatė Tarybos pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė. Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto 3 straipsnio 4 dalies – Švietimo tikslai – papildymas naujomis teisės nuostatomis: „*perteikti asmeniui etninės kultūros pagrindus*“ sudarytų teisinės prielaidas švietimo įstaigose supažindinti jaunąją kartą su lietuvių etninės kultūros vertybėmis. Taryba pateikė siūlymus ir kitiems įstatymo projekto straipsniams, reglamentuojantiems priešmokyklinį, pradinį ir pagrindinį ugdymą, juose nurodydama, kaip turėtų būti perteikiami etninės kultūros pagrindai skirtingų lygių švietimo ir ugdymo įstaigose. Priimtame įstatyme atsižvelgta į Tarybos pastabas.

Formuodama regioninio savitumo išsaugojimo strategiją, Taryba pagrindinį dėmesį sutelkė į darbą pačiuose regionuose, daug dėmesio skirdama siūlymų dėl teisės aktų, susijusių su Lietuvos Respublikos teritorinės administracinės sistemos tobulinimu, rengimui. Tarybos

iniciatyva Vidaus reikalų ministro įsakymu sudaryta darbo grupė Regioninės plėtros ir politikos klausimams nagrinėti, kuri turi pateikti siūlymus Lietuvos Respublikos Vyriausybei minėtais klausimais.

Žemės ūkio ministerijos prašymu Taryba pateikė siūlymus dėl Bendrojo programavimo dokumento 4. priemonės *Kaimo vietovių pritaikymas ir plėtra* 4.5. papriemonės *Etnografinių kaimų išsaugojimas* nuostatų tobulinimo. Taip pat Tarybos ekspertai pateikė siūlymus *Dėl struktūrinių fondų naudojimo taisyklių tobulinimo* ir *Dėl žemės ūkio veiklos įvairinimo bei alternatyvios žemės ūkiui veiklos sričių nustatymo*. Siekdama užtikrinti kokybišką pateiktų su etninės kultūros veikla susijusių projektų atranką, Žemės ūkio ministerija paprašė Tarybos dalyvauti projektų atrankoje ir vertinti projektus bei parengti projektų vertinimo pažymos projektą. Į Tarybos pateiktas ekspertines išvadas ir siūlymus atsižvelgta.

Seimo Žmogaus teisių komiteto pirmininko G. Dalinkevičiaus ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės prašymu Taryba vertino *Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcijos* projektą (projekto rengėjas Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas). Tarybos ekspertai koncepcijos projekte išvelgė daug trūkumų, tad argumentuotą išvadą ir pasiūlymų paketą (žr. šio leidinio p. 23) buvo pateiktas nagrinėti platesniam Seimo narių ratui. Į Tarybos ekspertų pateiktas išvadas dėmesį atkreipė Seimo narė Kazimiera Pruskienė.

VALSTIEČIŲ IR NAUJOSIOS DEMOKRATIJOS PARTIJŲ  
FRAKCIJOS SENIŪNEI  
P. KAZIMIERAI DANUTEI PRUNSKIENEI

2003 11 18

DĖL ETNINĖS POLITIKOS KONCEPCIJOS PROJEKTO

Jūsų prašymu teikiame Etninės kultūros globos tarybos ekspertų išvadą dėl Lietuvos Respublikos Etninės politikos koncepcijos projekto, kurį parengė Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

PRIDEDAMA: Tarybos ekspertų išvada, 4 lapai.

TARYBOS PIRMININKO PAVADUOTOJA

VIRGINIJA KONDRATIENĖ





DĖL ETNINĖS POLITIKOS KONCEPCIJOS PROJEKTO

Etninės kultūros globos taryba prie LRS kreipėsi į LRS Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų frakciją dėl LR Etninės politikos koncepcijos projektui turimų pastabų ir pasiūlymų.

VNDS frakcijoje buvo apsvarstyti šie siūlymai ir nuspręsta kreiptis į LR Vyriausybę prašant atsižvelgti į Etninės kultūros globos tarybos ekspertų išvadoje išdėstytas pastabas LR Etninės politikos koncepcijos projektui.

PRIDEDAMA: 5 lapai, Etninės kultūros globos tarybos rašto kopija.

PAGARBIAI,  
FRAKCIJOS SENIŪNĖ

KAZIMIERA PRUNSKIENĖ

VYRIAUSYBĖS KANCLERIS

TAUTINIŲ MAŽUMŲ IR IŠEIVIJOS DEPARTAMENTUI  
PRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS

KULTŪROS MINISTERIJAI

Ministro Pirmininko pavedimu prašau kartu išnagrinėti ir įvertinti Etninės kultūros globos tarybos pastabas ir pasiūlymus ir įstatymų nustatyta tvarka suderintą Etninės politikos koncepcijos projektą iki 2004 m. sausio 23 d. pateikti Vyriausybei.

Taip pat atsakyti Seimo Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų frakcijai (kopiją – Vyriausybei).

2003 m. gruodžio 8 d.

ANTANAS ZENONAS KAMINSKAS

**Padedant Seimo nariams buvo atkreiptas Vyriausybės dėmesys į LR etninės politikos koncepcijos projekto neatitikimą Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymui ir kitiems teisės aktams, kurį nurodė Etninės kultūros globos tarybos ekspertai. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas pakartotinai surengė išplėstinį valstybės institucijų pasitarimą šiuo klausimu. Pasitarimo metu suderinti nuomonių skirtumai, projektas patobulintas iš esmės.**



Elenos Matulionienės nuotrauka

*Klaipėdos miesto savivaldybės Etnokultūros centras (vadovė Nijolė Sliužinskienė, Mažosios Lietuvos etninės kultūros regioninės tarybos pirmininko pavaduotoja) kiekvieną vasarą rengia vaikų ir jaunimo etninės kultūros stovyklą „Vėlungis“. Šios stovyklos globėja Kazimiera Prunskienė taip pat domėjosi tradicine žvejyba Kuršių mariose.*



## Programos

2003 m. buvo patvirtintos dvi itin svarbios programos Lietuvos etninės kultūros išsaugojimui ir plėtrai užtikrinti. Taryba kaip LR Seimo ir Vyriausybės ekspertė etninės kultūros valstybinės globos ir politikos klausimais kartu su Kultūros ministerija parengė „Etninės kultūros plėtros valstybinę programą“, kurią Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino 2003 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 793 (Žin., 2003, Nr. 60–2725). Joje nustatyti etninės kultūros tyrimo, saugojimo ir sklaidos prioritetai, numatytos valstybės biudžeto lėšos, konkrečios priemonės, atsakingi vykdytojai bei įvykdymo terminai iki 2009 metų. Ši programa buvo rengiama keletą metų, jos būtinybė iškilė detaliam išnagrinėjus padėtį Lietuvoje, žr. ekspertizės leidiniuose „Etninė kultūra 2001“ (p. 32–49), „Etninė kultūra 2002“ (p. 31–32; 65–73).

Reikšminga yra ir Tarybos kartu su Žemės ūkio ministerija parengta „Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa“, kurią LR Vyriausybė patvirtino 2003 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 1171 (Žin., 2003, Nr. 89–4033). Šios programos tikslas – sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei ir socialinei etnografinių kaimų plėtrai, tam panaudojant ne tik juose išlikusią etninės kultūros paveldą, bet ir vietos tradicijas kaimo verslumui didinti bei kaimų bendruomenių poreikiams tenkinti. Etnografinių kaimų išsaugojimo problemas Tarybos ekspertai nagrinėjo atlikdami įvairiapusių tyrimus, žr. „Etninė kultūra 2002“ (p. 29–30; 54–64).

Plačiau apie šias programas: <http://www.lrs.lt> > Institucijos, atskaitingos Seimui > Etninės kultūros globos taryba.

### Etninės kultūros plėtros valstybinė programa

**Programos paskirtis** – nustatyti etninės kultūros plėtros prioritetines kryptis, sudaryti finansines ir teises priemones, padedančias užtikrinti etninės kultūros paveldo išsaugojimą, pažinimą bei naudojimą, puoselėti tautos tapatumą ir savimone, plėtoti etnografinių regionų savitumą, skatinti gyvosios tradicijos tęstinumą, integruoti etninę kultūrą į švietimo sistemą, plėtoti etninės kultūros tyrimus ir efektyviau juos panaudoti platesnių visuomenės sluoksnių mokymui bei lavinimui, skatinti senųjų tradicijų pritaikymą žemės ūkio, verslo ir turizmo reikmėms, sudaryti etninės kultūros subjektams tinkamas veiklos sąlygas, didinti etninės kultūros vaidmenį pilietinės visuomenės kūrime ir bendrame kultūros procese. Programos vykdymo pradžia – 2003 metai, pabaiga – 2009 metai.

**Esama būklė.** Šių dienų sociokultūriniai ir ekonominiai procesai, neigiamas globalizacijos ir modernizacijos poveikis kelia grėsmę etninei kultūrai – niveliuojasi tradicijos ir papročiai, asimiliuojasi tarmės, nyksta etnografinių regionų skirtumai. Mažėjantis kaimo gyventojų skaičius ir sparčios jų senėjimo tendencijos gesina etninės kultūros židinius, nyksta autentiškos bendruomenės – pagrindinis etnokultūrinio paveldo saugotojas. Naujai besikuriančios bendruomenės kaimuose, seniūnijose, miesteliuose ir miestuose nebeperima senųjų tradicijų.

Nors paveldas yra etninės kultūros plėtros šaltinis, tačiau dėl nepakankamos valstybinės globos neužtikrinta jo apsauga, fiksavimas ir tvarkymas, nes saugomos tik į registrus ir paminklų sąrašus įrašytos nekilnojamosios ir kilnojamosios etninės kultūros vertybės, nėra efektyvios tradicinio kraštovaizdžio ir etnoarchitektūros išsaugojimo priemonių sistemos; materialios etninės kultūros vertybės išvežamos iš Lietuvos, nes nėra efektyvaus teisinio ir administracinio mechanizmo šiam procesui reguliuoti.

Etninės kultūros vertybės bei duomenys apie jas nėra kaupiami kryptingai, intensyviai ir pakankamai kokybiškai dėl metodinių priemonių, techninės įrangos ir lė-

šų trūkumo, nepakankamo tarpinstitucinio bendradarbiavimo, o sukaupta muziejinė ir archyvinė medžiaga (neretai itin unikali) stokoja tinkamų apsaugos sąlygų.

Ypač daug problemų yra nematerialaus etninės kultūros paveldo srityje – archyvinę medžiagą kaupiančios, saugančios, tvarkančios ir tyrinėjiančios institucijos negauna reikiamos valstybės paramos, nes nėra įtrauktos nei į archyvų, nei į kultūros paveldo teisinio reguliavimo sritis; nėra galimybių pagaminti būtiną garso bei vaizdo įrašų apsauginių ir darbinių kopijų kiekį. Daugiausiai tokios medžiagos sukauptė mokslo ir studijų institucijos, tačiau jų veiklą reglamentuojantys įstatymai taip pat neužtikrina sukauptų vertybių išsaugojimo. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynei, turinčiam apie 1,5 mln. tautosakos vnt. (tai vienas didžiausių tokio pobūdžio archyvų Europoje), valstybės parama yra nepakankama.

Nėra suformuotos valstybinės nuostatos dėl visuomeninių organizacijų, Nacionalinio radijo ir televizijos fonduose sukauptų vertybių. Sunkiai prieinama etninės kultūros paveldo medžiaga, esanti archyvuose ir muziejuose už Lietuvos ribų.

Lietuvos mokslo reforma taip pat nėra palanki etninės kultūros tyrimams ir jų panaudojimui etninės kultūros plėtrai: teikiamas prioritetas užsienio kalba ir užsienyje skelbiamiems mokslo darbams, nors didelė dalis etninės kultūros tyrinėjimų yra svarbūs tik Lietuvos auditorijai. Ne visos etnokultūrinės pakraipos mokslo šakos yra ištirtos; moksliniais pripažįstami tik indeksuotose leidiniuose spausdinti darbai, tačiau kai kurioms etninės kultūros sritims tokių leidinių trūksta – dėl to tyrinėtojų sunku įgyti mokslo laipsnį arba įvykdyti atestacijos reikalavimus.

Pasigendama kai kurių tradicinės kūrybos rūšių, tradicinio etiketo ir etikos, kulinarinio paveldo ir kt. tyrimų, nėra tiriama etnokultūrinės veiklos rinkodara. Nepakankamai valstybės remiami ir etninės kultūros tyrimams skirti renginiai (konferencijos, simpoziumai, seminarai ir pan.), tyrėjų stažuotės, dalyvavimas užsienio moksliniuose renginiuose, tarptautinėse organizacijose ir projektuose.



Istatymų nuostatos, įpareigojančios integruoti etninę kultūrą į švietimo ir ugdymo procesą, vykdomos nepakankamai, tik labai nedaugelyje mokyklų etninė kultūra dėstoma kaip pasirenkamas dalykas. Neužtikrinama ir etninės kultūros ugdymo pakraipą pasirinkusių ikimokyklinio ugdymo įstaigų bei bendrojo lavinimo mokyklų (ar jų padalinių) valstybinė globa. Nepakankamai skatinama etninės kultūros sklaida popamokinėje veikloje – mokyklose sumažėjo folkloro ansamblių, kraštotyros, tautodailės ir kt. etninės kultūros sričių būrelių, tradicinių švenčių ir vakaronių, ekskursijų aplankant etninės kultūros objektus, per mažai išnaudojamos muziejų ir kultūros įstaigų parengtų etnokultūrinių edukacinių programų teikiamos galimybės. Papildomo ugdymo menų mokyklose (muzikos, choreografijos, dailės) nepakankamai diegiamos autentiškos etninės kultūros vertybės, prioritetas dažniausiai teikiamas tik stilizuotai jų transformacijai. Trūksta šiuolaikinius reikalavimus atitinkančių etninės kultūros vadovėlių ir kitų mokymo priemonių. Aukštųjų mokyklų programose nepakankamas dėmesys skiriamas etninės kultūros vertybėms, valstybės ir tautos istorijai

Ryškėja tendencija etninę kultūrą sutapatinti su mėgėjų menu arba folkloro ansamblių veikla; prioritetas teikiamas sceniniams pasirodymams, ansambliui ar kalendorinės šventės dažnai formuojami pagal vienodą modelį, neatsižvelgiant į vietos tradicijas.

Lietuvoje kasmet rengiami folkloro festivaliai, įvairių žanrų ir tematikos folkloro šventės, vyksta kalendorinio ciklo renginiai, tautodailės parodos, tačiau dėl lėšų stokos jų organizavimas darosi vis sunkesnis. Ypač trūksta platesnį dalyvių ratą įtraukiančių tradicinių renginių, sambūrių, stovyklų vaikams, šeimoms ir etninės kultūros veiklos pagrindu susibūrusioms bendruomenėms.



Vyželių kaimo (Zarasų r., Salako apyl.) gyventoja Monika Artimavičiūtė, g. 1921 m., prisimena senovės dainas ir papročius. 2003 m.

Reikšmingą vaidmenį aktualizuodamas ir populiarindamas liaudies dainas, šokius, instrumentinę muziką, žodinę kūrybą, paprotinę kultūrą bei kitą nematerialųjį paveldą atliko ir tebeatlieka folklorinis judėjimas, tačiau dabarties sąlygomis šis judėjimas pastebimai silpsta. Daug kur (ypač didžiuosiuose miestuose) folkloro kolektyvai negauna paramos (patalpų, vadovai – atlyginimo, dalyviai – galimybių įsigyti ar atnaujinti kostiumus, muzikos instrumentus), todėl nauji kolektyvai beveik nesterigiami, o senieji – nyksta. Etninės kultūros sklaidos veikloje aktyviai dalyvauja visuomeninės organizacijos, tačiau jų materialinė bazė labai silpna, trūksta paramos organizacinei veiklai vykdyti.

Neturi reikiamo statuso reikšmingos ir unikalumu pasižymintys lietuvių tradicinės šventės – Kūčios, Vėlinės ir kt. Nepakankamai pristatomi tradicinės kūrybos pavyzdžiai Lietuvos valstybės reprezentaciniuose ir šventiniuose renginiuose, juos užgožia užsienio autorių kūryba, popkultūra arba transformuotas pseudoliaudiškas menas.

Visuomenėje praranda prestižą ir tęstinumą įvairios etninės kultūros gyvosios tradicijos formos – tarmės, tautiniai kostiumai, liaudies dainos, tradiciniai šokiai, žaidimai, tradicinė virtuvė ir kt., nors kitų Europos šalių pavyzdys rodo, kad senosios tradicijos gali būti puikiai priderinamos prie šiuolaikinio gyvenimo.

Paramos trūksta tradicinių amatų tęstinumui, todėl etninės kultūros palikimas neefektyviai panaudojamas verslų, lengvosios ir kultūrinės pramonės plėtrai.

Plėtojant kaimo turizmą ne visuomet profesionaliai pasinaudojama etnografinė aplinka ir gyvąja tradicija, etnografiniai objektai menkai integruojami į kultūrinio turizmo maršrutus, nyksta etnografinių regionų architektūros savitumas, šio proceso priežiūros mechanizmas yra neefektyvus.



Žiniašklaidoje pastebimas etnokultūrinės tematikos mažėjimas, etninė kultūra dažnai pateikiama kaip pigi pramoga arba lietuvių saviniekos objektas. Lietuvos radijas ir televizija, ignoruodama įstatymą, nepakankamai dėmesio skiria etninei kultūrai ir informacijai apie jos reikšmingiausias tendencijas.

**Programos strategija** – nustatyti etninės kultūros plėtros prioritetus, suaktyvinti ją etnografiniuose regionuose, skatinti bendradarbiavimą tarp etninės kultūros globos institucijų, įstaigų ir organizacijų, sudaryti tinkamas sąlygas gyventojams puoselėti savo krašto tradicijas ir papročius. Būtina parengti reikiamus teisės aktus ar kitus dokumentus, galinčius pagerinti etninės kultūros plėtrą; remti svarbiausias etninės kultūros plėtros sritis – paveldo išsaugojimą, tyrimų plėtrą, etnokultūrinį ugdymą, gyvosios tradicijos tęstinumą; užtikrinti tolygią etninės kultūros plėtrą visuose Lietuvos etnografiniuose regionuose.

Deramą dėmesį reikia skirti etninės kultūros subjektams, integruoti etnokultūros vertybes į turizmą ir rekreaciją, skatinti tradicinius amatus ir verslus kaip alternatyvią žemės ūkio veiklą, panaudoti senąją patirtį, tradicijas ir papročius bendruomenių formavimuisi, ekologinių ūkių kūrimui, integruoti etnokultūrinį ugdymą į jaunimo ir vaikų socializacijos, prevencijos prieš nusikaltimus, narkomaniją ir alkoholizmą, vasaros užimtumo, sveiko gyvenimo būdo propagavimo programas ir t. t.

Ypač turi būti skatinamos įprastoje aplinkoje gyvuojančios etninės kultūros raiškios formos.

Privalu kooperuoti ir tikslingai naudoti Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, Lietuvos fondų, Europos Sąjungos struktūrinių ir kitų tarptautinių fondų paramą.

**Sprendimai.** Etnografinių regionų savitumui atgauti ir etnokultūrinei veiklai juose plėtoti būtina parengti etnografinių regionų plėtros koncepciją.

Programoje nurodoma plėtoti mokslo institucijų, muziejų, kultūros ir švietimo įstaigų, nacionalinių ir regioninių parkų specialistų bendradarbiavimą rengiant etnografinių regionų etninės kultūros tyrinėjimo, saugojimo ir sklaidos programas, optimizuoti etninės kultūros globos institucijų ir įstaigų tinklą.

Siekiant išsaugoti etninės kultūros vertybių palikimą, reikia sukurti vieningą sukaupitą etninės kultūros duomenų informacijos sistemą, parengti ir paskleisti rekomendacijas bei įvairias metodines priemones, skirtas etninės kultūros paveldo kaupimui ir tvarkymui.

Nustatant etninės kultūros paveldo kaupimo prioritetus, būtina daugiausia dėmesio skirti mažiausiai ir nepakankamai kokybiškai užfiksuotoms, greičiausiai nykstančioms vertybėms, atsižvelgiant į tolygų jų fiksavimą etnografiniuose regionuose, pastoviai koordinuoti ekspedicijų organizavimo tvarką.

Unikalios etninės kultūros vertybes įtraukti į Kilnojimų kultūros vertybių ir Nekilnojimų kultūros vertybių registrus, UNESCO inicijuojamus Nematerialaus kultūros paveldo registrą ir Nacionalinį tradicinės kultūros vertybių sąvadą.

Privalu patobulinti apribojimo išvežti materialias etninės kultūros vertybes iš Lietuvos tvarką, suformuoti valstybines nuostatas, kaip turėtų būti išsaugojami visuo-

meninėse organizacijose sukaupiti etninės kultūros vertybių fondai. Svarbu įteisinti etninės kultūros vertybes kaupiančio specializuotojo archyvo statusą; suteikti nacionalinės įstaigos statusą Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynei ji reorganizuojant į Nacionalinį tautosakos archyvą.

Etninės kultūros vertybių rinkėjus reikia aprūpinti modernėmis priemonėmis, modernia garso ir vaizdo fiksavimo įranga, skirti lėšų ekspedicijoms ir eksponatams įsigyti.

Sudarant šalies įstaigų, kaupiančių ir saugančių etninės kultūros paveldą, metų biudžetą, numatytos lėšos eksponatų, nykstančių foto negatyvų, pozityvų ir nuotraukų, ikonografinės medžiagos, garso ir vaizdo įrašų restauravimui, apsauginių ir darbinųjų kopijų gamybai, saugyklų patalpų praplėtimui ir jų įrangos modernizavimui.

Būtina sukurti vieningą bendriausių duomenų apie įvairių institucijų sukaupitą etninės kultūros paveldą informacijos sistemą, kad ir lietuvių etninės kultūros medžiaga, esanti už Lietuvos ribų, būtų prieinama visiems Lietuvos gyventojams. Stiprinant etninės kultūros tyrinėjimų bazę mokslo sistemoje ir aktyvinant tyrinėjimų įtaką etninės kultūros plėtrai, būtina užtikrinti etninės kultūros sklaidą švietimo sistemoje. Reikia išanalizuoti, kaip etninės kultūros vertybės integruojamos į visų lygių švietimo įstaigas, sudaryti sąlygas etninės kultūros dėstymui bendrojo lavinimo mokyklose įvesti, nuosekliau integruoti etninę kultūrą į kitus dalykus (etiką, muziką, daile, technologijas, geografiją ir kt.), popamokinėje veikloje plėtoti įvairiapuse etnokultūrinę veiklą.

Numatoma sudaryti palankias sąlygas etninės kultūros ugdymo pakraipą pasirinkusioms ikimokyklinio ugdymo įstaigoms ir bendrojo lavinimo mokykloms (ar jų padaliniais); sudaryti sąlygas pasitelkti liaudies meistrus, muzikantus, dainininkus ir kt. etninės kultūros ugdymo ir studijų tikslams; kryptingai rengti etninės kultūros ugdymo programas, vadovėlius ir pagalbines priemones, edukacines programas krašto muziejuose, etninės kultūros centruose, bibliotekose, mokslo ir studijų institucijose, propaguoti geriausias edukacinių programų pavyzdžius; tobulinti etninės kultūros specialistų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo sistemą bei tinklą.

Siūloma visose turizmo studijų ir tęstinio mokymo programose skirti daugiau dėmesio etnologijai ir turizmo bei poilsio paslaugų etnografinėi aplinkai; aukštojo mokyklose įvesti pasirenkamą etnologijos kursą; etninę kultūrą įtraukti į kariškių mokymo ir patriotinio ugdymo programas.

Norint išsaugoti nykstančius vertingiausias tradicinės kultūros reiškinius, būtina suteikti reikiamą statusą tradicinėms šventėms ir sudaryti sąlygas jas švęsti; remti etnine kultūra pagrįstus architektūros, kraštovaizdžio, gamtosaugos, regioninių tradicijų gaivinimo projektus; teikti metodinę paramą tradicinės kultūros pagrindu besibūrančioms bendruomenėms.

Etninės kultūros subjektams – juridiniams asmenims (bendruomenėms, folkloro ansambliams ir klubams, etninės kultūros pakraipos visuomeninėms organizacijoms) būtina suteikti patalpas lengvinančiomis sąlygomis, skirti finansinę paramą materialinės–techninės bazės modernizavimui ir veiklos organizavimui; nustatyti etninės kul-





tūros subjektų – fizinių asmenų (folkloro atlikėjų, tautodailininkų, muzikos instrumentų gamintojų, kulinarinio paveldo žinovų ir kt.) sertifikavimo tvarka, sertifikatų išdavimo sistema; teikti paramą tradicinei amatininkystei, skatinti igūdžių perdavimą jaunajai kartai; pritaikyti ūkininkavimo tradicijas ekologinių ūkių plėtrai.

Būtina skatinti autentiško muzikavimo ir muzikos instrumentų gamybos tradicijų perimamumą bei sklaidą, teisinėmis ir administracinėmis priemonėmis apriboti tradicinių dumplinių instrumentų (armonikų, bandonijų, koncertinų) išvežimą iš Lietuvos.

Numatoma rengti ir remti įvairias etninės kultūros šventes, vakarones, stovyklas, seminarus, simpoziumus, kursus, ypač etnografiniuose kaimuose ir kitose etninės kultūros tradicijas išsaugojusiose vietovėse; įsiliesti į Europoje populiarijančią senovę atspindinčių renginių sklaidą, parengti ir įgyvendinti renginių programą „Senovės dienos“ (senovinių drabužių, amatų, buities, maisto gamybos, archajiškos kūrybos, žaidimų, kovos būdų ir kt. demonstravimą); integruoti etninės kultūros vertybes į Lietuvos valstybės reprezentacinius renginius ir ceremonijas.

Svarbu remti etninei kultūrai skirtas televizijos ir radijo laidas, skatinti etninės kultūros propagavimą per kitas žiniasklaidos priemones, skleisti žinias informaciniuose leidiniuose bei internete; plėsti etninei kultūrai skirtų leidinių, garso ir vaizdo įrašų leidybą, kino filmų etnokultūrine tematika gamybą; skatinti lietuvių etninės kultūros sklaidą Europos Sąjungoje ir visame pasaulyje.

**Numatoma pasiekti tokių rezultatų:** etninės kultūros plėtra taps įvairiapusiškesnė, pagerės etninės kultūros paveldo kaupimas, apsauga ir naudojimas; išryškės etnografinių regionų kultūros savitumas; bus suformuo-



Akmenės r. Ventos vaikų darželio „Gintarėlis“ vaikučiai prie savo seklytėlės

tas etninės kultūros paveldą kaupiančių, tvarkančių ir saugančių institucijų (respublikinių, etnoregioninių ir lokalinių) tinklas, sukurta bendra jų informacinė sistema, paspartės tyrinėjimai ir prasiplės jų sfera, o rezultatai bus geriau panaudojami etninės kultūros plėtros procesų skatinimui bei žinių apie etnokultūrą sklaidai.

Įgyvendinus programą etninė kultūra turi išsivirti švietimo sistemoje, jaunajai kartai ir kitiems visuomenės sluoksniams bus suteikiamos galimybės giliau pažinti etninę kultūrą, puoselėti jos vertybes, skatinti perimamumą ir kūrybinį tęstinumą, sparčiau bręš žmonių tautinė ir pilietinė savimonė, pakils etninės kultūros prestižas visuomenėje, atsiras didesnis poreikis užsiimti etnokultūrine veikla, atsiras pagarba savo krašto kultūrai.

**Igyvendinimo priemonės finansuojamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, ministerijoms, valstybės bei vietos savivaldos institucijoms ir įstaigoms, dalyvaujančioms įgyvendinant programą, skirtą asignavimui.** Kiti galimi programos finansavimo šaltiniai – Europos Sąjungos struktūrinių ir kitų tarptautinių fondų lėšos, įmonių, įstaigų, organizacijų, kitų juridinių ir fizinių asmenų fondai, labdaros organizacijų skiriamos lėšos.

Už šios programos įgyvendinimo koordinavimą atsakinga Kultūros ministerija ir Etninės kultūros globos taryba. Jos derins veiksmus su kitomis suinteresuotomis ministerijomis, valstybinėmis institucijomis, savivaldybėmis, visuomeninėmis organizacijomis ir fondais. Taryba numato vykdyti etninės kultūros plėtros būklės monitoringą, organizuoti viešą programos įgyvendinimo rezultatų aptarimą.

LR Vyriausybės nutarimo priede detalios išdėstytos priemonės, atsakingi vykdytojai, įvykdymo terminai ir lėšų poreikis kiekvienam užsibrėžtam tikslui įgyvendinti.



## Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa

**Programos pagrindinis tikslas** – sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei ir socialinei etnografinių kaimų plėtrai panaudojant juose išlikusią etninės kultūros paveldą ir vietos tradicijas kaimų verslumui didinti, gyvenimui gerinti, vietos bendruomenės poreikiams tenkinti. Programa įgyvendinama 2003–2006 metais.

Programos paskirtis – etnografiniuose kaimuose sudaryti palankias administracines, teisines, informacines, socialines ir ekonomines sąlygas gerinti gyvenimą, plėtoti verslą, ugdyti kultūrą, skatinti glaudesnius teritorinės bei šakinės administracijos, vadybos, mokslo, verslo, švietimo ir kultūros ryšius.

Etnografinis kaimas – kaimo gyvenamoji vietovė, išlaikiusi tradicinius, istoriškai susiklosčiusius ir būdingus tam regionui etninės kultūros bruožus. Etnografiniai kaimai iš kitų kaimų išsiskiria savitu, itin ryškiu etninės kultūros vertybių kompleksu – etnine architektūra (tradicioniai statiniai ir jų vidaus įranga, sodybų planinė ir erdvinė struktūra, vietovės užstatymo tradicinis pobūdis, jo ryšys su kultūrinio kraštovaizdžiu), archeologijos, mitologijos, gamtos paminklais, vertybėmis ir gyvąja tradicija (bendruomenės gyvenimas, ūkininkavimo tradicijos, verslininkystė, amatininkystė, tautodailė, folkloras, žinija). Etnografiniai kaimai nuo kitų Lietuvos kaimų skiriasi ir ūkinio, socialinio, kultūrinio gyvenimo sąlygomis, plėtros galimybėmis.

**Etnografinių kaimų būklė.** Šių kaimų gyvybingumas yra svarbus šalies kultūros tradicijų įvairovės, nacionalinio ir regioninio, vietovių savitumo požymis, tolygaus

išsivystymo rodiklis. Kad išliktų ir būtų plėtojami etnografiniai kaimai, būtina įgyvendinti Europos Sąjungos šalyse vykdomas ir mūsų šalies sąlygoms pritaikytas priemones, kuo geriau panaudoti ne tik nacionalinio biudžeto, bet ir ES struktūrinių fondų teikiamas galimybes.

Mūsų šalyje kaip kultūros vertybės saugomos 48 tradicinės kaimo gyvenvietės, 56 sodybos (vidutiniškai po 4 pastatus – daugiausia Aukštaitijoje ir Dzūkijoje) ir 171 pavienis etninės architektūros pastatas. Tradicinės kaimo gyvenvietės, esančios istorijos ir kultūros paminklų sąrašuose, neaprepia Lietuvos etnografinių kaimų architektūros įvairovės pagal jų struktūrą, apstatymą (pvz., neįrašyta gatvinių kaimų tipų – gatvinių režinių, dvilypių, palaidų gatvinių, linijinių ir t. t.), etninę regioninių savitumą (menkai iširti Žemaitijos, Suvalkijos ir Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai). Todėl daug etnografinių kaimų apskritai nėra saugoma. Nė vienas etnografinis kaimas nėra įrašytas į Kultūros vertybių apsaugos registrą (jų įrašymo principai, įvertinimo kriterijai, pagal kuriuos iširti vos 14 etnografinių kaimų, dar tik baigiami rengti).

Etnografinių kaimų apskaita tvarkoma tik pagal jų architektūrinę išliekamąją vertę, todėl neįvertinami juose išlikę etninės kultūros gyvosios tradicijos reiškiniai. Tai trukdo atskleisti jų etninės kultūros savitumą, verslini (pvz., turizmo), edukacinį ir kultūrinį patrauklumą. Lietuvos etnografinių kaimų apskaita ir tyrimai iki šiol nėra vykdomi kompleksiskai, ir tai apsunkina šiuolaikinę jų rinkodarą. Tinkamų apskaitos ir tyrimų sąlygų sudarymas paspartintų etnografinių kaimų architektūros, archeologijos, etninės kultūros vertybių įtraukimą į Kultūros vertybių apsaugos registrą, gamtos vertybių, esan-



Marijos ir Jurgio Striaukų kaimo turizmo sodyba prie Beržoro ežero

Marijos Striaukienės nuotrauka



čių etnografinių kaimų aplinkoje, – į valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašą.

Turimi sukaupti duomenys apie etnografinius kaimus neužtikrina greito ir efektyvaus vertybių inventorizavimo ir įvertinimo (Kultūros paveldo centras tyrimus pajėgia atlikti kasmet ne daugiau kaip keturiuose etnografiniuose kaimuose), todėl daugelio etnografinių kaimų medinių statinių būklė sparčiai blogėja (ypač mažosios architektūros paveldo: kryžių, koplytstulpių, skulptūrų, kapinių ansamblių). Stokojama finansinių išteklių, todėl neužtikrinamas koordinuotas duomenų apie etnografinius kaimus kaupimas, jų fiksavimas ir tyrimai įvairiose šalies mokslo ir mokymo institucijose, muziejuose, nacionalinių regioninių parkų direkcijose, savivaldybėse.

Nėra nei veiksmingos etnografinių kaimų architektūros išsaugojimo priemonių sistemos, nei teisinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių sąlygų ją sukurti. Esamos priemonės neužtikrina etnografinių kaimų gyvybingumo ir savitumo palaikymo, etninės kultūros paveldo išsaugojimo, gyvosios tradicijos puoselėjimo ir plėtos. Mažėja vietos gyventojų, jie sensta, todėl sparčiai nyksta etnografinių kaimų etninės architektūros paveldas ir jo gyvoji tradicija. Ribotai ir lėtai atnaujinami vertingi statiniai valstybės lėšomis. Lietuvos etninės architektūros istorikai drauge su architektais iki šiol nėra parengę rekomendacijų, kaip etnografiniuose statiniuose priderinti modernius sanitarinius įrenginius, gamybos, statybos technologijas. Savarankiškai pritaikant pastatus rekreacijai ir turizmui, dalkomas etnografinių kaimų etninės architektūros sprendimas, statomi nauji statiniai dažnai neatitinka vietos tradicijų, tai griaua etnografinių kaimų savitumą, dalko tradicinį kraštovaizdį, naikina gamtos vertybes.

Nepakankamas valstybės ir visuomenės dėmesys etnografinių kaimų etninės kultūros gyvatai tradicijai, jų gamtos ir istorijos vertybėms. Etnografiniuose kaimuose neatlikti gyventojų verslumo, gyvenamosios, kūrybos, etninės psichologijos, gyvenimo kokybės tyrimai. Nepakankamai iširtas etnografinių kaimų lokalinis savitumas. Šalies visuomenei ir etnografinių kaimų bendruomenėms trūksta žinių apie etnografinių kaimų vertybių, išteklių, tradicijų vertę, jų panaudojimo galimybes šiuolaikinėje ekonominėje ir kultūrinėje vardoje. Etnografiniai kaimai nepakankamai įsilieja į turizmo informacijos plėtos sistemą.

Etnografiniuose kaimuose vyrauja nekomercinis ūkininkavimas, smulki žemėvalda, ekstensyvi žemdirbystė, turinti ekologinio ūkininkavimo požymių; taikomi pigesni tradiciniai ūkininkavimo būdai ir inventoriai – arkliais ir atitinkamais tradiciniais padargais apdirbama žemė, šienaujama ir javai kertami pjautuvais, dalgiais, menkai technizuotas derliaus apdorojimas ir laikymas. Tokia neteikianti pakankamai pajamų ūkinė veikla nepadeda spręsti etnografinių kaimų gyventojų ekonominių ir socialinių problemų. Nors ir esama išteklių, etnografiniuose kaimuose per lėtai plėtojami alternatyvūs verslai. Konservatyvi etnografinių kaimų gyventojų mąstysena trukdo prisitaikyti prie kintančių verslo sąlygų.

Rinkodaros, žaliavų paieškos ir kitus vadybos klausimus iš dalies mėgina spręsti nacionalinių ir regioninių parkų direkcijos, tačiau ir joms trūksta metodinės informacijos. Etnografiniuose kaimuose verslui plėtoti men-

ka pritaikomi ir panaudojami kulinarinio paveldo ištekliai. Tradiciniais amatais, tautodaile verčiasi tik pavieniai meistrai. Neplėtojami tradiciniai verslai: medienos apdirbimas, puodininkystė, odos ir kailių išdirbimas, vaistažolių rinkimas, bitininkystė, žirgininkystė ir kiti.

Etnografiniai kaimai nepakankamai įtraukiami į turizmo veiklą (kiek sparčiau – Žemaitijoje ir Aukštaitijoje). Kaimo turizmui plėtoti retai panaudojamos etnografinės aplinkos teikiamos unikalios galimybės. Iki šiol nepradėti įgyvendinti Kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamento užsakymu mokslininkų, architektų ir kitų etninės kultūros specialistų 1994–1995 metais parengti projektai „Verbų etninės kultūros draustinis“, „Keturiasdešimt totorių kaimo etninės kultūros draustinis“. Daugelis etnografinių kaimų yra vandens ir automobilių turizmo mėgėjiškų maršrutų zonoje, tačiau iki šiol neišplėta infrastruktūra, kurios reikia šiam turizmui: keliai, bendrojo naudojimo transportas, stovyklavietės, poilsio aikštelės, inventoriaus nuoma, pakelės prekyba.

Trūksta koordinavimo sprendžiant etnografinių kaimų problemas, nacionalinio biudžeto ir ES lėšų racionalaus panaudojimo klausimus.

**Sprendimai.** Tikslinga peržiūrėti ir nustatyti naujus etnografinių kaimų, jų vertybių įvertinimo ir atrankos kriterijus, pagal kuriuos kiekviename šalies etnografiniame regione galima būtų atrinkti ir rinkodaros požiūriu įvertinti tai, kas saugotina etnografiniuose kaimuose, juos ir jų vertybes įtraukti į kompleksiskai integraciją (susijusią su kitomis duomenų sistemomis) apskaitą, atlikti jų išteklių ir plėtos galimybių analizę, apskaičiuoti, kiek būtina skirti investicijų etnografiniams kaimams išsaugoti. Prioritetai turėtų būti teikiami tiems kaimams, kurie turi daugiau išteklių, saugojamų ir puoselėjamų vertybių, plėtos perspektyvų ir galimybių.

Siekiant suaktyvinti etninės kultūros tradicijų, kaimo turizmo ir rekreacijos paslaugų plėtrą etnografiniuose kaimuose ir jų apylinkėse, būtina sparčiau renovuoti architektūrinę vertę turinčius statinius, mažinti valstybinių ir privačių interesų priešpriešą, sukurti teises ir finansines sąlygas, kad būtų atlyginamos išlaidos asmenims, renovuojantiems, restauruojantiems etnografiniuose kaimuose esančius vertingus statinius.

Būtina propaguoti tradicijomis pagrįstas turizmo ir rekreacijos paslaugas, didinti jų prestižą; sukurti teises, finansines ir ekonomines sąlygas etnografinių kaimų gyventojams gauti pajamų už viešąsias paslaugas, infrastruktūros puoselėjimą, gamtosauginę veiklą; teikti valstybės finansinę paramą ir pagal galimybes panaudoti ES struktūrinių ir tarptautinių fondų lėšas alternatyviai veiklai (ypač etnokultūrinio turizmo, verslų ir amatų), etninės kultūrinės veiklos ir raiškos projektams, pagrįstiems etnografinių kaimų privalumais ir padedantiems išsaugoti regionų savitumą.

Plėtotinos ir remtinios įvairios edukacinės programos, susijusios su etnografinių kaimų specifika. Etnografinių kaimų vertybės turi būti žinomos, prieinamos visuomenei, todėl visomis šiuolaikinėmis priemonėmis turi būti skleidžiama informacija apie etnografinius kaimus.

Siekiant pagerinti gyvenimo sąlygas etnografiniuose kaimuose, būtina sukurti patrauklią šių kaimų infrastruktūrą.

Reikia sudaryti etnografinių kaimų vizualinės informacijos sistemą, gerinti privažiuojamuosius kelius prie etnografinių kaimų ir aplinkinių turizmo objektų, įrengti automobilių stovėjimo aikšteles ir stovyklavietes, tvarkyti aplinką.

Svarbu plėtoti užimtumo didinimo programą ir skurdo mažinimo strategiją, sudaryti palankias gyvenimo ir darbo sąlygas jaunimui. Siekiant išsaugoti tradicinių bendruomenių gyvybingumą, reikia gerinti sveikatos apsaugą ir profilaktiką, socialinę paramą ir švietimą, viešosios tvarkos apsaugą. Etnografinių kaimų plėtos projektavimas itin specifinis, todėl jis įmanomas tik remiantis vietos gyventojų verslumo, etninės psichologijos stebėjimais. Tikslinga vykdyti etnografinių kaimų gyvenimo ir aplinkos kokybės monitoringą.

**Numatomi rezultatai.** Panaudojus kaimuose išlikusių etnokultūrinį palikimą ir vietos tradicijas, pagerės gyvenimas juose, bus geriau tenkinami vietos bendruomenės poreikiai. Etnografiniai kaimai taps šalies regionų etninės kultūros ir ūkininių tradicijų židiniais, bus išsaugotas ir puoselėjamas vietovės savitumas ir regioninis tapatumas. Etnografiniai kaimai taps patrauklūs rekreacijai ir turizmo plėtrai.

Tautodailės ir folkloro raida, senosios ūkinės veiklos tradicijos bus derinamos su kaimo turizmu, rekreacine veikla, kitais alternatyviais verslais kaime, bus išplėtotas atitinkamų paslaugų ir prekybos sektorius.

Etninę architektūrinę vertę turinčių pastatų atnaujinimas panaudojant autentiškas statybines medžiagas ir tradicinį statybos būdą sudarys sąlygas kurti darbo vietas ir plėtoti verslą kaime.



Etninės kultūros vertybių pristatymas, tradiciniai amatai ir verslai, tautodailė, šventės ir tradicinės apeigos, kiti kultūros renginiai bus svarbiausios turizmo ir rekreacijos plėtrą skatinančios priemonės. Etnografinio kaimo vertybės taps atviros ne tik šalies visuomenei, bet ir pasauliui. Bus sudarytos geresnės sąlygos, kad etnografiniuose kaimuose ir jų aplinkoje išliktų etninės kultūros, gamtos, istorijos, mitologijos, archeologijos vertybės; bus išsaugota etnografinio kaimo gyvybinga visuma (gyvoji etninės kultūros tradicija, kultūros, gamtos vertybės ir kita).

Etnografinių kaimų bendruomenės teisinėmis, finansinėmis ir ekonominėmis priemonėmis bus skatinamos teikti viešojo vartojimo paslaugas, rūpintis infrastruktūros kūrimu ir aplinkosauga.

**Programa finansuojama** Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis, savivaldybių biudžetų lėšomis, kitomis teisėtai įsigytomis lėšomis.

Jos įgyvendinimą koordinuoja Žemės ūkio ministerija kartu su Etninės kultūros globos taryba.

Detaliame Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos įgyvendinimo priemonių 2003–2006 metų plane nurodytos konkrečios priemonės, kurias privalės atlikti Žemės ūkio, Aplinkos, Kultūros, Ūkio, Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo, Susisiekimo, Sveikatos apsaugos ministerijos, Kultūros vertybių apsaugos departamentas, Žemės ūkio rūmai, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Valstybinis turizmo departamentas, savivaldybės bei kitos suinteresuotos institucijos iki 2006 metų.



Smilgių etnografinė sodyba – Panevėžio kraštotyros muziejaus filialas

Gvido Vilko nuotrauka





## Tarpinstitucinis bendradarbiavimas

Siekdama spręsti etninės kultūros globos klausimus ir užtikrinti tarpinstitucinį etninės kultūros valstybinės globos koordinavimą, Taryba bendradarbiavo su Lietuvos Respublikos Prezidentūra, Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros, Žmogaus teisių, Valstybės valdymo ir savivaldybių, Biudžeto ir finansų, Kaimo reikalų komitetams, Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų, Naujosios sąjungos (socialliberalų), Socialdemokratinės koalicijos frakcijomis ir Mišria Seimo narių grupe. Koordinuojant etninės kultūros valstybinę globą, aktyviai bendradarbiauta su Lietuvos Respublikos Vyriausybe, Aplinkos, Finansų, Kultūros, Švietimo ir mokslo, Vidaus reikalų, Žemės ūkio ministerijomis, Lietuvos Respublikos Seimui ir Vyriausybei atskaitingomis institucijomis – Valstybine lietuvių kalbos komisija, Paminklosaugos komisija, Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondu, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu, Pedagogų profesinės raidos centru, Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūra, apskritimis ir savivaldybėmis, įvairiomis mokslo ir studijų įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis.

**Sausio mėn.** įvyko susitikimas su išrinktuju Respublikos Prezidentu Rolandu Paksu. Susitikime dalyvavo K. Stoškus, V. Kondratienė, J. Rudzinskas, D. Urbanavičienė, V. Čaplikas A. Vyšniauskaitė, M. Martinaitis, L. Trasykytė. Buvo aptarti Etninės kultūros valstybinės globos klausimai (švietimas ir ugdymas, etninės kultūros paveldas, gyvoji etninė kultūra), Regioninės politikos ir plėtros problemos Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą, valstybinės kalbos politika ir jos pagrindinės problemos (lietuvių kalbos pozicijos daugiakalbėje Europoje, pasididžiavimas savo tautiškumu visuomenėje, valstybinio elektroninio terminų banko kūrimas, mokslo kalba). Šį klausimą pristatė Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė I. Smetonienė.

Derinant Tarybos ir Kultūros ministerijos veiksmus rengiant *Etninės kultūros plėtros valstybinę programą*, įvyko keli Tarybos ir Kultūros ministerijos vadovų susitikimai. Jų metu sutarta sujungti Tarybos ir Kultūros ministerijos parengtus Valstybinės etninės kultūros plėtros programos projektus ir prašyti Lietuvos Respublikos Vyriausybės skirti papildomai laiko naujojo projekto derinimui. Programos projektas su suinteresuotomis institucijomis buvo derinamas sausio–birželio mėnesiais. Tarybos pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė birželio 9 d. dalyvavo Vyriausybės strateginio komiteto posėdyje svarstant Etninės kultūros plėtros valstybinės programos projektą. Etninės kultūros plėtros valstybinė programa buvo patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 19 d.

**Sausio mėn.** Etninės kultūros globos tarybos atstovai K. Stoškus, V. Kondratienė, D. Urbanavičienė susitiko su Lietuvos muzikos akademijos rektoriumi Juozu Antanavičiumi ir aptarė Muzikos akademijoje sukauptą etninės kultūros vertybių apsaugos ir etnomuzikologijos archyvo steigimo klausimus. Rektoriui paprašė Tarybą išreikšti nuomonę dėl Muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus (kuriam priklauso ir folkloro archyvas) reorganizavimo į universitetinį institutą, suteikiant jam juridinio asmens statusą. Naujai įsteigta institucija galėtų vykdyti taikomuosius tyrimus, tam būtų papildomai skirti etatai ir finansavimas archyvinei medžiagai tvarkyti. 2003 m. sausio 15 d. Tarybos posėdyje buvo nutarta pri-

tarti Lietuvos muzikos akademijos Senato parengtą projektui reorganizuoti Muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyrių į universitetinį mokslo institutą – Etnomuzikologijos institutą, suteikiant jam juridinio asmens teises.

**Vasario mėn.** Vilniaus m. savivaldybės Naujamiesčio moksleivių namų direktorės kvietimu Tarybos atstovai V. Kondratienė ir J. Rudzinskas apsilankė minėtoje įstaigoje. Ekspertų buvo prašoma įvertinti etnokultūrinių būrelių (tautodailės ir folkloro) ugdymo programos turinį, veiklos sąlygas bei rezultatus. Aptartos naujų patalpų etnokultūrinei veiklai skyrimo problemos. Tarybos narių K. Stoškaus, V. Kondratienės, A. Švirmicko iniciatyva šis klausimas aptartas su Vilniaus miesto meru A. Zuoku ir savivaldybės Švietimo skyriumi. V. Kondratienė kartu su Vilniaus m. savivaldybės Švietimo skyriaus vedėju pavaduotoju T. Gečiu apžiūrėjo patalpas, kurias ketinama skirti mokytojos Astridos Gaspariūnienės vykdomam etninės kultūros edukaciniam projektui.

**Kovo mėn.** Tarybos atstovai K. Stoškus, V. Kondratienė ir D. Urbanavičienė su švietimo ir mokslo ministru A. Monkevičiumi aptarė Etnomuzikologijos archyvo steigimo ir Archyvų įstatymo pakeitimo klausimus. Taryba pateikė ekspertinius siūlymus dėl Archyvų, Mokslo ir studijų bei Aukštojo mokslo įstatymų pakeitimo. Švietimo ministerija vėliau informavo Tarybą, kad Lietuvos archyvų departamentas rengia naujos redakcijos Lietuvos Respublikos archyvų įstatymo projektą, jam įsigaliojus atitinkamai būtų pakeisti ir papildyti Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų bei Aukštojo mokslo įstatymai.

Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto kvietimu Etninės kultūros globos tarybos nariai dalyvavo renginyje „Nacionalinė kultūra ir menas Lietuvos radijuje ir televizijoje“ ir surengtoje spaudos konferencijoje. Konferencijoje pranešimą tema „Išsienėjusios kultūros politikos ligos“ skaitė K. Stoškus.

Alytaus dailiųjų amatų mokyklos surengtoje tarptautinėje konferencijoje „Europos Sąjunga ir etninės kultūros paveldas“ dalyvavo Tarybos narys R. Astrauskas ir Tarybos kviestinis ekspertas V. Tumėnas. Renginyje jie pristatė Tarybos veiklą, skaitė pranešimus, aptarė etni-



nės kultūros globos klausimus su konferencijoje dalyvavusiais Švedijos, Lenkijos ir kitų valstybių etninės kultūros ekspertais bei sutarė dėl ekspertinio bendradarbiavimo. Konferencijos metu pristatytas mokyklos vykdomas projektas „Nauja erdvė senoje pastogėje“.

**Balandžio mėn.** Tarybos iniciatyva įvyko Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, Etninės kultūros globos tarybos ir Lietuvių kalbos instituto atstovų pasitarimas tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo klausimais. Atskirai nagrinėtos Pelaniškių–Peleniškių kaimo vardo užrašymo bei tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo problemos. Surengtame pasitarime suabejota, ar norminant lietuvių kalbą nėra daroma žala senųjų vietovardžių išsaugojimui. Tarybos ekspertų nuomone, šis klausimas reikalauja papildomos mokslinės diskusijos, tai patvirtina ir skirtingos ekspertų išvados. Svarbus ir klausimo teisinis aspektas – kaimo vardo raidės pakeitimas gali sudaryti keblumų atkuriant asmenų nuosavybės teisę į išlikusį nekilnojamąjį turimą, turėtą Pelaniškių kaime. Pasitarimo metu Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus darbuotojas dr. Laimutis Bilkis ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos vadovai patvirtino minėtų institucijų anksčiau išreikštą nuomonę, kad oficialiai turi būti vartojami sunorminti vietų vardai. Jų manymu, tai nekluduoja vietos gyventojams savo vietovardžius tarti laikantis tarminės tradicijos. Jeigu į oficialiąją vartoseną būtų grąžintas **Pelaniškių** vardas, tą patį reikėtų daryti ir su kitais vietovardžiais, t. y. atsisakyti jų norminimo, pradėto tarpukario Lietuvoje. Tuo būdu būtų pakenkta bendrinės lietuvių kalbos sistemai. Šiuo klausimu nuomonės išsiskyrė.

Tarybos Švietimo ir mokslo komisijos pirmininkė doc. dr. I. Čepienė ir Tarybos sekretoriato vyresnioji specialistė D. Malinauskaitė lankėsi Kauno „Šilo“ pradinėje mokykloje, kurioje mokoma etnokultūrinių dalykų. Ekspertė I. Čepienė pateikė etninės kultūros ugdymo programos vertinimą, išvadas ir pasiūlymus dėl jos tobulinimo.

Tarybos atstovės V. Kondratienė ir prof. A. Vyšniauskaitė lankėsi Sūduvos regioninėje etninės kultūros globos taryboje (Marijampolėje), susitiko su Marijampolės apskrities viršininku A. Mitrulevičiumi. Tartasi dėl patalpų Sūduvos regioninei tarybai suteikimo panaudos pagrindais. Tarybos atstovai dalyvavo Marijampolės kolegijos pasitarime dėl etninės kultūros specialistų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo Suvalkijos (Sūduvos) regione.

**Balandžio–birželio mėnesiais** Tarybos ekspertas V. Čaplikas dalyvavo organizacinės komisijos „Dėl Lietuvos valstybingumo ir Dainavos krašto rašytiniuose šaltiniuose 750 metų jubiliejų paminėjimo“ pasitarimuose, prisidėjo prie renginio organizavimo.

**Liepos mėn.** Tarybos atstovai K. Stoškus, V. Kondratienė ir V. Čaplikas susitiko su Vidaus reikalų ministru V. Bulovu, ministerijos sekretoriais A. Astrausku bei R. Budbergyte ir aptarė regioninės plėtros, etnografinių regionų savitumo išsaugojimo problemas. Sutarta dėl bendros darbo grupės sudarymo. 2003 m. spalio ir gruodžio mėnesiais įvyko šios darbo grupės posėdžiai. Sutarta iki 2004 m. kovo 1 d. pateikti siūlymus Vidaus reikalų ministrui dėl Lietuvos Respublikos teritorinės administracinės sandaros tobulinimo.



Mokslo tarybos pirmininką prof. Kęstutį Makariūną (centre) sukakties proga Etninės kultūros globos tarybos vardu pasveikino Tarybos pirmininko pavaduotoja Virginija Kondratienė ir etnomuzikologas doc. dr. Rimantas Astrauskas (iš kairės)

Virginija Valuckienė nuotrauka





**Rugsėjo mėn.** Taryba ir Žemės ūkio universitetas Kaune surengė seminarą-diskusiją „ES parama etninės kultūros projektams“. Seminaras vyko kasmetinės parodos „Lietuvos Agropanorama 2003“ metu. Tarybos pirmininko pavaduotoja V. Kondratienė kartu su Žemės ūkio ministerijos Kaimo plėtros ir informacijos departamento direktore Virginija Žoštautiene konferencijos dalyviams pristatė Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintą *Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą 2003–2006 m.*

Tarybos ekspertai V. Kondratienė, I. Čepienė, V. Čaplikas ir V. Jazerskas lankėsi Latvijos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijoje. Joje domėtasi, kaip švietimo ir ugdymo įstaigose perteikiamos žinios apie etninę kultūrą. Susitikime su Švietimo ir mokslo ministerijos valstybės sekretore Sarmite Vegere, kitais ministerijos darbuotojais pasikeista informacija apie etninės kultūros būklę švietimo įstaigose. Konstatuota, kad Latvijos švietimo ir mokslo sistemoje iš esmės atsisakyta etninės kultūros kaip dalyko dėstymo, todėl žinios apie etninę kultūrą perteikiamos papildomo ugdymo pamokose, būreliuose. Latvijos valstybės tarnautojų manymu, tai neužtikrina kokybiško ir sisteminio žinių apie etninę kultūrą įsisavinimo.

Vizito Latvijoje metu lankytasi Regioninės plėtros ir vietos savivaldos ministerijoje. Domėtasi Latvijos regionine politika. Latvijoje daug dėmesio skiriama regioninei plėtrai. Sudomino tai, kad Latvijoje regionai sudaryti etnografiniu principu. Jie sutampa su istorijos eigoje susi-

formavusiomis savitomis teritorijomis, turinčiomis senus istorinius pavadinimus – Žiemgala, Kuržemė, Vidžemė, Latgala ir kt. Šių regionų savitumus išlaikiusių teritorijų išskyrimas padeda išsaugoti ir plėtoti etnokultūrinį Latvijos savitumą. Šią Latvijos patirtį tikslinga perimti ir Lietuvai, siekiant išsaugoti etnokultūrinį regionų savitumą.

Vizito metu bendradarbiauta su Lietuvos ambasada Latvijoje, tartasi dėl galimybės Latvijoje pristatyti lietuvišką kulinarinį paveldą Lietuvos Nepriklausomybės dienos minėjimo Latvijoje metu.

**Gruodžio mėn.** Tarybos ekspertai prof. habil. dr. A. Vyšniauskaitė, V. Kondratienė ir kviestinis Tarybos ekspertas habil. dr. K. Ēringis dalyvavo Aplinkos ministerijos organizuotame suinteresuotų valstybės institucijų pasitarime. Jame aptartas valstybinės kraštovaizdžio politikos projektas. Taryba pristatė šių Tarybos ekspertų parengtas išvadas.

Taryba ir Pedagogų profesinės raidos centras surengė Lietuvos mokytojams konferenciją „Etninės kultūros ugdymo kaita ir problemos“. Pranešimą „Teisinės prielaidos etninės kultūros vertybes švietimo sistemoje perteikti“ skaitė V. Kondratienė, pranešimą tema „Etninės kultūros interpretavimas šiuolaikinėje mokykloje“ perskaitė dr. I. Čepienė. Konferencijos dalyviai priėmė rezoliuciją, kurioje akcentuojama būtinybė sukurti vientisą, nuoseklią etninės kultūros ugdymo sistemą ikimokyklinėse ugdymo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose. Rezoliucija išsiųsta Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui, Švietimo ir mokslo ministerijai.



Į folklorinį sąjūdį dar sovietiniais laikais įsijungė daug mokytojų. Vienas jų – liuanistas Antanas Jarmala, subūręs etnografinį ansamblių Viečiūnuose (Druskininkų apyl.) 1987 m.

V. Darskevičiaus nuotrauka



## Tarptautiniai seminarai

**2003 m. vasario 4–9 d.** Indijoje, Bombėjuje, vyko konferencija tradicinių kultūrų klausimais (*World Council of Elders. The ancient traditions & cultures*), kurioje dalyvavo Tarybos narys J. Trinkūnas. Joje dalyvavo apie 150 atstovų (seniūnų) iš Afrikos, Amerikos, Azijos ir kitų pasaulio šalių. Valstybės itin susirūpinusios etninės kultūros išlikimu, jos apsauga. J. Trinkūnas pristatė Lietuvoje priimtą Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą, kuriuo buvo labai susidomėta. Daugelio šalių atstovai konstatavo, kad negali rasti būdų, kaip užtikrinti etninės (tradicinės) kultūros apsaugą. Lietuvos pavyzdys juos sužavėjo tuo, kad buvo pasirinkta efektyviausia priemonė etninės kultūros globai užtikrinti – jos teisinė (įstatyminė) apsauga. Konferencijos pranešimų II tome atspausdintas ir J. Trinkūno pranešimas.

**2003 m. rugpjūčio 8–9 d.** Taryboje vyko tarptautinis seminaras „Globalinės pastangos išsaugoti etnines kultūras ir religijas“. Lietuvos Respublikos Seimas ir Taryba susilaukė aukšto tarptautinės bendruomenės įvertinimo dėl Lietuvos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo, kurį kitų šalių atstovai ima sau pavyzdžiu.

**2003 m. rugsėjo 18 d.** Vilniuje vyko seminaras „Pagrindiniai Suomijos regioninės politikos bruožai ir de-

centralizacija regionų plėtros procesuose“. Seminarą vedė Suomijos vietos ir regioninės savivaldos asociacijos už regioninę plėtrą atsakingas direktorius Keijo Sahrmanas. Šis seminaras buvo Antrojo Dzūkijos kultūros kongreso mokslinio renginio, skirto Dainavos krašto 750 metų sukakčiai, tęsinys. Seminarą organizavo Etninės kultūros globos taryba (V. Čaplikas, V. Kondratienė).

**2003 m. spalio 2–5 d.** Vilniuje pirmą kartą įvyko tarptautinės organizacijos ICTM (*International Council for Traditional Music – Tarptautinė tradicinės muzikos taryba*) renginys – ICTM padalinio Etnochoreologijos studijų grupės seminaras, skirtas XIX a. poriniams sukamiesiems šokiams tyrinėti. Seminarą organizavo Taryba, seminarą vedė dr. D. Urbanavičienė. Spalio 3 d. įvyko svečių susitikimas su Tarybos ekspertais, buvo aptarti tradicinės kultūros apsaugos ir sklaidos klausimai, etnokultūrinių tyrimų ir archyvų būklė kitose Europos ir pasaulio valstybėse. Buvo išanalizuoti XIX a. sukamųjų šokių aspektai ir tyrimų kryptys, nuspręsta parengti publikacijas apie istoriškai susiformavusių politinių ir ideologinių šių šokių kontekstą įvairiose šalyse. Nutarta seminarą tęsti ir surengti susitikimą Kroatijoje.



Vis labiau populiarėja Vilniaus tradicinių šokių klubas, kuriame liaudies šokių moko etnochoreografe, Tarybos pirmininko pavaduotoja dr. Dalia Urbanavičienė







## Bendradarbiavimas su visuomeninėmis organizacijomis

(bendri seminarai, konferencijos, kiti renginiai, skaityti pranešimai)

**Vasario mėn.** Taryboje lankėsi Žemaičių kultūros draugijos atstovai; buvo aptarti etnografinių regionų klausimai.

**Kovo mėn.** visuomeninės organizacijos „Consilia Academica“ konferencijoje „Kad Lietuva neišsivaikščiotu: iššūkiai išjungiant į Europos Sąjungą“, vykusioje Kaune, Tarybos narė prof. A. Vyšniauskaitė skaitė pranešimą „Prisirišimas prie savo žemės, gamtos ir namų lietuvių kultūroje“. Tęsiant šią konferenciją Vilniuje 2003 m. kovo 21 d. Tarybos narys poetas M. Martinaitis skaitė pranešimą „Krikščionybė, etninė kultūra ir tautinis identitetas“. Konferencijoms pirmininkavo Lietuvos kultūros kongreso vadovas, Tarybos pirmininkas doc. dr. K. Stoškus, jėse taip pat dalyvavo Tarybos nariai ekspertai I. Čepienė, R. Astrauskas ir kt.

**Balandžio mėn.** Tarybos nariai K. Stoškus, V. Kondratienė, I. Čepienė, A. Vyšniauskaitė dalyvavo konferencijoje Seime „Valstybinė kultūros politika Lietuvai stojant į Europos Sąjungą“. Konferenciją kartu su Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininku R. Pavilioniu vedė ir pranešimą jame perskaitė doc. dr. K. Stoškus, kultūros projektų finansavimo klausimais pasisakė V. Kondratienė. Konferenciją surengė Lietuvos kultūros kongresas.

**Liepos mėn.** Platieliuose įvyko Etninės kultūros globos tarybos, Lietuvos ūkininkų draugijos Plungės skyriaus ir Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos organizuotas seminaras „Lietuvių šeima ir papročiai“, kuriame dalyvavo Tarybos nariai V. Kondratienė, R. Vasiliauskienė ir kviestiniai ekspertai – Aplinkos ministerijos Teritorijų planavimo, urbanistikos ir architektūros departamento Kraštovaizdžio skyriaus vedėjas dr. D. Pivoriūnas ir Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojas dr. V. Tumėnas, taip pat Žemaitijos regioninės tarybos pirmininkas A. Vauras ir specialistė A. Kazakaitytė. Etninės kultūros globos tarybos veiklą apžvelgė V. Kondratienė. Konferencijoje perskaitytas A. Vyšniauskaitės pranešimas „Lietuvių šeima ir papročiai“. D. Pivoriūnas skaitė pranešimą „Etnografiniai regionai ir tradicinis kraštovaizdis“, R. Vasiliauskienė – „Žemaitijos regiono tradicinė etnografinė architektūra ir jos sąveika su gamta“.

**Spalio mėn.** Juknaičiuose (Šilutės r. savivaldybė) įvyko Tarybos ir Lietuvos ūkininkų draugijos organizuo-

tas seminaras „Moters vaidmuo kaime Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą“, kuriame dalyvavo Lietuvos ūkininkų draugijos narės. Pranešimą „Etninės kultūros objektų panaudojimas kaimo verslumui didinti“ skaitė V. Kondratienė, Tarybos ekspertas A. Aleksandravičius kalbėjo apie Europos Sąjungos fondų paramą etninės kultūros projektams.

**Lapkričio mėn.** „Žiemgalos“ draugijos 15 metų jubiliejinėje konferencijoje dalyvavo Aukštaitijos tarybos nariai V. Vasiliauskaitė, E. Vasiliauskas, ekspertai K. Garšva, Ž. Šaknys. Konferencijoje svarstytas Žiemgalos subregiono Aukštaitijos teritorijoje klausimas.

Lietuvos tautodailininkų sąjungos Aukštaitijos skyrius pradėjo rengti tradicinių verslų ir amatų mokymo programas Panevėžio apskrities darbo biržai.

Mažosios Lietuvos taryba užmezgė ryšius su Mažosios Lietuvos tradicijas puoselėjančiomis organizacijomis: Vydūno draugija, Mažosios Lietuvos Enciklopedijos redakcine kolegija, Lietuvos ūkininkų draugijos Klaipėdos regiono padaliniumi.

**Gruodžio mėn.** Suvalkijos (Sūduvos) taryba Marijampolėje surengė konferenciją „Suvalkijos (Sūduvos) etnografinis istorinis regionas: ištakos, dabartis ir perspektyvos“. Pagal regioninėje taryboje iš anksto aptartą konferencijos koncepciją ir išskirtas aktualias temas buvo perskaityta 18 pranešimų, pristatytas Sūduvos regiono tautinis kostiumas, muzikavimo tradicijos bei kulinarinis paveldas, regiono kultūrą reprezentuojantys leidiniai.

Igyvendinant PHARE 2000 EES Marijampolės verslo plėtros fondo finansuojamą projektą, bendradarbiaujant su Marijampolės apskrities etnospecialistais bei Suvalkijos (Sūduvos) regiono tautodailininkais ir liaudies meistras, išleistas informacinis rankų darbo gaminių interjerui bei namų puošybai gamintojų katalogas „Sūduvos namų dizainas“. Suvalkijos (Sūduvos) tarybos ir Marijampolės kraštotyros muziejaus iniciatyva surengta suvalkietišku kanklių muzikos šventė Marijampolėje, kurioje dalyvavo viso regiono kanklininkai, vyko kankliavimo mokymo seminarai, vaikų kankliavimo pamokėlės, susitikimas su suvalkietišku kanklių gamintojais, pagerbti Sūduvos krašto kanklininkai, kankliavimo mokytojai.



## Tarybos veikla regionuose

**2003 07 11–12 d.** Telšių muziejuje „Alka“ vyko tarptautinė konferencija „Istoriniai etnografiniai regionai ir globalūs procesai: konversijos ir migracija“, kurioje dalyvavo Tarybos narys E. Skarbalius. Jis parengė bendrą konferencijos apžvalgą. Konferencija priėmė rezoliuciją dėl istorinių etnografinių regionų, kurioje siūloma įvairiapusiškai iširti ir įvertinti istorinių etnografinių regionų svarbą valstybių vystymuisi. Į šį procesą siūlyta įtraukti visuomenę, mokslininkus ir politikus.

**2003 09 30 d.** Duobelėje (Latvija) vyko darbinė konferencija istorinio-kultūrinio turizmo problemoms Lietuvoje ir Latvijoje aptarti. Konferencijoje dalyvavo Joniškio muziejaus direktorius, Aukštaitijos EKGT narys E. Vasiliauskas. Konferencijoje nutarta kartu su Duobelės, Jelgavos (Latvija), Akmenės, Joniškio (Lietuva) kultūros darbuotojais parengti tarptautinį etnoturistinį maršrutą „Senaisiais žiemgalių takais“, į kurį įtraukti ryškiausi šio krašto istoriniai, kultūriniai, etnografiniai paminklai. Sudaryta bendra tarpvalstybinė šio maršruto infrastruktūros programa.

**2003 11 26–27 d.** Aukštaitijos EKGT narys E. Vasiliauskas dalyvavo tarptautinėje konferencijoje „Žiemgaliai“ Rygoje, skaitė pranešimą „Naujausi archeologiniai tyrinėjimai Sidabrės (Joniškio r.) archeologinių paminklų komplekse“. Konferencija buvo skirta bendriems Latvijos ir Lietuvos teritorijoje gyvenusių žiemgalių istorinio, etnokultūrinio paveldo tyrinėjimams apibendrinti.

**2003 12 05 d.** Dzūkijos (Dainavos) EKGT nariai Suvalkuose (Lenkija) susipažino su senųjų amatų atgaivinimo projektu, kurį kuruoja Euroregiono „Nemunas“ asociacijos direktorė M. Dudinska. Tartasi dėl bendro projekto, kurio vykdytojai bus Lenkija, Lietuva, Latvija bei Estija, kūrime.

Tarybos padaliniai – regioninės etninės kultūros globos tarybos bendradarbiavo su savivaldybių kultūros

skyriais, paminklotvarkos tarnybomis, KVAD'o teritoriniai padaliniais, apskričių turizmo centrais, krašto muziejais, nacionaliniais ir regioniniais parkais, Lietuvos tautodailininkų sąjungos regioniniais skyriais. Tarybos rinko medžiagą apie regionuose esančius gyvosios tradicijos židinius, etninės kultūros paveldo paminklus, folkloro ir etnografinius kolektyvus bei kitą su etnine kultūra susijusią informaciją, kad būtų papildytas ir patikslintas etninės kultūros objektų registras etnografinių regionų teritorijose.

**Aukštaitijos taryba** kreipėsi į Joniškio, Kėdainių, Pakruojo, Radviliškio savivaldybes dėl gyventojų nuomonės apie ribos tarp Aukštaitijos ir Žemaitijos etnografinių regionų nustatymą; Taryba kreipėsi į Panevėžio apskrities regioninės plėtros departamentą dėl etninės kultūros plėtros galimybių regione.

**Dzūkijos (Dainavos) taryba** pateikė siūlymus Alytaus apskričiai dėl konkrečių priemonių etninei kultūrai puoselėti Regiono plėtros plane; Taryba buvo susitikusi su regiono savivaldybių merais ir aptarė bendradarbiavimo galimybes.

**Mažosios Lietuvos taryba** kreipėsi į paribio seniūnijas dėl ženklų, skiriančių Mažąją Lietuvą ir Žemaitiją, pastatymo; Taryba inicijavo susitikimą su Šilutės ir Pagėgių vicemerais dėl Rasos šventės ant Rambyno kalno 120-ųjų metinių minėjimo.

**Suvalkijos (Sūduvos) taryba** su Seimo nariais, savivaldybių vadovais, kultūros specialistais, visuomeninių organizacijų atstovais surengė susitikimą „Dėl Sūduvos regiono etninės kultūros išsaugojimo, puoselėjimo ir aktualizavimo“; Taryba, bendradarbiaudama su Marijampolės kolegija, sprendė etninės kultūros specialistų rengimo kolegijoje galimybes.

**Žemaitijos taryba** bendradarbiavo su Varnių regioninio parko direkcija, Telšių muziejumi „Alka“.



Juodoji keramika – juodasis Dzūkijos auksas





## Tarybos posėdžiai

2003 m. įvyko 7 Tarybos posėdžiai, 3 Tarybos pasitarimai, vienas iš jų išplėstinis kartu su regioninių tarybų nariais. Etninės kultūros valstybinės globos problemos nagrinėtos ir Tarybos padalinuose – regioninėse etninės kultūros globos tarybose. Per 2003 metus Aukštaitijos taryba surengė 4, Dzūkijos (Dainavos) taryba – 3, Mažosios Lietuvos taryba – 3 posėdžius ir 2 pasitarimus, Suvalkijos (Sūduvos) taryba – 4 posėdžius, Žemaitijos taryba – 2 posėdžius ir 1 pasitarimą.

2003 m. sausio 15 d. Tarybos posėdyje svarstytas Etninės kultūros plėtros valstybinės programos projektas. Rengiant projektą išryškėjo bendradarbiavimo su Kultūros ministerija spragos. Pažymėta, kad Vyriausybei turi būti teikiamas jungtinis Etninės kultūros globos tarybos ir Kultūros ministerijos parengtas projektas, todėl būtina ieškoti abiem pusėms priimtino projekto varianto. Akcentuota, kad tarpusavyje turi būti derinamos Nacionalinės kultūros programos ir Etninės kultūros plėtros valstybinės programos projektų nuostatos. Pritarta Tarybos parengtam Etninės kultūros plėtros valstybinės programos projektui bei 2002 m. Tarybos sekretoriato vadovo administracinės veiklos ataskaitai. Joje pažymėta, kad iš Tarybai skirtų lėšų – 319 tūkst. Lt – panaudota 304 tūkst. Lt. Iš sutaupyto darbo užmokesčio fondo nupirkti 5 kompiuteriai regioninėms taryboms. Lėšų likutis, skirtas ekspertiniam darbui, sudarė 6938 litus. Minėta suma nepanaudota todėl, kad nebuvo patvirtinta Etninės kultūros plėtros valstybinė programa ir į 2004 m. nukeltas jos priemonių finansavimas. Posėdyje taip pat pritarta Tarybos sekretoriato vadovo pateiktam 2003 m. Tarybos išlaidų sąmatos projektui. Posėdyje nutarta parengti Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme numatytą Regioninę etninės kultūros plėtros programą.

Taryba taip pat pritarė darbo grupės pateiktoms išvadoms ir pasiūlymams dėl teisės aktų, susijusių su etninės kultūros paveldo archyvų statusu ir juose sukauptų etninės kultūros vertybių apsauga, pakeitimų. Parengtuose siūlymuose aptariamos specializuotųjų archyvų steigimo galimybės, jų steigėjai, pavaldumas ir kiti klausimai. Tarybos ekspertų nuomone, mokslo ir studijų institucijų archyvai neturėtų būti pavaldūs Lietuvos archyvų departamentui. Tai leistų sistemingai kaupti ir saugoti etninės kultūros paveldą. Nutarta pateikti siūlymus ir dėl Kilnojimų vertybių įstatymo pakeitimo. Gvildenta Lietuvos radijo ir televizijos archyvo fondų statuso problema.

Tarybos nariai pritarė Lietuvos muzikos akademijos Senato pateiktam projektui reorganizuoti Muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyrių į universitetinį mokslo institutą – Etnomuzikologijos institutą, suteikiant jam juridinio asmens teises. Tuomet Muzikos akademijos archyvas turėtų galimybę atlikti taikomuosius tyrimus, gauti papildomus etatus ir finansavimą medžiagai tvarkyti.

Siekiant išsaugoti etnokultūrinį padalinį reorganizuojamoje Vilniaus konservatorijoje, Taryba atliko ekspertinį tyrimą. Pastebėta, kad etnokultūrinės specializacijos muzikos mokytojų ir folkloro ansamblių vadovų perspektyva neaiški, todėl pasiūlyta praplėsti specialybę verslo ir vadybos sritimis. Tokiu būdu atsirastų palanki dirva

stiprinti etnokultūrinį ugdymą per turizmą ir vadybą. Tarybos nariui R. Astrauskui pavesta nuodugnai išsiginėti ir minėtos įstaigos reorganizavimo problemas ir pateikti pasiūlymus dėl Vilniaus konservatorijos Kultūros fakulteto muzikos pedagogikos specialybės etnomuzikinio kolektyvo vadovo specializacijos studijų.

Taryba pritarė tarybos pirmininko K. Stoškaus siūlymui bendradarbiauti su „Consilia Academica“ organizacija ir bendromis pastangomis rūpintis, kad 2004 m. būtų paskelbti „Kad Lietuva neišsivaikščiotų“ metais.

2003 m. kovo 5 d. Tarybos posėdyje svarstytas klausimas dėl Tarybos ataskaitos tvirtinimo. Tarybos nariai išklaušė Regionų komisijos pirmininko informaciją apie šios komisijos darbą bei pasiūlymą įtraukti į Tarybos darbą po du atstovus iš regionų vietoje 5 institucijų, kurios atsisakė dalyvauti Taryboje. Taryba patvirtino ekspertų komisijų sąrašą. R. Astrauskas pristatė parengtas išvadas ir pasiūlymus dėl Vilniaus konservatorijos reorganizavimo, atkreipdamas Tarybos narių dėmesį į tai, kad reorganizuojant minėtą įstaigą būtina išsaugoti etninės kultūros specializaciją, kadangi Vilniaus konservatorijoje parengti etninės kultūros specialistai toliau studijas paprastai tęsia Muzikos akademijoje. Taip būtų išsaugotas vidurinės grandies specialistų rengimas. Eksperto išvados pritarė.

Taryba svarstė etnografinių Aukštaitijos ir Žemaitijos regionų ribų klausimus. Aukštaitijos regioninė taryba siūlė ribų problema pirmiausia aptarti su mokslininkais, vėliau Aukštaitijos regioninėje taryboje ir po to dar kartą su žemaičių atstovais bei nuvykti į paribio seniūnijas. Tarybos nariai šiam pasiūlymui pritarė.

2003 m. kovo 10 d. Tarybos posėdyje pritarta 2002 m. Tarybos veiklos ataskaitai. Tarybos nariai informuoti apie Etninės kultūros plėtros valstybinės programos projekto derinimo eigą su suinteresuotomis institucijomis. J. Trinkūnas informavo apie Indijoje 2003 m. vasario 4–9 d. vykusią Pasaulio seniausių tradicinių kultūrų atstovų konferenciją, kurioje jis pristatė Tarybos veiklą ir skaitė pranešimą „Senovės baltų religijos atgimimas“.

2003 m. balandžio 16 d. Tarybos posėdyje, dalyvaujant kultūros ministrei Romai Žakaitienei, buvo aptartas Etninės kultūros plėtros valstybinės programos projektas. Nutarta iš dalies pritariti projektui ir Tarybos ekspertų parengtoms pastaboms dėl projekto. Kultūros ministrė informavo, kad ministerija sutinka atsižvelgti į Tarybos pateiktas pastabas ir derinti jas su Tarybos pirmininku. Regionų atstovai pristatė regioninių etninės kultūros globos tarybų veiklos planus 2003 m.

2003 m. gegužės 21 d. Tarybos pasitarime pranešta, kad Švietimo ir mokslo komisijos vykdomas plano punktas „Kartu su ikimokyklinių įstaigų asociacija ištirti etni-

nės kultūros ugdymo situaciją ikimokyklinėse įstaigose ir parengti siūlymus“ išplėstas, nes nutarta apklausti bendrojo lavinimo mokyklas. Taip pat buvo aptartas J. Basanavičiaus premijos statusas, iškelta mintis, kad J. Basanavičiaus premija prilygintina nacionalinei premijai. Tarybos nariai informuoti apie 2003 m. gegužės 2 d. įvykusį susitikimą su Kultūros ministerijos vadovais. Buvo sutarta patikėti Tarybai koordinuoti daugelį Etninės kultūros plėtros valstybinės programos priemonių.

2003 m. birželio 5 d. Tarybos pasitarime svarstyti Seimo planuojami Etninės kultūros globos tarybos nuostatų pakeitimai. Pastebėta, kad projekte numatoma keisti Tarybos struktūrą ir jos valdymą – mažinti Tarybos narių skaičių, įsteigti pirmininko etatą bei panaikinti Tarybos koordinacinę funkciją, paliekant jos kompetencijoje tik konsultavimą. Seimo Kultūros, mokslo ir švietimo komitetas pasiūlė iš Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo išbraukti nuostatas, susijusias su Etninės kultūros fondo steigimu. Sutarta numatytus pakeitimus aptarti su Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetu numatytame bendrame Komiteto ir Tarybos narių posėdyje 2003 m. birželio 9 d. Tarybos pirmininkas informavo, kad Kultūros ministerija atsisakė Tarybos ir ministerijos suderinto Etninės kultūros plėtros valstybinės programos varianto ir pateikė Vyriausybei ankstesnį minėto dokumento variantą. Nutarta kreiptis į Vyriausybę ir pateikti Tarybos išvadas bei pasiūlymus Kultūros ministerijos Vyriausybei pateiktam projektui.

2003 m. rugsėjo 17 d. Tarybos posėdyje aptartas Tarybos veiklos plano priemonių įgyvendinimas. Taryba svarstė Rasos šventės Rambynų kalne metinių paminėjimą. Pabrėžta, jog svarbu atgaivinti šventės prasmę ir dvasią, kuri būdinga šiam kraštui. Nutarta sudaryti Rasos (Joninių) šventės Rambynų kalne organizacinį komitetą. Taip pat nutarta parengti ekspertinę išvadą apie istorinę ir etnologinę Rasos šventės šventimo tradiciją Rambynų kalne bei pateikti pasiūlymus šventės scenarijui.

Svarstytas Vyriausybės patvirtintų Etninės kultūros plėtros valstybinės programos ir Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos priemonių plano įgyvendinimas. Sutarta, kad ekspertų komisijų pirmininkai, peržiūrėję Vyriausybės patvirtintas programas, pateiks siūlymus dėl atskirų programos priemonių įgyvendinimo 2003 m. Svarstytas Tarybai pateiktas Prezidento siūlymas prisidėti rengiant Tautinio orumo ugdymo programą. Nutarta pavesti Tarybos nariui J. Trinkūnui apibendrinti Tarybos narių pateiktus siūlymus programai ir juos pateikti Lietuvos Respublikos Prezidentui. Taryba nutarė pritariti Tarybos rekomendacijos „Dėl etnografinių regionų ribų“ paskelbimui „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“.

2003 m. spalio 15 d. Tarybos posėdyje patvirtinti regioninių tarybų nuostatai (Žin., 2003, Nr. 100–4533). Tokiu būdu buvo baigta formuoti Etninės kultūros globos institucijų sistema, suformuotas regioninių tarybų veiklos teisinis pagrindas.

Tarybos nariai aptarė Lietuvos narystės Tarptautinėje folkloro ir tradicinių festivalių organizacijos taryboje (CIOFF) problemas. D. Urbanavičienė akcentavo, kad Lietuva neteko narystės šioje organizacijoje, nes už ryšių

su ja palaikymą atsakingi Lietuvos liaudies kultūros centro darbuotojai neatliko Lietuvos vardu prisiimtų įsipareigojimų. Netekus narystės, Lietuvos folkloro ansambliai nebegali pasinaudoti lengvatomis, teikiamomis folkloro festivaliuose (pvz., dalyvių išlaidų), nėra koordinuoto ansamblių iš Lietuvos delegavimo į festivalius užsienyje, be to, Lietuvoje organizuojami „Baltikos“ festivaliai negali tapti šios organizacijos rengiamais ir remiamais festivaliais. Nutarta apie susiklosčiusią padėtį informuoti Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetą.

Posėdyje pristatytos kitų valstybių mokslininkų pateiktos pastabos dėl archyvų, kaupiančių etninės kultūros vertybes, statuso. Nutarta sudaryti darbo grupę siūlymams Humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos koncepcijai rengti. Aptartas Švietimo ir mokslo komisijos darbo plano vykdymas. Išklaudyta informacija apie Etninės kultūros globos tarybos atstovų viešnagę Latvijos Švietimo ir mokslo bei Regionų ir vietos savivaldos ministerijose.

2003 m. lapkričio 19 d. Tarybos posėdyje išklaudyta Valstybės institucijų kalbų centro direktorės E. Šleiniotienės informacija apie centro veiklą, siūlymai dėl bendro projekto su Taryba rengimo. Tarybos nariai pritarė pateiktiems siūlymams.

Taryba išklaušė R. Astrausko pranešimą apie etninės kultūros subjektų teisinės apsaugos problemas. Jis pastebėjo, kad išsivysčiusios šalyse visuomet garbingai naudojasi besivystančiose šalyse išlikusia medžiaga apie tradicinės kultūros reiškinius, tradicijas ir papročius. Išryškėjo ribotos galimybės taikyti autorių teises



Iš Lietuvos Muzikos akademijos Etnomuzikologijos skyriaus archyvo: žymus smuikininkas ir liaudies muzikos instrumentų meistras skaudvilietis (Tauragės r.) Aleksas Jokubauskas, g. 1919 m.



reglamentuojančius įstatymus etninės kultūros subjektų teisei apsaugai užtikrinti. Minėti įstatymai gali būti taikomi tik nedidelei tradicinių kultūros objektų daliai – materialia forma užfiksuotiems folkloro kūriniais, kai yra žinomi jų autoriai. Autorių teisėms apsaugoti taikomos teisinės apsaugos nuostatos – identifikacija, autorystė, nuosavybė, originalumas, materialinė forma – negali būti taikomos arba tik iš dalies taikytinos etninės kultūros subjektų teisei apsaugai užtikrinti, kadangi tai prieštarauja tradicinės kultūros prigimčiai (paprastai liaudies kūriniai neturi autoriaus, ne visuomet užfiksuoti materialia forma). Pranešėjas nurodė, kad Etninės kultūros globos fondo nebuvimas sukelia rimtų problemų ir neleidžia tinkamai užtikrinti savalaikės finansinės paramos etninės kultūros reiškiniams. R. Astrauskas pasiūlė Tarybai sudaryti darbo grupę etninės kultūros subjektų teisės apsaugos klausimams nagrinėti bei surengti Tarybos ekspertų susitikimą su Lietuvos autorių teisių agentūros atstovais. Taip pat, jo nuomone, būtina iširti, kaip būtų galima organizuoti etninės kultūros subjektų apsaugą taikant gretutinėms teisėms taikomas teisinės apsaugos priemones. Svarstyta, kaip panaudoti Patentų teisės sistemą tradicinėms žinioms ir technologijoms apsaugoti, sudarant galimybes tolesnei etninės kultūros tradicijų plėtrai. Jis pasiūlė pritaikyti duomenų bazių teisinės apsaugos patirtį, taip pat iširti paprotinės teisės taikymo galimybes.

Svarstyti regioninės politikos principai ir regioninės plėtros galimybes. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad plėto-

jant valstybės regioninę politiką būtina atsižvelgti į etnografinį aspektą, sudarantį regionų savasties pagrindą. Tarybos nariai išreiškė susirūpinimą dėl netinkamos etninės kultūros finansavimo sistemos. Siūlyta skirti tam tikrą procentą arba nustatyti kvotas etninės kultūros projektams finansuoti. Nutarta sudaryti 5 asmenų komisiją susiklosčiusiai padėčiai iširti ir pasiūlymams parengti.

**2003 m. gruodžio 20 d.** išplėstiniame Tarybos pasitarime pristatytos Tarybos ekspertų komisijų, Tarybos sekretoriato vadovo ir regioninių tarybų veiklos ataskaitos.

Tarybos padaliniuose – regioninių etninės kultūros globos tarybų posėdžiuose svarstyti aktualiausi regionams klausimai. Aukštaitijos taryba svarstė Žemaitijos ir Aukštaitijos etnografinių regionų ribų problemas, analizavo Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą, numatė šios programos vykdymo etapus, rūpinosi gyvosios tradicijos išsaugojimu regione. Dzūkijos (Dainavos) taryboje analizuotos integracijos į Euroregioną „Nemunas“ problemos, sudaryta regiono etninės kultūros plėtros programa, svarstyta senųjų amatų atgaivinimo galimybės Alytuje. Suvalkijos (Sūduvos) taryba svarstė etnografinių regiono ribų bei istorinio ir etnografinio regiono pavadinimo klausimus, buvo svarstoma galimybė rengti etninės kultūros specialistus Marijampolės kolegijoje. Mažosios Lietuvos taryba aptarė Rasos šventės Rambyno kalne jubiliejaus paminėjimo scenarijų. Žemaitijos taryboje analizuota istorinių ir etnografinių regionų svarba valstybės vystymuisi bei etninės kultūros integravimo švietimo sistemoje problemos.



Pasitarimas regioninės politikos klausimais, kuriame dalyvavo įvairių Lietuvos etnografinių kraštų atstovai ir Lietuvos-Suomijos draugijos nariai. Iš dešinės: Tarybos Regioninės komisijos pirmininkas doc. dr. Vygandas Čaplikas, Tarybos pirmininko pavaduotoja teisės klausimams Virginija Kondratienė, 2001–2002 m. Dzūkijos regiono atstovė Taryboje Ona Suncovienė, Suvalkijos regioninės tarybos vicepirmininkas Albinas Vaičiūnas



## Atliktų ekspertizių sąrašas

### Teisės aktų ir kitų dokumentų analizė

1. Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymo projekto analizė (dr. D. Urbanavičienė, dr. N. Keršytė, dr. Ž. B. Šaknys, dr. D. Vaikevičienė, V. Vasiliauskaitė, R. Vasiliauskienė).
2. Išvados ir pasiūlymai dėl Etninės kultūros globos tarybos nuostatų projekto IXP-2757, parengto Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto (V. Kondratienė).
3. Etninės kultūros globos pagrindų įstatymo pataisų analizė (dr. D. Urbanavičienė).
4. Dėl teisės aktų nuostatų suderinimo (Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo, Švietimo įstatymo, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo) (V. Kodratienė).
5. Etninės kultūros subjektų teisių apsaugos klausimai (dr. R. Astrauskas).
6. Dėl Pelaniškių kaimo vardo (dr. J. Jurkštas, dr. K. Garšva, V. Garliauskas).
7. Dėl J. Basanavičiaus premijos nuostatų (M. Martinaitis).
8. Lietuvos regioninė politika ir valstybės valdymas atsižvelgiant į Europos valstybių patirtį (V. Kondratienė).

### Ekspertizės pagal veiklos sritis

#### Švietimo ir mokslo klausimais

1. Dėl Vilniaus konservatorijos kultūros fakulteto muzikos pedagogikos specialybės etnomuzikinio kolektyvo vadovo specializacijos studijų (dr. R. Astrauskas).
2. Dėl etninės kultūros profilio Kauno m. „Šilo“ pradinės mokyklos ugdomosios veiklos (dr. I. Čepienė).
3. Anketos, skirtos išsiaiškinti etninės kultūros profilio švietimo įstaigas, parengimas ir jos duomenų apibendrinimas (dr. I. Čepienė, L. Milašauskienė). Anketos duomenų apibendrinimas regionuose ir Kauno bei Vilniaus miestuose (V. Vasiliauskaitė, R. Balčius, G. Kimbrienė, D. Micutienė, A. Kazakaitytė, A. Vandytė, A. Mičiūnienė).
4. Šiaulių lopšelio-darželio „Saulutė“ muzikinio ugdymo programos analizė (dr. I. Čepienė).
5. Merkinės internatinės mokyklos mokytojos metodininkės Stasės Avižinienės užduočių sąsiuvinio „Susitikimai su pasakomis“ ir medžiagos pradinėjų klasių mokytojams „Kur mano šaknys?“ rankraščių analizė (dr. I. Čepienė).
6. Etninės kultūros pedagogų ir specialistų kvalifikacijos kėlimo problemos (dr. R. Astrauskas).

#### Regionų politikos ir plėtros klausimais

1. Dėl regioninių bendruomenių savivokos ir savimonės ugdymo (habil. dr. A. Vyšniauskaitė).
2. Lietuvos etnografinių regionų istorinio, architektūrinio ir etnologinio formavimosi mokslinė analizė (dr. Ž. Šaknys, dr. D. Pivoriūnas).
3. Dzūkijos etnografinio regiono bendruomenės ir jų raiškos būdai šiandien (habil. dr. A. Vyšniauskaitė).
4. Regioninių tarybų veiklos programų palyginamoji analizė (L. Trasykytė).
5. Dėl šalies regioninės politikos ir naujos teritorinio valdymo sąrangos (dr. V. Čaplikas).
6. Bitininkystės verslo regionuose ypatumai (dr. V. Salinka).
7. Rekomendacijos „Dėl Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimo, įvertinant istorinius ir etnokultūrinius kriterijus“ (prof. habil. dr. P. Kavaliauskas).
8. Rekomendacija dėl etnografinių regionų ribų nustatymo (V. Kondratienė).
9. Etninės kultūros interpretavimas šiuolaikinėje mokykloje (dr. I. Čepienė).
10. Etninės kultūros vertybių perteikimo ypatumai ir reikšmė asmenybės ugdymui (V. Mickuvienė).

#### Etninės kultūros sklaidos klausimais

1. Etnokultūrinių periodinių leidinių rėmimo analizė (J. Rudzinskas).
2. Lietuvių etninė kultūra internete (J. Trinkūnas).
3. Etninė kultūra spaudos veidrodyje – 2: lyginamoji analizė (V. Mikailionis).
4. Rekomendacijos radijo ir televizijos transliuotojams dėl etninės kultūros propagavimo (R. Vėliuvienė).
5. Geriausios metų televizijos, radijo laidos ar publikacijos etnokultūros tema konkurso nuostatai (R. Vėliuvienė).

#### Etninės kultūros gyvosios tradicijos klausimais

1. Rasos (Joninių) šventės Rambyno kalne scenarijus (I. Trinkūnienė ir J. Trinkūnas).
2. Etnografinių kaimų išskyrimo kriterijai (habil. dr. A. Vyšniauskaitė).
3. Etnografinių kaimų atrankos kriterijai (dr. V. Tumėnas).
4. Vilniaus folkloro ansamblių dabartinė situacija (A. Klova).
5. Sūduvos regiono liaudies muzikos ypatumai (dr. R. Astrauskas).



## Teisės klausimai

Tarybos ekspertai aptarė Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie LR Vyriausybės parengtą „Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcijos“ projektą ir pateikė apibendrintas pastabas bei siūlymus šiuo klausimu (pridedami ir kai kurių ekspertų pasisakymų fragmentai)

### Dėl „Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcijos“ projekto

Etninės kultūros globos tarybos ekspertai susipažino su Tautinių mažumų ir išeivijos departamento parengtu Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcijos projektu ir turi jam tokių pastabų ir pasiūlymų:

1. Etninės politikos koncepcijoje etninė politika apibrėžiama kaip „valstybės institucijų sprendimai ir veiksmai valstybės teritorijoje gyvenančių etninių grupių atžvilgiu“. Apibrėžimas nustato koncepcijos subjektą – visas valstybės teritorijoje gyvenančias etnines grupes, neišskiriant lietuvių (lietuviai negali būti priskirti etninei grupei, kadangi Lietuvos valstybės teritorijoje jie sudaro tautą. Tai yra teisinė norma, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje). Ta pati nuostata išreiškiama apibrėžiant ir kitus esminius terminus *tautinė (etninė) grupė, tautinė (etninė) mažuma, tautinė (etninė) tapatybė* ir kt. Tačiau ši etninės politikos nuostata aptariamame dokumente *de facto* pakeičiama kita, kuri **etninę politiką susiaurina iki tautinių mažumų politikos**. Visas dokumento turinys iš esmės skirtas šiam daug siauresniam tikslui – suformuoti tautinių mažumų politikos koncepciją. Todėl tenka konstatuoti, kad **dokumento turinys neatitinka jo pavadinimo ir apibrėžimuose nusakytos etninės politikos esmės**.

2. **Sąvokų tautinė (etninė) grupė, tautinė bendrija, tautinė (etninė) mažuma** kaip sinonimų kaitaliojimas dokumente **neleidžia tiksliai apibrėžti dokumento objekto**, pasidaro nebeaišku, ar autoriai kalba apie etnines grupes, ar apie tautines mažumas, ar apie Lietuvoje gyvenančias tautas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad koncepcijos rengėjai naudoja teises sąvokas, kurios **prieštarauja nacionalinėje teisės sistemoje įtvirtintoms teisės normoms** ir nuostatoms. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas **nacionalinės, o ne daugiatautės valstybės modelis**, kuriame lietuviai vadinami tauta, o Lietuva yra jų etninė tėvynė. Kitiems, ne lietuvių kilmės piliečiams, gyvenantiems Lietuvos valstybės teritorijoje, yra suteiktas tautinių mažumų statusas, todėl dokumente vartojamas *Lietuvos tautų* terminas yra teisiškai nepagrįstas. Taip pat yra iškreipta sąvoka *išeivija*, kurią projekto rengėjai aiškina taip: „Lietuvos etninių grupių nariai, gyvenantys už Lietuvos ribų“. Tokiu atveju iš šios sąvokos **eliminuojami lietuviai**, nors tik jie gali būti išeiviais iš Lietuvos, kuri yra vienintelė lietuvių tautos etninė tėvynė. Visiškai nelogiška, kad tautinės mažumos nariai, emigravę į savo tautos etninę tėvynę (pvz., rusai – į Rusiją), būtų vadinami Lietuvos išeivija; tokie emigrantai į kitas šalis

gali būti suvokiami kaip išeivija tik tos tėvynės atžvilgiu, nes tai yra tolygu dvigubai išeivystei. Išimtis galėtų būti suteikta tik toms nuo seno Lietuvoje gyvenančioms tautinėms mažumoms, kurios neturi savo tautos etninės tėvynės, pavyzdžiui, karaimams.

3. **Koncepcijoje nė vieno punkto ar papunkčio neskirta lietuvių išeivijai**, visiškai nieko nekalbama apie pagalbos priemones Gudijoje, Lenkijoje, Karaliaučiaus krašte gyvenančioms lietuvių bendruomenėms, nors jų padėtis yra daug blogesnė, negu bet kurios tautinės mažumos Lietuvoje. O juk parama šioms bendruomenėms yra vienas iš svarbiausių valstybės uždavinių, kurių valstybė įgyvendina per šiam tikslui įsteigtą Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą. Kadangi valstybės rūpinimasis užsienyje gyvenančia lietuvių diaspora nepraranda aktualumo ir šandien, todėl koncepcijos rengėjų siūlymas perkelti Tautinių mažumų ir išeivijos departamento pagrindinį veiklos akcentą vien į tautinių mažumų klausimų sprendimą yra nepagrįstas. Tai reikštų, kad Lietuva atsisako remti lietuvių tautos dalį, gyvenančią už Lietuvos valstybės ribų.

Projekte taip pat siūloma „vengti inkorporuoti punktus dėl etninių bendruomenių teisių apsaugos į dvišales Lietuvos ir kitų valstybių sutartis bei susitarimus“ (10.2.2 rekomendacija), **nors tai yra vienintelė priemonė užtikrinti lietuvių mažumos kitoje šalyje teises ir valstybinę globą**. Šio siūlymo pagrįstumo neįrodo argumentas, kad dvišalės tarpvalstybinės sutartys galėtų pažeisti Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų, neturinčių jas globojančios nacionalinės valstybės (t. y. karaimų, totorių ir čigonų), teises.

4. Koncepcijos rengėjų teiginys, kad Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas turi apimti ir tautinių mažumų etninės kultūros klausimus, atsirado neįsigilinus į reikalo esmę. Iki 1999 m. lietuvių etninės kultūros negynė joks teisės aktas, o tautinių mažumų kultūrų apsauga įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Tautinių mažumų įstatyme ir atskiruose Pilietybės, Švietimo, Visuomeninių organizacijų, Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymų straipsniuose bei kituose poįstatyminiuose teisės aktuose. Natūralu, kad šalia tautinių mažumų kultūrų apsaugos turėjo atsirasti ir įstatymas, ginantis 3 milijonų vietinių gyventojų bendruomenės specifinę savo raiškos formomis bei lokalinėmis ypatybėmis lietuvių tautos etninę kultūrą. Būtent **etninių kultūrų specifiškumas, variantiškumas, lokaliųjų (regioninių)**





tipų ar potipių buvimas arba nebuvimas neleidžia mechaniškai jungti viename įstatyme skirtingo lygmens dalykų. Analogišką Lietuvoje priimtam Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymui šiuo metu renigiasi priimti daugelis Europos valstybių.

5. Konceptijos rengėjai siūlo kardinaliai keisti egzistuojančią ir laiko išbandytą valstybės etninę politiką. Kyla klausimas: ar tikrai reikia naujų teisės aktų ir kitokių nacionalinės svarbos dokumentų tautinių mažumų reikmėms tenkinti? Ar neišvengiamai būtina radikaliai keisti Lietuvos Respublikos tautinių mažumų politiką, jei net patys rengėjai pripažįsta, kad teisinių aktų tautinių mažumų teisėms ir jų savitumui apsaugoti Lietuvos Respublikoje tikrai pakanka, jeigu užsienio ekspertai ir pačių tautinių mažumų atstovai pripažįsta, kad tautinių mažumų padėtis Lietuvoje yra tikrai gera (beje, geresnė nei daugelyje kaimyninių šalių ir nepalyginamai geresnė, nei lietuvių tautinės mažumos Lenkijoje, Baltarusijoje ar Rusijoje)? O gal tik reikia pareikalauti iš visų atskaitingų institucijų ir atsakingų asmenų laikytis jau priimtų įstatymų ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos, o skiriamas lėšas lanksčiau naudoti? Visiškai logiška būtų peržiūrėti valstybės skiriamų lėšų tautinėms bendruomenėms santykį, nes rusų, lenkų, žydų bendruomenės Lietuvoje gauna didelę pa-

ramą iš užsienio, o negausiausias ir ekonomiškai silpniausias bendruomenės tokių galimybių neturi.

6. Jeigu Lietuvoje nėra tautinės diskriminacijos ir rasizmo (tai atskleidė ir užsienio ekspertų tyrimai, tai pripažįsta ir patys konceptijos autoriai dokumento projekto pradžioje), galima pagrįstai abejoti siūlymu rengti Nacionalinę veiksmų prieš tautinę diskriminaciją ir rasizmą programą ir kurti institucijas skundams dėl diskriminacijos nagrinėti. Priešingai nei teigia konceptijos kūrėjai, nuolatinis esamos, galimos ar tariamos diskriminacijos problemos iškelimas skatintų įtampas tarp lietuvių tautos ir tautinių mažumų didėjimą ir nesantaiką visuomenėje. Beje, teikiamsi siūlymams įgyvendinti, naujoms institucijoms įkurti reikia didelių materialinių resursų, kurių nepajėgtų sutelkti ir žymiai turtingesnės šalys. Toks siūlymas yra nekorektiškas turint omenyje, kad Lietuvos Respublikos ekonominė situacija neleidžia užtikrinti pakankamą socialinį lygį didelei daliai visuomenės, tame tarpe ir tautinių mažumų nariams.

7. Konceptijos kūrėjai pateikia rekomendacijas, kurių nemaža dalis siūlo taikyti pozityvios diskriminacijos nuostatas tautinės daugumos atžvilgiu. Konceptijos rengėjai atvirai ragina nevykdyti Valstybinės kalbos įstatymo, pasisakydami už dvikalbio mokymo modelio įdiegimą (6.3.2), teigdami, jog „neleistina, kad būtų dis-

kriminuojama viena ar kita kalba“ (5.2.3). Lietuvių diskriminacijos elementai išvelgiami ir projekto autorių siūlymuose sudaryti palengvintas sąlygas tautinėms mažumoms plačiau atstovauti jų interesams politinėse partijose, parengti tik tautinių mažumų nevyriausybinių organizacijų kompetencijos ugdymo programą, išplėsti tik tautinių mažumų spaudos rėmimą (6.3.2 rekomendacija). Nesuprantamas ir konceptijos rengėjų siūlymas „Koncentruotai tautinių mažumų gyvenamose savivaldybėse įsteigti tautinių mažumų reikalų komitetus“, nes, turėdami savivaldybėse daugumą, tautinių mažumų atstovai, kaip rodo Pietryčių Lietuvos savivaldybių patirtis, puikiai sugeba ginti savo interesus, tačiau dažnai nekorektiškai elgiasi su tautinės daugumos gyventojais. Kaip rodo 2002 m. Tarybos uždavymu atlikti sociologiniai tyrimai, lietuvių moksleivijos tautinis nuomukis pastaraisiais metais yra labai ryškus, o tautinių mažumų jaunuomenės tautinė savimonė yra žymiai stabilesnė. Tačiau vietoj to, kad būtų stiprinamas lietuvių tautinis ugdymas, konceptija numato Lietuvos pedagogų perkvalifikavimą multikultūrinio ugdymo linkme, kuris neva reikalingas ruošiantis naujų imigrantų bangai, kontaktams su naujomis rasinėmis, etninėmis bei religinėmis grupėmis. Pagrindinis Lietuvos rūpestis spręsti aktualias dabarties, o ne numatomas ateityje iškiliančias ar neiškilsiančias problemas.

8. Konceptijoje neteisingai nurodoma, kad kultūros paveldas dabar Lietuvoje skirstomas į „mūsų“ ir „jų“. Neįsigilinusius į šį klausimą toks skirstymas gali sukelti teisėtą pasipiktinimą. Tačiau tai, kad tokio skirstymo tikrai nėra, projekto autoriai privalėjo žinoti. T. Ševčenkos, V. Kačialovo, V. Dubeneckio, M. Dobužinskio, J. Kupalos, V. Sezemano, S. Konarskio, Z. Sierakausko, E. Volterio, J. Rainio, J. Slovackio, A. Mickevičiaus, I. Kraševskio, J. Lelevelio, I. Hrebnickio, A. Stendalio, T. Mano, L. Zamenhofo ir daugelio kitų kitataučių memorialinės vietos vienodai saugomos kaip istorijos ir kultūros paminklai. Suprantama, tam tikri barjerai šioje srityje egzistuoja, nes pagal moralės kriterijus negali būti saugomos memorialinės vietos tų garsių asmenybių, kurios yra padariusios nusikaltimų žmoniškumui, sugriovusios etninę taiką, inicijavusios kraujo praliejimą. Jei iš tiesų ginčų kyla dėl bažnytkaimio, parapijos lygmens istorinio įvykio ar veikėjo istorinio įamžinimo, tai dažniausiai pretendavimo į istorijos paminklus kriterijū, o ne tautinės politikos klausimas.

9. Nepagrįstas ir net pavojingas Lietuvos valstybingumo išlaikymui konceptijos rengėjų siūlymas suteikti (ar išsaugoti) dvigubą (ir daugiau) pilietybę visiems buvusiems Lietuvos Respublikos piliečiams ir jų palikuonims. Priėmus tokį siūlymą, gali kilti daug kliūčių norint patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenis, padariusius kriminalinius arba antivalstybinius nusikaltimus, kai užsienyje pasislėpusio nusikaltėlio veiksmai eventualiai pervardijami į politinį persekiojimą ir pan. (OMON'o karių ir genocidą vykdžiusių asmenų globos precedentas Rusijoje). Ne paslaptis, kad dalis užsienyje gyvenančių buvusių Lietuvos Respublikos piliečių ar jų palikuonių dvigubą pilietybę sieja ne su etnokultūriniais, bet su pragmatiniais, dažniausiai turtiniais veiksniais, tuo dar labiau

komplikuodami ir taip sukomplikuotą restitucijos ir turtinių klausimų sprendimą. Antra vertus, ateities Europoje pilietybės klausimas taps dar mažiau aktualus negu šandien. Individualia tvarka, priklausomai nuo asmens ryšio su Lietuva, pilietybė suteikiama ir dabar.

10. Bereikalingas įtampas sukeltų ir juridškai įteisinti vietos referendumai. Gyventojų apklausos, turinčios konsultacinį pobūdį, nuolat vykdomos ir dabar, centrinė valdžia juos toleruoja, į jų rezultatus dažnai atsižvelgia, ir to pakanka.

11. Pozityviai reikėtų vertinti aiškius, paprastus ir racionalius pasiūlymus, kuriuos, beje, imanoma įgyvendinti ir nekuriant jokių naujų strateginių dokumentų: regioninės politikos rėmuose plėtoti valstybinės kalbos mokymą (kurio, beje, labai dažnai pageidauja patys tautinių mažumų gyventojai, siedami savo ir savo vaikų ateitį su Lietuva), mokyklų administracijoms siūlyti principingiau vertinti pedagogų valstybinės kalbos žinias, plėtoti nemokamą suaugusiųjų švietimą, labiau remti etninių mažumų sekmadienines mokyklas, aktyviau skatinti privačią mažumų atstovų iniciatyvą.

12. Spręstinios problemos kaupiasi ne šalies mastu, o tik tam tikrose vietose. Ekspertai rekomenduoja 2004–2008 m. pratęsti Rytų Lietuvos socialinio plėtojimo programą, nes būtent Pietryčių Lietuvoje ypač išvešėjusi etninio atsiribojimo propaganda ir praktiniai veiksmai. Jeigu ir reikia kokių nors pertvarkymų, kur kas svarbiau ir teisingiau būtų iš pradžių parengti atskiras negausių senųjų Lietuvos tautinių bendruomenių – karaimų ir Lietuvos totorių kultūros globos bei čigonų socialinės integracijos programas. Tautinių mažumų ir išveijos departamentas, įgyvendindamas teisės aktuose įtvirtintas nuostatas talkinant atsakingoms už konkrečius klausimus institucijoms, yra pajėgus esamus klausimus spręsti savarankiškai.

## PASIŪLYMAI:

1. Ekspertai yra vieningos nuomonės, kad pateiktasis svarstymui etninės politikos konceptijos projektas turi didelių ir esminių trūkumų, provokuoja socialinę įtampą tarp lietuvių tautinės daugumos ir tautinių mažumų, todėl yra neteiktinas Seimui bei Vyriausybei arba taisytinas iš esmės.

2. Konceptija vadinama „Lietuvos Respublikos etninės politikos konceptija“, tačiau visuose Konceptijos tekstuose kalbama tik apie tautines mažumas, kartais miniuomas tautinės bendrijos ir etninės grupės. Mūsų manymu, dabartinis Konceptijos pavadinimas neatitinka jos turinio, todėl pavadinimas taisytinai iš „Lietuvos Respublikos tautinių mažumų politikos konceptija“.

3. Siūlome papildyti skyrių „Sąvokos ir terminai, vartojami etninės politikos konceptijoje“ terminų „etninis“, „tautinis“, „tautinė kultūra“ paaiškinimais.

*Etninės politikos konceptijos projektą svarstė ir ekspertines išvadas pateikė Etninės kultūros globos tarybos ekspertai doc. dr. Rimantas Astrauskas, dr. Petras Kalnius, Virginija Kondratienė, Jonas Trinkūnas, dr. Dalia Urbanavičienė ir kvietinis ekspertas prof., hab. dr. Mečislovas Treinys. Ekspertų išvadas apibendrino doc. dr. R. Astrauskas., V. Kondratienė. 2003 06 30*



Lietuviai už Lietuvos ribų – ar deramai jais rūpinamės? Marija Lastovska savo sodyboje (Spalniškių k., Kreslavo r., Latvija) rodo savo išaustus audinius



\*\*\*

Etninė politika yra viena valstybės politikos sudėtinų dalių ir susijusi tiek su visuomenės dauguma, tiek ir su mažumas sudarančių valstybės piliečių bei kitų nuolatinių gyventojų grupių kiekybine bei kokybine plėtra, tarpusavio santykiais ir sudaro svarias prielaidas valstybės stabilumui bei nacionaliniam saugumui garantuoti bei gyvenimo kokybei gerinti. Šiuo požiūriu valstybės etninė politika yra integrali, susijusi ne su atskirai paimtais daugumos ar mažumų interesais, bet su jų bendra sąveika. Ši nuostata visai pagrįstai fiksuojama aptariamo dokumento 2 priede, aptariant sąvokas ir terminus, vartojamus etninės politikos koncepcijoje: „**Etninė politika** – valstybės institucijų sprendimai ir veiksmai valstybės teritorijoje gyvenančių etninių grupių atžvilgiu“. Vadinas, apibrėžimas nusako Koncepcijos subjektą – visas **valstybės teritorijoje gyvenančias etnines grupes**. Ta pati nuostata išreiškiama apibrėžiant ir kitus esminius terminus, tokius kaip „*tautinė (etninė) grupė*“, „*tautinė (etninė) mažuma*“, „*tautinė (etninė) tapatybė*“ ir kt. Tačiau ši elementari etninės politikos nuostata aptariamame dokumente *de facto* pakeičiama kita, kuri **etninę politiką susiaurina iki tautinių mažumų politikos**. Jeigu koncepcijos autoriai siekė daug siauresnio tikslo – suformuoti tautinių mažumų ugdymo koncepciją, tai jie tikslą pasiekė – visas aptariamas dokumentas ir skirtas šiam tikslui. Tačiau šitoks tikslas turėjo būti aptartas dokumento pradžioje, tačiau nurodant, kokiam dokumente yra (ar bus) nagrinėjama lietuvių kaip šalies gyventojų daugumos etninio ugdymo problemos, o paties dokumento pavadinimas turėjo būti atitinkamai koreguotas. To nepadarius, turime konstatuoti, kad aptariamo dokumento turinys neatitinka jo pavadinimo ir apibrėžimuose nusakytos etninės politikos esmės, o lietuviai, lietuvių tauta iš subjekto paversta į pasyvų objektą, neretai netgi visai išnykstantį iš dokumento konteksto ar jame teikiamos statistikos. Pavyzdžiui, skaitytojui, ypač užsieniečiui, peržiūrėjus dokumente pateiktą 7-ą lentelę, gali kilti absurdiška išvada, kad Lietuvoje nėra nė vienos mokyklos, kurioje būtų mokoma vien lietuvių kalba. Antra vertus, eventualus etninės politikos koncepcijos suskaidymas į du atskirus dokumentus (į tautinės daugumos ir tautinių mažumų ugdymo koncepcijas), mūsų manymu, nėra pamatuotas, nes aptariamieji procesai labai tarpuriai tarpusavyje susiję. Dėl to reikėtų pažymėti, kad recenzuojamą etninės politikos koncepciją, jos vientisumui laiduoti, būtina gerokai papildyti skyriais, kuriuose būtų nagrinėjamos bendrosios (visuomenės daugumos ir mažumų) sąveikos bei ugdymo problemos, taip pat papildomai pateikti skyrius, kuriuose būtų nagrinėjamos visuomenės daugumos – lietuvių tautos ugdymo problemos. Sprendžiant pastarąsias reikėtų atsižvelgti į keletą momentų:

- kad lietuvių tautos dalis kai kuriuose Rytų Lietuvos regionuose dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių dabar gyvena tautinės mažumos sąlygomis, todėl jos kultūrai ugdyti bei identitetui išlaikyti šiuose regionuose būtinos specifinės priemonės;
- kad dėl sovietinio laikotarpio propagandos bei mechaniško tautų maišymo lietuvių tautinė savimonė yra deformuota, o materialus bei dvasinis paveldas gerokai

suniekotas; dėl to būtinos nedelsiamos priemonės tautos savimonei ugdyti, jai prisitaikyti gyventi atvirų sienų valstybės sąlygomis („kad tauta neišsivaikščiotu“), taip pat apgalvotos priemonės paveldui fiksuoti, regeneruoti bei eksponuoti;

- kad didelė tautos dalis po II pasaulinio karo pasilikto gyventi Rytų ir Vakarų šalyse; bent dalis jos narių siekia reintegruoti tėvynėje, todėl būtina neatidėliotina įvairiapusiška parama, kurios kryptys turėtų būti aptartos šiame dokumente;
- kad lietuviai priklauso trimis Lietuvoje tradicinėms religijoms (katalikai, evangelikai–liuteronai, reformatai) ir daugeliui naujai besiformuojančių religijų bei sektų; būtina rasti visiems priimtinus integruojančius veiksnius;
- kad būtina šiuolaikinė Lietuvos etnografinio regionavimo, tų regionų specifikos išsaugojimo ir pozityvių elementų ugdymo koncepcija;
- kad daug lietuvių po 1990 metų išvyko dirbti ir/ar gyventi užsienį; jie pasiliko Lietuvos Respublikos piliečiai, tačiau savo ir savo vaikų etnokultūriniam ir pilietiniam ugdymui neturi sąlygų; pagaliau stokojama ir pačios bendradarbiavimo su vis gausėjančia tautos dalimi užsienyje strategijos;
- kad globalizacija ir regionizacija mažų tautų etnokultūrai bei savimonei kelia naujus iššūkius, į kuriuos turi būti parengti adekvatūs atsakymai.

Minėtos ir neminėtos aplinkybės suponuoja idėją, kad būtina koncepcija, numatanti, kaip turi funkcionuoti Pasaulio lietuvių bendruomenė naujomis sąlygomis. Savime aišku, lietuvių tautos organizatoriaus ir integratoriaus centras iš Vakarų emigracijos, kur jis buvo daugelį dešimtmečių, kol Lietuva buvo okupuota, turi grįžti į Lietuvą. Atitinkamai turėtų būti parengtas naujas lietuvių tautos ugdymo dokumentas, analogiškas penktojo dešimtmečio Lietuvių Chartai.

Manau, kad šie (ir kiti nepaminti klausimai) taip pat privalėtų būti Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcijos dalyku.

Lietuviai į Europos Sąjungą (kaip tautų Europa) privalo ateiti su savo etnine savimone, nepretenduojančia į išskirtinumą, tačiau įgalinančia lietuvių tautą reprezentuoti kaip vientisą sisteminių vienetą. Šiam tikslui pasiekti būtina koncepcija (ir kiti lydintys, ją konkretizuojantys dokumentai), kuriuose būtų modeliuojamas tolesnis tautos raidos procesas ir numatomos priemonės šiam procesui stebėti ir valdyti.

Keletas minčių dėl **dvigubos (ir daugiau) pilietybės suteikimo (ar išsaugojimo)** visiems buvusiems Lietuvos Respublikos piliečiams ar jų palikuonims. Dėl lietuvių kilmės asmenų pilietybės atstatymo conceptualių problemų nebekyla (būna biurokratinių trukdžių dėl reikalingų dokumentų stokos). Tuo tarpu Lietuvos pilietybės restitucija kažkada Lietuvos teritorijoje gyvenusiems tautinių mažumų nariams, ypač optavusiems savo etninės tėvynės pilietybę, istoriškai nepateisinama ir sunkiai procedūriškai sprendžiama problema. Vieni potencialių pretendentų į dvigubą pilietybę galėtų būti Vokietijos piliečiai (dažniausiai buvę Klaipėdos krašto gyventojai), kiti – Lenkijos Respublikos piliečiai (dažniausiai Rytų Lietuvos gyventojai), tretieji – Izraelio piliečiai. Buvę



klaipeidiskiai 1939 metais optavo Vokietijos pilietybę. Kaip jos piliečiai jie pasitraukė į Vokietiją 1944–45 metais, o kai kurie pasiliko Lietuvoje, dėję pastangas gauti Vokietijos pilietybę po 1956 metų ir taip pat išvyko iš Lietuvos. Kas nenorėjo tapti Vokietijos piliečiais, tie 1939–41 metais persikėlė į Lietuvą ar net grįžo į ją po karo. Šiandien Vokietijoje gyvenantiems optantams (ar jų palikuonims) urmu gražinti Lietuvos pilietybę nėra nei teisinio, nei moralinio pagrindo (individualia tvarka, priklausomai nuo asmens ryšio su Lietuva, pilietybė suteikiama ir dabar). Panaši situacija susiklostė ir su į tėvynę 1945–47 metais repatrijavusiais lenkais bei įvairiu laikotarpiu į Izraelį išvykusiais žydais. Kitų tautinių grupių, iki 1940 metų turėjusių Lietuvos pilietybę, jos restitucija praktiškai visai neaktuali <...>.

Rengiant recenzuojamą dokumentą, daugiausia pasidarbavo Tautinių mažumų ir išeivijos departamento darbuotojai. Tai matyti ir iš Koncepcijos dalyko turinio. Jis vienpusiškas. Tuomet kyla klausimas: ką veikia kitos lietuvių etnokultūros plėtra užsiimančios institucijos, kad jų kompetencijos dalykai dokumente visai neatspindimi? Galbūt jie nebuvo pakviesti bendram darbui? Tuomet kaltės dėl nepilnaverčio dokumento našta turi atitekti Vyriausybei. Tiesa, minėtas departamentas kuruoja ir išeivijos (tikiuosi, ir lietuvių išeivijos) reikalus. Tačiau šiame dokumente nėra vienas lietuvių išeivijos aspektas praktiškai neaptiriamas.

Mūsų manymu, būtina išplėsti koncepcijos rengėjų grupę ir parengti visus reikavimus atitinkančią Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepciją, bet ne pusinį, vien tautinių mažumų problemas sprendžiantį dokumentą, koku galima laikyti recenzuojamąją Koncepciją.

Soc. m. dr. Mečislovas Treinys,  
Etninės kultūros globos tarybos kvietinis ekspertas,  
Lietuvos žemės ūkio universiteto profesorius  
2003 06 18

\*\*\*

<...> Projekte įvesta sąvokų painiava, pradedant pavadinimu. Žodis *etninė* pagal Tarptautinių žodžių žodyną reiškia *tautinė*, todėl pavadinimas tarsi nurodo junginį *tautinė politika*, tarsi tai būtų vienos tautos, o ne valstybės deklaruojama politika. Tačiau projekto rengėjai *etninę politiką* apibrėžia taip: „...valstybės institucijų sprendimai ir veiksmai valstybės teritorijoje gyvenančių etninių grupių atžvilgiu“ (žr. 2 priedą). *Etninės grupės* terminas projekto tekste naudojamas nenuosekliai – dažnai jis pakeičiamas terminais *tautinė grupė*, *tautinė bendrija*, *tautinė mažuma* arba *etninė mažuma*, o pratarinėje užsimenama: „...[koncepcijos] principai svarbūs tiek Lietuvos visuomenei, tiek ir visoms **tautinėms grupėms, neišskiriant nė lietuvių**“. Taigi lietuvių tauta, kuri pagal svarbiausią Lietu-



Lietuviai už Lietuvos ribų... Įžymusis lietuvių kultūros puoselėtojas Juozas Vaina savo sukurtame muziejuje Punske (Lenkija). 1997 m.



Pelesos (Baltarusija) šviesuolė Marija Kruopienė švenčia 80-ąsias gimimo metines. 1999 m.









kad paruošti gerą tarptautinį juridinį instrumentą vargu ar greitai pavyks, todėl pasirinko kitą kelią – pasiūlė šalių – UNESCO narių – vyriausybės priemones, kuriomis buvo siekiama pagerinti tradicinės kultūros saugojimo sąlygas. Dokumente apibrėžtos svarbios folkloro identifikavimo, užfiksuotos medžiagos išsaugojimo archyvuose (konservavimo), gyvųjų formų apsaugos ir paramos ji saugančioms bendruomenėms reikmės, pasiūlytos išsamios definicijos, konceptai. Šis dokumentas svarbus tuo, kad čia inventorizuota daugelis tradicinės kultūros apsaugos, tyrinėjimo ir sklaidos problemų ir nurodytos rekomenduojamos priemonės, kaip padėti pagerinti. Tačiau dažnu atveju buvo pasitenkinama siekinio suformulavimu, o konkrečių priemonių nenurodoma, jas turi pasirinkti šalių–narių vyriausybės. Dėl minėto nekonkretumo „Rekomendacijų“ įgyvendinimas atskirose šalyse davė skirtingus rezultatus. Šie rezultatai buvo ne kartą aptariami UNESCO regioniniuose seminaruose: Čekijoje (1995), Meksikoje (1997), Japonijoje (1998), Suomijoje (1998), Uzbekistane (1998), Ganoje (1999), Naujojoje Kaledonijoje (1999) ir Libane (1999)<sup>8</sup>.

„Rekomendacijose“ liko neaptartas vienas labai svarbus aspektas – jose nekalbama apie etninės kultūros subjektus ir jų teisių apsaugą. Šią dokumento spragą vėliau UNESCO iš dalies kompensavo 1993 m. pasiūlydama „Gyvųjų žmonijos lobių“ programą, kuri suteikė pripažinimą ypač didelio talento tradicinės kultūros atlikėjams. Reikšmingą vaidmenį saugant nema-

terialų žmonijos palikimą atlieka ir kitos UNESCO programos – „Nykstančios kalbos“, „Pasaulio tradicinė muzika“, „Pasaulio šedevrai“. Džiugu, kad šiame sąrašė garbinga vieta tenka ir kryždirbystės tradicijai Lietuvoje, o 2003 metais į ją įtrauktos ir lietuvių, latvių bei estų Dainų šventės<sup>9</sup>.

Nežiūrint labai didelės šio dokumento svarbos ir reikšmės daugeliui šalių bei jo neabejotinai stipraus teigiamo poveikio, vis tik rekomendacijos neturi įstatymo teisių, tad į jas vyriausybės gali ir neatsižvelgti. Lietuvoje dauguma UNESCO „Rekomendacijų“ jau yra įgyvendinta, jų bei „Provizijų modelio“ idėjų pagrindu 1999 m. buvo parengtas ir LR Seimo patvirtintas „Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas“.

UNESCO neapsiribojo vien „Rekomendacijų“ parengimu, bet ir nuolat stebėjo, kaip įvairiose šalyse–narėse minėtos rekomendacijos įgyvendinamos. Buvo surengta dešimtys regioninių konferencijų išryškėjusioms problemoms ir kliūtims išsiaiškinti. Greta teisinių priemonių UNESCO inicijavo ir keletą etinio pobūdžio bei kultūros komercialumo problemų svarstymų<sup>10</sup>, parengė ir patvirtino nematerialaus paveldo apsaugos Konvenciją. Tačiau teisinių priemonių tobulinimas nesustojo, jų formuluotės bei juridinis mechanizmas buvo svarstomas bendruose forumuose su WIPO. 1997 m. Tailande buvo surengtas pasaulio forumas šiems klausimams aptarti. Jame ryškiai išsiskyrė besivystančių ir išsivysčiusių šalių pozicijos. Dėl to nebuvo galima priimti bendrų dokumentų ir rekomen-



Lietuvių liaudies dainų atlikėjai žavi daugelio pasaulio šalių muzikos mėgėjų. Susitikimas su Lieponių kaimo (Trakų r.) dainininkėmis pakerėjo tarptautinės konferencijos „Improvizacija folklore“ (1999 m.) dalyvius – švedų muzikantą Esbjorną Hogmarką (sėdi – iš kairės), Tarybos narį Rimantą Astrauską, švedų liaudies dainų atlikėją Asą Södergren, Tarybos pirmininko pavaduotoją Dalią Urbanavičienę (stovi dešinėje)



dacijų. Tačiau buvo nutarta surengti keletą regioninių klausimo svarstymų ir parengti rekomendacijas, kuriomis remiantis būtų galima toliau tobulinti tarptautinį dokumentą. 1999 m. įvyko 5 regioniniai UNESCO ir WIPO susitikimai<sup>11</sup>, kuriuose buvo svarstomos „Provizijų modelio“ pataisos. Paaiškėjo, kad tradicinėms žinioms apsaugoti geriausiai tinka Patentų teisės modelis. WIPO juristai šiuo pagrindu parengė specialų projektą.

Tradicinės kultūros subjektų teisių apsaugai yra svarbios nuostatos, egzistuojančios įvairiuose tarptautiniuose dokumentuose, taip pat svarbūs ir palankūs papildymai, kurie buvo juose padaryti atsižvelgus į iškilusias reikmes.

### Berno Autorių teisių konvencijos papildymas

Pagrindinis tarptautinis autorių teises garantuojantis dokumentas, vadinamas Berno konvencija, 1967 metais Stokholme buvo papildytas 15(4) straipsniu, kuris atskirais atvejais suteikia galimybę apsaugoti ir tradicinio folkloro raišką. Straipsnyje teigiama, kad tuo atveju, kai darbai nėra publikuoti ir nežinomas jų autorius, bet yra pagrindo manyti, kad jis gali būti Sąjungos šalies pilietis, atsiranda teisinis pagrindas šalies autoritetingai institucijai atstovauti autoriaus teises kitose Sąjungos šalyse ir gauti už kūrinio panaudojimą autorių honorarą<sup>12</sup>. Ganos Autorių teisių agentūros atstovas A. O. Amegatcher pateikia tipišką pavyzdį, kaip pasinaudojant minėtomis nuostatomis Ganoje pavyksta surinkti daug

autorinio honoraro lėšų, kurios vėliau panaudojamos šalies menininkų reikmėms<sup>13</sup>. Lietuvoje būtina, aptarus klausimą su Autorių teisių agentūra<sup>14</sup>, pasinaudoti šia unikalia galimybe. Sukauptos lėšos turėtų būti panaudojamos tradicinės kultūros puoselėtojų reikmėms.

### „Gretutinių teisių“ konvencijų nuostatos

„Gretutinių teisių“ konvencijomis vadinamos Romos Fonogramų gamintojų ir transliuotojų konvencijos, kurios gina atlikėjų, fonogramų gamintojų ir transliuotojų materialines teises. Šių konvencijų nuostatos atskirais atvejais gali būti sėkmingai pritaikytos siekiant netiesiogiai apsaugoti etninės kultūros subjektų teises, nes Romos konvencijos 3(a) str. „atlikėjo“ terminu vadina aktorius, dainininkus, muzikantus, šokėjus ir kitus, kurie veikia, vaidina, dainuoja, deklamuoja, groja ar kitaip atlieka literatūros ar meno veikalus. Nors tradicinės kultūros samprata neapsiriboja vien literatūros ar meno veikalais, žodinė tautosaka, liaudies dainos, šokiai, instrumentinė muzika, liaudies vaidyba egzistuoja atliekami, todėl šioms tradicinės kultūros sritims gali būti taikomos minėtos Romos konvencijos nuostatos, skirtos atlikėjų teisėms apsaugoti. Minėtos konvencijos 9 str. sakoma, kad „kiekviena šalis gali savo įstatymais ir poįstatyminiais aktais išplėsti apsaugą, kurią numato ši Konvencija ir asmenims, kurie neatlieka literatūros bei meno kūrinių“.

Fonogramų gamintojų ir transliuotojų konvencija taip pat netiesiogiai apsaugo tuos tradicinių kūrinių atlikėjus, kurių atliekami kūriniai įrašyti į fonogramas ir transliuojami. Deja, „gretutinių teisių“ konvencijos negina folkloro atlikėjų teisių, jeigu kūrinys atliekamas užsieniečių. Tačiau dažniausiai folkloras atliekamas savos šalies atlikėjų, kurių teises šios konvencijos gina. 1996 m. WIPO patvirtino Atlikimo ir fonogramų sutartį, kurioje tiesiai teigiama, kad atlikėjų terminas apima ir tradicinio folkloro atlikėjus<sup>15</sup>. Taigi nebelieka kliūčių plačiai taikyti naujas apsaugos normas ginant etninės kultūros subjektų teises. Nepaisant šių galimybių, WIPO ir toliau deda dideles pastangas, kad būtų parengtas atskiras, specialus *sui generis* teisinis pagrindas visaapimančiai įvairių tradicinės kultūros raiškų bei formų apsaugai. Tokį dokumentą planuojama parengti iki 2005 metų.

### SIŪLYMAI, REKOMENDACIJOS

1. Dėl Autorių teisių įstatymo akivaizdžių ir esminių prieštaravimų bei neatitikimo tradicinės kultūros prigimčiai (plg. autorystės, originalumo, materialios formos ir kt. reikalavimus) jis gali būti taikomas tik nedidelei tradicinės kultūros objektų daliai – materialia forma užfiksuotiems folkloro kūriniams, kai yra žinomi jų autoriai.

2. Surengti EKGT ekspertų susitikimą su Autorių teisių agentūros teisininkais ir drauge aptarti bei remiantis tarptautine patirtimi siūlyti, kaip būtų galima plačiau taikyti egzistuojančias teises priemones etninės kultūros subjektų teisių apsaugai.

3. Drauge su Autorių teisių juristais aptarti, kaip tam pačiam tikslui galima būtų efektyviau panaudoti egzis-



Vakaronė Zervynose. 1999 m.



tuojančias Gretutinių teisių (Romos, Berno konvencijų, Fonogramų gamintojų ir transliuotojų) nuostatas.

4. Ištirti, kaip tradicinėms žinioms ir technologijoms apsaugoti būtų galima pasinaudoti Patentų teisės sistema.

5. Ištirti ir pabandyti pritaikyti Duomenų bazių teisės apsaugos patirtį.

6. Ištirti paprotinės teisės taikymo galimybes.

<sup>1</sup> Terminai „liaudies, etninė, tradicinė kultūra“, nepaisant nežymių prasmės niuansų, šiame darbe vartojami kaip sinonimai, o įvairios „nematerialiosios liaudies kultūros formos“ paprastumo ir patogumo dėlei vadinamos „folkloro“ terminu.

<sup>2</sup> Plačiau žr. K. Malm, From the ICTM President//Bulletin of the International Council for Traditional Music No. CIII (103) October 2003, P. 5–8 (<http://www.ethnomusic.ucla.edu/ictm>).

<sup>3</sup> Plačiau žr. A. Vyšniauskaitė, Ethnic Culture Today and Tomorrow; M. Marczuk, Threats to Folk Culture in Central Europe in the Process of Transformation, and Attempts to Overcome Them; D. Devic, Die globale Weltordnung und die nationale Musikidentität // Folk Culture at the Beginning of the 3<sup>rd</sup> Millennium: New Challenges and Means of Support. Selected Papers of the International Conference of Eastern and Central Europe Parliamentarians and Specialists in Folk Culture. Edited by R. Astrauskas. Vilnius: The Council for the Protection of Ethnic Culture, 2001. P. 14–33.

<sup>4</sup> T. Janke, Our Culture, Our Future: Proposals for the Recognition and Protection of Indigenous Cultural and Intellectual Property, Surry Hills, NSW: Michael Fraenkel & Company, Solicitors, 1997. P. 26.

<sup>5</sup> Plačiau žr. J. Githaiga, Intellectual Property Law and the Protection of Indigenous Folklore and Knowledge // E LAW–Murdoch University Electronic Journal of Law, ISSN 1321–8247, Vol. 5, Nr. 2 (June 1998) (<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v5n2/githaiga52.html>); A. O. Amegatcher, Protection of Folklore by Copyright –

A Contradiction In Terms. CISAC, Lousanne, 17–18 May 2001 (<http://www.cisac.com/web/content.nsf/Docs>).

<sup>6</sup> UNESCO & WIPO. Model Provisions for National Laws on the Protection of Expressions of Folklore Against Illicit Exploitation and other Prejudicial Actions, 1985.

<sup>7</sup> Recommendations on Safeguarding of Traditional Culture and Folklore//UNESCO. Records of the General Conference. Resolutions, Paris, 1990, Vol 1, P. 238–243.

<sup>8</sup> Žr. N. Aikawa, The UNESCO „Recommendations on Safeguarding of Traditional Culture and Folklore“ (1989): Actions Undertaken by UNESCO for Its Implementation, (žr. <http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php>).

<sup>9</sup> Ten pat.

<sup>10</sup> Žr. Ethics and Traditional Folk Culture. Study on Moral Consciousness and Conduct in Manifestations of Traditional Folk Culture. Straznica: Ustave Lidove Kultury, 1999; Principles of Traditional Culture and Folklore Protection Against Inappropriate Commercialization. Straznica: Institute of Folk Culture, 1997.

<sup>11</sup> UNESCO konsultaciniai Afrikos regiono šalių susitikimai vyko Pretorijoje, Azijos ir Okeanijos šalių – Hanojuje, arabų šalių – Tunise ir Lotynų Amerikos šalių – Kite.

<sup>12</sup> Žr. plačiau: The Protection of Expressions of Folklore: The Attempts at International Level. Paper prepared by the International Bureau of WIPO//Intellectual Property in Asia and the Pacific, January–June 1998, No. 56/57, ISSN 1014–336X, WIPO Publication No. 435 (E), P. 2.

<sup>13</sup> A. O. Amegatcher, Protection of Folklore by Copyright..., P. 3–5.

<sup>14</sup> Turėtų būti numatytas ir įteisintas lėšų administravimo mechanizmas.

<sup>15</sup> Str. 2(a) – WIPO document CRNR/DC/5.

Doc. dr. Rimantas Astrauskas,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertas  
2003 11 15



Sutartinių vakaras Bernardinų bažnyčioje. 2002 m.

Keičia nuotrauką

## Lietuvos regioninė politika ir valstybės valdymas atsižvelgiant į Europos valstybių patirtį

Analizuodami Europos Sąjungos bendrąją politiką, turime pabrėžti jos išskirtinį dėmesį regionams. Tolygi regionų plėtra užtikrina visų valstybių – narių, įsijungiančių į europinę erdvę, sėkmingą socialinę ekonominę raidą. Be ekonominių problemų sprendimo Europos Sąjungoje yra svarbūs ir valstybių – narių nacionalinio identiteto bei regioninio savitumo klausimai. Europos Sąjungos sutarties nuostatuose (preambulėje, 126 str., 128 str. ir kt.) pažymima, kad valstybės – Sąjungos narės savarankiškai vykdo regioninę politiką, tačiau jų apsisprendimas užtikrinti kalbų ir kultūrų įvairovę, puoselėti regionų savitumą Europoje, gerbti kiekvienos valstybės nacionalinį identitetą, tradicijas ir papročius yra akivaizdus.

Išskirtinis dėmesys regioninės politikos ir plėtros klausimams teikiamas ne tik Europos Sąjungoje, bet ir už jos ribų. Aktualūs regioninės plėtros klausimai ir Lietuvoje. Jei Europos valstybės sėkmingai sprendžia minėtus klausimus, tai Lietuvoje jų sprendimas yra ganėtinai problematiškas. Problemų esmė glūdi neapsisprendime, kokio regiono mums reikia, kokia turi būti jo paskirtis bei funkcijos.

Todėl siekdami atskleisti pagrindinius Lietuvos regioninės politikos ir valstybės valdymo principus Europos patirties kontekste, išsikeliame šiuos uždavinius:

1. Aptarti regioninės plėtros politinius ir teisinius aspektus.

2. Išnagrinėti regiono sąvoką, paskirtį ir funkcijas.

3. Įvertinti regiono vaidmenį vykdamą viešąją valstybės administravimą.

Su regioninės politikos klausimais teko susidurti rengiant Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo projektą (įstatymas priimtas 1999 m.), vadovaujant Etninės kultūros globos tarybos Regionų komisijai, dalyvaujant Vidaus reikalų ministerijos sudarytos mokslininkų darbo grupės „Apskričių reformos koncepcijai įvertinti“ veikloje. Mintis regioninės politikos ir plėtros srityje pagilino studijos Lietuvos teisės universitete. Būtent tai paskatino domėtis regionine politika, analizuoti kitų valstybių patirtį regioninės plėtros srityje.

Be abejo, pasirinkta tema reikalauja platesnių tyrinėjimų, todėl į baigtinį tyrimą darbas nepretenduoją, tikintis gilesnę analizę atlikti tolimesniuose darbuose.

### Regioninės politikos politiniai ir teisiniai aspektai

Stiprėjant tarptautiniams ryšiams bei bendradarbiavimui tarp valstybių, plečiantis informacinių technologijų galimybėms, į problemų sprendimą įsijungia vis platesnis visuomenės ratas. Todėl nenuostabu, kad daugelis klausimų gali būti sprendžiami ne tik tarpparlamentiniu ar tarpvyriausybiniu lygiu. Efektyvūs problemų sprendimo būdai gali būti priimti regioninės ar vietinės valdžios lygmenyje. Toks kompetencijos ir funkcijų paskirstymas ne tik padidina regioninės valdžios ir visuomenės galimybes dalyvauti valstybės valdyme, bet ir priimti atsakomybę už priimtus sprendimus.

Rasti patį efektyviausią valstybės valdymo modelį nėra lengva, tačiau įmanoma.

Paprastai konkrečios valstybės valdymo mechanizmas glūdi jos konstitucinėje sąrangoje. Remiantis Konstitucija bei panaudojant pažangiausių kitų valstybių viešojo administravimo patirtį, galima sukurti tokį valstybės valdymo modelį, kuris labiausiai atitiktų konkrečios valstybės teisinę bazę, jos geopolitinę padėtį bei valstybės gyventojų poreikius.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtintas valdžių padalinimo principas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 123 straipsnio pirmoje pastraipoje rašoma: „Aukštesniuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė“<sup>1</sup>. Minėta Konstitucijos nuostata

įtvirtina tai, kad be Vyriausybės ir savivaldybių valdyme dalyvauja dar vieno lygmens institucija, kuri valdymą organizuoja tam tikrame Lietuvos valstybės teritoriniame-administraciniame vienetė. Konstitucijoje ji neįvardinta. Tačiau minėta konstitucinė nuostata konkretizuoja Teritorinių-administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas bei Apskričių valdymo įstatymas, kuriuose nurodoma, kad Vyriausybė įsteigia 10 apskričių, kurios organizuoja valdymą atskirose valstybės teritorijos dalyse.

Suskirsčius teritoriją į dešimt apskričių ir apibrėžus jų kompetenciją, buvo realizuota viena iš Konstitucijos nuostatų. Tačiau skaitydami pagrindinį šalies įstatymą – Konstituciją, pastebime, kad Konstitucijos preambulėje įtvirtintas nacionalinės valstybės modelis, išskirtinai pažymintis lietuvių tautos pastangas atkurti laisvą ir demokratinę Lietuvos valstybę, puoselėti tautos kalbą, kultūrą, tradicijas ir papročius. Štai šio svarbaus konstitucinio aspekto – plėtoti krašto kultūrinę tradicijas organizuojant teritorinių-administracinių valdymą ir buvo atsisakyta. Lietuvoje tebegyvuojančios istorinės-etnokultūrinės tradicijos yra ryškios atskirose etnografinėse srityse arba regionuose – Žemaitijoje, Aukštaitijoje, Dainavoje (Dzūkijoje) ir Sūduvoje (Suvalkijoje), todėl nepastebėti aiškių žemaičio, aukštaičio, suvalkiečio ar dzūkų kalbos, elgesio ir charakterio bruožų, vietovės architektūrinių skirtumų ar kitų elementų tiesiog neįmanoma. Teritorinis-administracinis Lietuvos suskirstymas atliktas skubotai, viešai neapsvarsčius, neat-sižvelgiant į krašto istorines-etnokultūrinę tradicijas, vietinių bendruomenių interesus, neatspindi pagrindinių Eu-



ropos Sąjungos regioninės politikos nuostatų, demokratijos plėtojimo, bet nukreiptas į valstybės centralizacijos stiprinimą. Teritorinis-administracinis Lietuvos suskirstymas neturi valstybės nacionalinio regiono, regioninio savitumo išraiškos. Tuo tarpu Europos komiteto prie LR Vyriausybės išleistame leidinyje „Europos lėšos ir patirtis – šansas kiekvienam regionui“ rašoma, kad Europos valstybių valdymas skiriasi ir yra pritaikytas konkrečioms šalies sąlygoms. Liuksemburgas, turintis apie 400 tūkst. gyventojų, suskirstytas į tris sritis, kuriose centrinei valdžiai atstovauja jos skiriami valdytojai. Portugalijoje (9,83 mln. gyventojų) ilgą laiką, be nacionalinės valdžios, buvo per 300 savivaldybių. Prieš keletą metų šioje šalyje įvesta tarpinė grandis – administraciniai regionai, kurių vidutinis dydis yra apie 2 mln. gyventojų. Airija (3,5 mln. gyventojų) suskirstyta į 29 savivaldą turinčias grafystes, tačiau joje, kaip ir daugelyje kitų Vakarų ir Šiaurės Europos šalių, yra įprasta konkrečioms tikslams sudaryti administracines struktūras, apimančias keletą savivaldybių. Tokio principo bus laikomasi ir nuo ateinančių (2001 m. – *aut. past.*) metų, kai Airija Europos Sąjungoje bus laikoma dviejų regionų junginiu. Daugiau nei 5 mln. gyventojų turinti Danija suskirstyta į 14 regionų, kurių vidutinis dydis beveik toks pats kaip Lietuvos apskričių.

Savivaldybių Danijoje šiuo metu yra 275. Vidutiniškai jos beveik keturis kartus mažesnės nei Lietuvoje, todėl danų savivaldybių santykiai su aukštesniais valdymo vienetais kiek kitokie nei mūsų šalyje<sup>2</sup>.

Tai liudija, kad kiekviena valstybė kuria savitą regiono modelį, todėl jie yra gyvybingi atitinkamos šalies politiniame, ūkiniame bei kultūriniame gyvenime. Kadangi Lietuvoje nebuvo įvertintas teritorinis savitumas sudarant regioną, todėl nepraėjus nė septyneriems metams vėl tenka spręsti minėtus klausimus ir ieškoti modelio, atitinkančio valstybės ir gyventojų poreikius. Prieš pradėdant vykdyti viešojo administravimo reformą, būtina išanalizuoti kitų valstybių turimą patirtį ir surasti mūsų valstybei tinkantį modelį efektyviam valdymui užtikrinti.

Europos Sąjunga nesikiša į valstybių–narių regioninę politiką. Europos Bendrijos steigimo sutarties 128 straipsnyje nurodoma, kad Bendrija prisideda prie valstybių – narių kultūrų klestėjimo, taip pat gerbia jų tautinę ir regioninę įvairovę, kartu išskeldama bendrą kultūros paveldą<sup>3</sup>. Pasinaudoti Europos valstybių sukaupta patirtimi yra tikslinga.

Bandydami pagrįsti etnokultūrinių tradicijų svarbą formuojant regionus, panagrinėkime Europos valstybių regionų sudarymo pavyzdžius.

Esminis momentas, kurį derėtų išskirti, yra tai, kad Europos valstybių regionavimo pagrindimo kriterijai yra regiono istorinis ir etnokultūrinis paveldas bei kultūrinės tradicijos. Kaip pavyzdį galima pateikti didžiausią patirtį regionų politikos ir plėtros klausimais sukaupusios Vokietijos, pagal jos mokslininko Helmuto Klatto parengtą modelį „Europos Sąjungos savivaldos regiono formavimosi pagrindiniai veiksniai – struktūriniai klodai“ (žr. lentelę).

Pateiktas brėžinys rodo, kad pradėdant nuo pamatinės regiono formavimosi dalies – Archeoantropologijos – yra penki iš devynių dėmenų (ISTORINĖ RAIDĀ, KALBINIAI YPATUMAI, TAUTOSAKA, MITOLOGIJĀ, ETNOKULTŪRA, PĀPROČIAI, BUITIS), kuriais remiantis formuojamas regionas. Visi jie parodo, kad labai didelę įtaką regiono sudarymui ar sudarymui turi istoriniai–etnokultūriniai faktoriai, jų buvimas tik dar labiau sutvirtina regiono struktūrą ir išryškina regioninius ypatumus, jo identitetą. Būtent tokį modelį – suskirstyti į keturis etnografinius regionus (žemes) – siekta realizuoti ir Lietuvoje 1991 m. priėmus Aukščiausiosios Tarybos nutarimą Nr. I-1551 „Dėl Lietuvos Respublikos administracinio-teritorinio padalinimo projektu“, įpareigojančių Vyriausybę pateikti siūlymus dėl galimybės suskirstyti Lietuvos teritoriją į istorines-etnografines žemes, neturinčias administracinių funkcijų. Geografas dr. Petras Gaučas yra parengęs žemėlapi, kuriame pateiktos etnografinių regionų ribos<sup>4</sup>.

Šiuo klausimu daug rašiusi ir parengusi ne vieną žemėlapi etnologė prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė.



Priedame profesorės 1985 m. parengtą žemėlapi iš „Istoriko-etnografinis atlas Pribaltiki“, kuriame matosi Lietuvos tradicijų išplitimo panorama.

Čia paminėtos mokslininkų išvalgos bei kiti moksliniai tyrinėjimai įrodo, kad tokiu principu atliktas Lietuvos teritorinis-administracinis suskirstymas pirmiausia atspindėtų krašto istorines-kultūrinės tradicijas, būtų pritaikytas daugeliui Lietuvos gyventojų bei atitiktų Europos valstybių regioninės politikos principus. Tokiu keliu nuėjo Lenkija, Latvija, Suomija ir daugelis kitų Europos valstybių. Ir tai yra labai svarbu, nes valstybės valdymas, jos viešasis administravimas turi atitikti valstybės nacionalinius interesus ir tenkinti gyventojų poreikius.

Grįžtant prie vokiečių mokslininko nuostatų, kuriomis žymimas savivaldos regionas, matyti, kad Vokietijos valstybė susidarė iš atskirų žemių, turėjusių valstybingumo požymius, todėl čia labiausiai tinkamas federacinis žemių valdymo principas. Lietuvos valstybės dabartinėje teritorijoje istorijos bėgyje egzistavę keletas genčių ir atskirų žemių. Tačiau istorijos eigoje Lietuvoje susiformavo unitarinės valstybės modelis, todėl Lietuvos regionai turėtų būti formuojami atsižvelgiant į esamą valstybės konstitucinę sandarą. Kitaip tariant, regionai turėtų būti sukurti nekeičiant unitarinės valstybės modelio.

### Regiono sąvoka, paskirtis ir funkcijos

Siekiant išsiaiškinti ir suprasti, kas yra regionas, būtina išanalizuoti, kaip regionas suprantamas kitur, pvz., Europos valstybėse, ir tai, kaip regiono sąvoką apibrėžia Lietuvos įstatymai. Europos regionų asamblėjos deklaracijos

dokumentuose teigiama: „Regionu vadinamas teritorinis vienetas, įteisintas valstybiniais įstatymais, esantis žemėsneje nei Valstybė pakopoje ir turintis savo politinę savivaldą“. Regiono apibrėžimą paaikškina trys sąvokos:

1. Regionas yra įteisintas nacionalinėje Konstitucijoje arba įstatymais, kurie jam garantuoja autonomiją, identišumą, funkcijas ir organizacinę struktūrą.

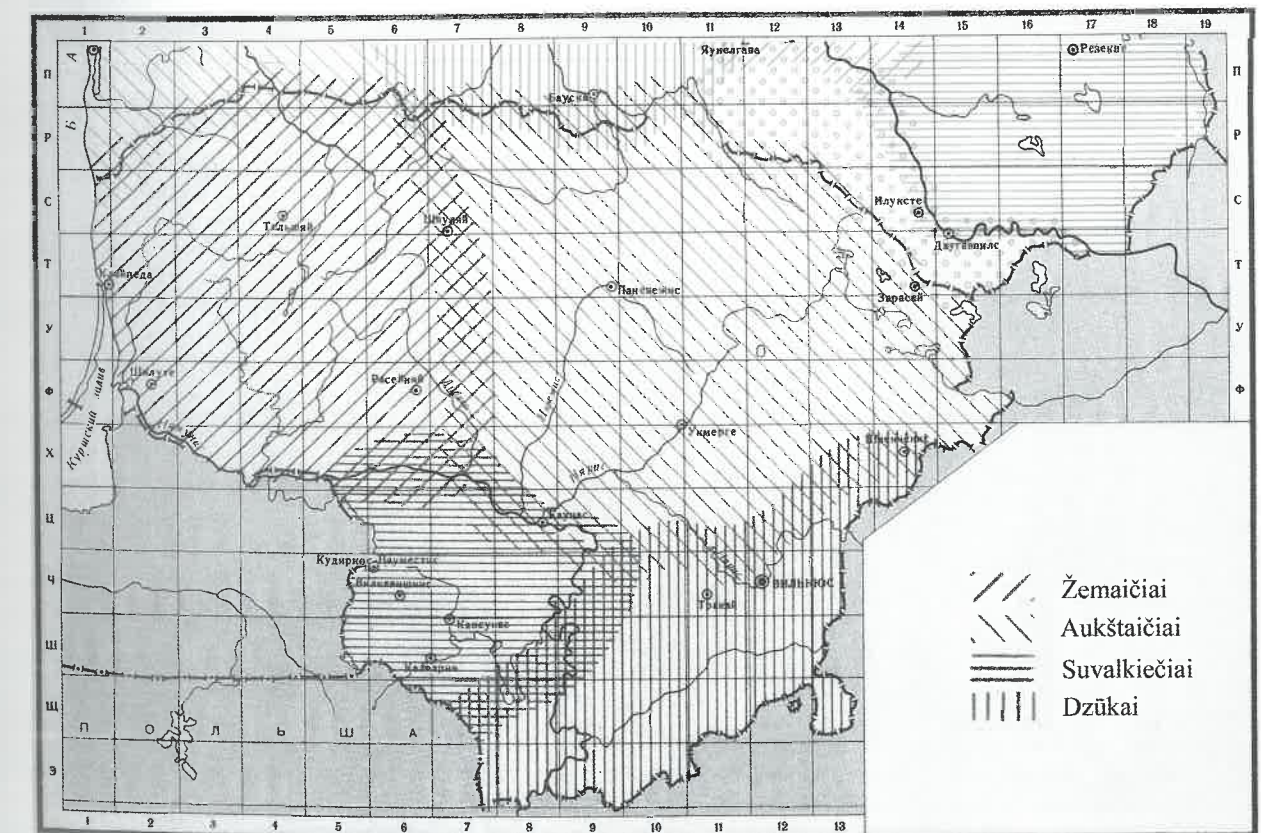
2. Regionas turi savo konstituciją, autonomijos statutą ar kitą įstatymą, kuris yra dalis Valstybės teisinės santvarkos, aukščiausiu lygiu įteisinantis regiono organizaciją ir funkcijas. Regiono statusas gali būti pakeistas tik bendradarbiaujant su konkrečiu regionu. Regionai toje pačioje valstybėje gali turėti skirtingą statusą, išlaikanti jų istorinį, politinį, socialinį ar kultūrinį savitumą.

3. Regionas yra ypatinga politinio identiškumo išraiška, kuri gali turėti labai skirtingas politines formas, atspindinčias kiekvieno regiono demokratinį siekimą priimti tokią politinės organizacijos formą, kokia jam yra tinkamiausia. Regionas finansuoja, samdo savo administracijos darbuotojus ir priima skiriamuosius ženklus reprezentacijai<sup>5</sup>.

Pateiktasis regiono apibrėžimas galėtų būti naudojamas ir Lietuvoje regiono sąvokai apibrėžti, atitinkamai patikslinus žodžių **politinė savivalda** reikšmę.

Dabar paanalizuokime, kaip Lietuvos teisės sistemoje apibrėžta regiono sąvoka. Regioninės plėtros įstatyme regionas – tai valstybės teritorijos integrali dalis, kurioje įgyvendinama nacionalinė regioninė plėtros politika ir teikiama pagalba, atitinkanti regionų plėtros tikslus<sup>6</sup>.

Šis regiono apibrėžimas nepaaiškina regiono turinio reikšmės, neatskleidžia jo funkcinės paskirties. Kiek tikslnis yra etnografinio regiono apibrėžimas Etninės kul-





tūros valstybinės globos pagrindų įstatyme. Jame etnografinis regionas apibrėžiamas taip: istoriškai susiformavusi teritorijos dalis, kurioje išlaikyta savita tarmė, tradicijos ir papročiai, integruotas baltų genčių palikimas<sup>7</sup>. Tačiau šiame regiono apibrėžime akcentuojama tik istorinė regiono sąvoka, nieko nekalbama apie funkcinę, administracinę bei politinę regiono paskirtį.

Tiek pirma, tiek antra regiono samprata pilnai neapibrezžia regiono sąvokos. Neturint aiškaus regiono apibrėžimo bei neįvardijus regiono objekto, sunku suvokti jo paskirtį bei funkcijas.

Regioninės plėtos įstatymas nurodo, kad regionas yra tam tikra teritorijos dalis. Regiono funkcinė paskirtis pagal minėtą apibrėžimą – vykdyti administravimą tam tikroje valstybės teritorijoje Vyriausybės suteiktų įgaliųjų ribose, tačiau dabartiniai Lietuvos regionai (apskritys) neturi etniam regionui būdingų bruožų: regioninio identiteto ir regioninės savivaldos, todėl jie nelaikytini valstybės regionais.

Sąvokų neatitikimas Lietuvos ir Europos kontekste įneša nemažą painiavą politinėje, teisinėje bei viešojo ad-

ministravimo sistemoje. Pvz., Lietuva Europos Sąjungoje traktuojama kaip vienas regionas, tuo tarpu pagal dabartinius Lietuvos įstatymus Lietuvoje yra dešimt apskričių–regionų.

Apskričių valdymo įstatyme nurodoma: „Apskritis yra Lietuvos Respublikos teritorijos aukštesnysis administracinis vienetas, kurio valdymą per apskrities viršininką, ministerijas bei kitas Vyriausybės institucijas organizuoja Vyriausybė. Apskrities valdymas yra sudėtinė valstybės valdymo dalis“<sup>8</sup>. Vadinasi, apskričių kompetencijos ir funkcijos priklauso nuo to, kokius įgaliojimus joms suteikia Vyriausybė, organizuojanti valdymą tam tikroje teritorijoje.

Šiandien akivaizdžiai pastebimi neseniai įvykdytos tokios teritorinės-administracinės reformos trūkumai. Kad apskritis yra svetimkūnis, dirbtinis darinys, pastebi ne tik ekspertai, bet ir paprasti Lietuvos gyventojai. 2001 m. Vidaus reikalų ministerijai atlikus sociologinę apklausą paaiškėjo, jog daugelis Lietuvos gyventojų mano, kad apskritis yra nereikalingos. Pagrindinė tokios gyventojų nuomonės priežastis – apskrities taryba, ap-



Lietuvos etnografinių regionų ribos brėžtos ir anksčiau. Žemėlapyje, išleistame 1911 m. pažymėta ir Mažoji Lietuva

Is knygos „Lietuva žemėlapyje“. V. 1999 m.



skrities viršininkas bei jo administracija nėra renkami vietos gyventojų ir neatstovauja jų interesams: į pareigas apskrityse asmenis skiria Vyriausybė.

Išplėstos centrinės valdžios funkcijos nustelbia ir savivaldos institucijas. Savivaldybės realios valdžios neturi, jų savarankiškumas yra minimalus, jos negali realiai tenkinti gyventojų, kurie renka savivaldybių tarybas, poreikių.

Pastaruoju metu dažnai kalbama apie funkcijų perkirstymą, dalis apskričių kompetencijai priskirtų funkcijų būtų perduotos savivaldybėms, tačiau, jei tai įvyktų, apskritis tuomet realiai taptų nereikalinga viešojo administravimo grandimi, nes jau dabar pastebimas tam tikras apskrities ir savivaldybės institucijų funkcijų dubliavimas. Klaida buvo padaryta tuomet, kai Lietuva apskritis sutapatino su regionais. Visos Lietuvos dabartinės apskritys (regionai) neturi jokių regionui būdingų ypatumų, istorinių kultūrinių tradicijų, nes jos buvo sukurtos dirbtinai, neaiškūs jų teritorijų išskyrimo kriterijai. Tuo tarpu istoriškai susiformavusių etnografinių regionų, turinčių regioninius savitumus, teritorija apima kur kas didesnę valstybės plotą ir nesutampa su esamų apskričių ribomis. Darytina išvada: dabartinės apskritis galima būtų paversti keturių regionų – Aukštaitijos, Žemaitijos, Dainavos ir Sūduvos struktūriniais dariniais. Specialaus sprendimo reikalauja Mažosios Lietuvos kraštas. Kadangi jo didesnė dalis yra už dabartinės Lietuvos Respublikos ribų, sunku išsaugoti šio regiono savitumą. Pagaliau ir dabartinė situacija nėra palanki šio klausimo sprendimui. Tikslinga, kad Mažajai Lietuvai būtų suteiktas subregiono statusas viename iš didžiųjų regionų. Keičiantis politinei situacijai Europoje šis klausimas turėtų būti peržiūrėtas.

### Regiono vaidmuo vykdamas viešąjį valstybės administravimą

Lyginami dabartinės Lietuvos apskričių funkcijas su Europos valstybių regionų funkcijomis, pastebime tam tikrus panašumus, tačiau, skirtingai nei Lietuvoje, Europos valstybėse aiškiai apibrėžtas regiono objektas, jo sąvoka, funkcinė paskirtis bei kompetencijos paskirstymas tarp valstybės, regioninių bei savivaldos institucijų.

Daugelyje Europos valstybių, siekiant išvengti funkcijų sudvejinimo, ten, kur valstybė decentralizavo valdymą į regioninį lygmenį, regioninėms struktūroms perduodamas atitinkamas personalas ir finansavimo šaltiniai. Regionai vykdo jiems priskirtas funkcijas savarankiškai. Vieningos valstybės regionai susitaria derinti, kur tinka, veiksmus, vykdomus specifinėse jų kompetencijos sferose. Tam tikslui jie nusprendžia, kokių procedūrų laikytis.

Egzistuojančių Europos valstybių regioninių funkcijų pavyzdžiai:

- regiono ekonominė politika,
- regioninis planavimas, būsto ir statybos politika,
- telekomunikacijos ir transporto infrastruktūros,
- energetika ir aplinkosauga,
- žemės ūkis ir žuvininkystė,
- visų lygių švietimas, universitetai ir moksliniai tyrinėjimai,

- kultūra ir masinės informacijos priemonės,
- visuomenės sveikata,
- turizmas, laisvalaikis ir sportas,
- policija ir viešoji tvarka<sup>9</sup>.

Iš pateiktų pavyzdžių matome, kad daugelis Lietuvos dabartinių apskričių funkcijų, nors ir apribotos, vis dėlto atitinka minėtas kitų Europos valstybių regionų funkcijas. Tačiau jei Europos valstybėse egzistuoja savivaldos regionai (kai patys gyventojai renka regiono valdžią), tai Lietuvoje apskrities valdžia yra skiriama Vyriausybės, todėl apskritis dažniau vykdo Vyriausybės nurodymus, negu tenkina vietos gyventojų poreikius. Nenaudinga ir tai, kad lėšos, gaunamos iš Europos struktūrinių ir sanglaudos fondų, yra skirstomos centrinės valdžios, kuri ne visuomet suvokia vietos gyventojų poreikius. Be to, sunku įsivaizduoti, ar toks centralizuotas pinigų skirstymas leis užtikrinti efektyvų gaunamų lėšų panaudojimą. Iš esmės tokia regioninė politika tik dar labiau išryškina Lietuvos valstybės centralizuotą valdymą, neefektyvą administravimą bei viešojo administravimo sistemos biurokratinį mechanizmą.

Iki šiol nepagrįstai baiminamasi, kad centrinė valdžia neprarastų įtakos sprendžiant vietines savivaldos problemas. Tačiau kyla klausimas ar minėtų problemų sprendimas yra strateginis valstybės valdymo klausimas, ar nepakaktų čia vietos savivaldos struktūrų kompetencijos.

Europos valstybės pačios sprendžia, kaip įtraukti regionus į valstybės centrinio valdymo lygį. Pvz., valstybė, veikdama savo valdžios rėmuose, koordinuoja regioninių institucijų dalyvavimą valstybės sprendimų priėmimo procesuose, kai tie sprendimai turi įtakos regionų atliekamoms funkcijoms. Tuo tarpu Lietuvoje nesugebama decentralizuoti valstybės valdymo, centrinės vykdomosios valdžios kišimasis į savivaldos reikalus dažniau primena komandinę administravimo sistemą nei demokratinį valstybės valdymo modelį.

### IŠVADOS

Nagrinėjant Lietuvos regioninę politiką ir plėtrą, siekta palyginti Lietuvos ir kitų Europos valstybių (neišskiriant jų atskirai) pasirinktus regioninės plėtos modelius regiono funkcinės paskirties kontekste. Teisinių šaltinių analizė liudija, kad teritorinis-administracinis Lietuvos suskirstymas buvo atliktas skubotai, neatsižvelgiant į gyventojų poreikius bei sukauptą kitų Europos valstybių patirtį regioninės politikos ir plėtos srityje. Vykdamas teritorinį-administracinį Lietuvos suskirstymą remtasi tik vienu aspektu – suskirstyti Lietuvos valstybę į atskirus administracinius vienetus, juose organizuojant centrinės valdžios valdymą. Skirtingai nei Europos valstybėse, nubrėžiant administracinių vienetų teritorines ribas, neatsižvelgta į esamas krašto istorines-etnokultūrinės tradicijas, jų regioninius ypatumus, todėl daugelis kultūrinių tradicijų, būdingų konkrečiai vietai, ėmė nykti, o įsisteigusios apskritys tik dar labiau jas niveliuoja. Sąvokų „regionas“ ir „apskritis“ sutapatinimas iškreipia regioninės savivaldos esmę, jos sampratą ir sudarymo principus.



Turint visa tai omenyje, siūlytina: Lietuva turėtų apsispręsti, ar regionai apskritai reikalingi. Jei būtų apsispręsta dėl regionų įkūrimo, pirmiausia teisės aktuose derėtų apibrėžti regiono sąvoką, paskirti ir funkcijas. Būtina suformuluoti, kokiais kriterijais (istoriniais-etnokultūriniais, gamtiniais, administraciniais, ekonominiais ar mišriu būdu) remiantis kuriamas regionas, išvedamos jo teritorinės ribos. Taip pat derėtų apsispręsti, koks regionas turi būti kuriamas:

1) regionas – kaip Vyriausybės struktūrinis padalinys, neturintis igaliojimų priimti svarbiausius sprendimus;

2) savivaldos regionas, į kurio valdymą Vyriausybė nesikiša, tačiau turi galimybę per Vyriausybės atstovą stebėti, ar regionuose laikomasi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdomi Vyriausybės sprendimai.

Derėtų pamąstyti ir apie tai, kad analogiškai, kaip ir kitose Europos valstybėse, Lietuvoje galėtų atsirasti kelių rūšių tipiniai regionai (pvz., regionai, pritaikyti administracinėms valstybės reikmėms, arba etnografiniai regionai, pritaikyti kultūrinei tradicijai tęsti).

Nelieka abejonių, kad įvykdžius minėtus veiksmus Lietuvos valstybės vykdoma regioninė politika bent iš dalies atitiktų Europos valstybių regioninės plėtros mo-

delį, taptų suprantamesnė, aiškesnė, išryškėtų jos specifiniai nacionaliniai bruožai bei regioniniai ypatumai, valdymo decentralizavimo bei savivaldumo laipsnis. Tai pagaliau leistų sukurti efektyvesnį viešojo administravimo modelį bei demokratinę valstybės valdymo sistemą, kurios paskirtis – nacionalinės valstybės savitumo per regioninį identitetą išlaikymas bei gyventojų poreikių tenkinimas.

<sup>1</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucija: Vilnius, 1996, p. 54.

<sup>2</sup> Europos lėšos ir patirtis – šansas kiekvienam regionui. Vilnius, 2000, p. 19.

<sup>3</sup> Europos Sąjunga. Steigimo dokumentų rinktinė. Vilnius, 1998, p. 251.

<sup>4</sup> Petras Gaučas, Lietuva: Žemaitija, Aukštaitija, Suvalkija, Dzūkija // Lietuvos aidas, 1992.

<sup>5</sup> Europos regionų asamblėjos deklaracija. Vilnius, 1996, p. 4.

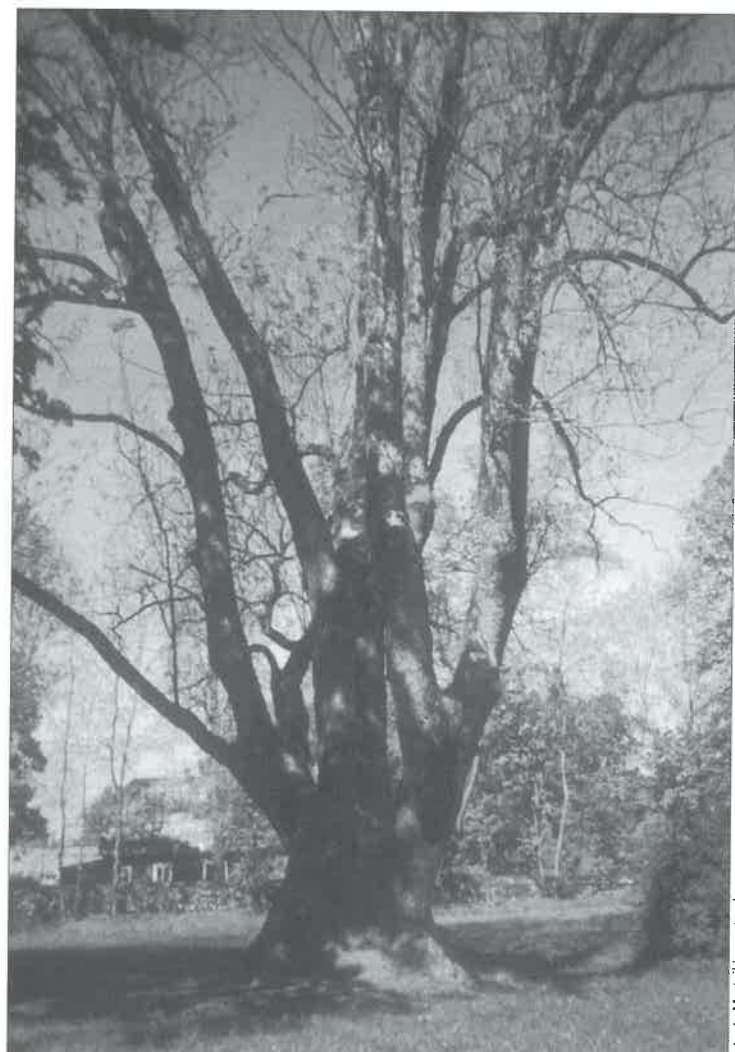
<sup>6</sup> Regioninės plėtros įstatymas. Vilnius, 2000, p. 1.

<sup>7</sup> Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas, 1999.

<sup>8</sup> Apskritis valdymo įstatymas, p. 1.

<sup>9</sup> Europos regiono asamblėjos deklaracija, Vilnius, 1996, p. 4.

Virginija Kondratienė,  
Etninės kultūros globos tarybos pirmininko  
pavaduotoja teisės klausimams



Vytauto Miestėlio nuotrauka



## Regioninė politika ir plėtra

### Regionų bendradarbiavimas su tarptautinėmis organizacijomis

Etninės kultūros globos taryba gana nuosekliai, remdamasi teisine baze, įgyvendino etnografinių regionų sudarymo nuostatas, demokratiniu būdu regionuose įsteigė savo padalinius – regionines tarybas ir pagal galimybes stiprina jų organizacinį pajėgumą. Tad galima pradėti galvoti, su kokiomis žemyno tarptautinėmis organizacijomis mūsų regionai galėtų užmegzti ryšius ir pradėti bendradarbiauti. Bet prieš tai reikia žinoti, kokios tos organizacijos ir ką jos veikia.

Europoje labai daug tarptautinių regioninių organizacijų, tačiau jų reikšmė nevienoda: vienos jų susijusios su visu žemynu arba didele jo dalimi, kitos apima tik kelių valstybių ar tik jų dalių teritorijas. Dėl to šiuo požiūriu jas visas galima būtų suskirstyti į tris pagrindines grupes:

I. Visam žemynui svarbios organizacijos.

II. Stambios arba specialios organizacijos.

III. Lokalinės tarptautinės regioninės organizacijos.

I. Visam žemynui svarbios organizacijos trys: ES Regionų komitetas, ET Vietos ir Regionų valdžių kongresas ir Europos regionų asamblėja.

Jau nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva taps ES nare, tad visos šios organizacijos regioninės institucijos mus turi ypač dominti. Be savarankiško ir nepriklausomo Regionų komiteto, tam tikros regioninės reikšmės struktūros dar veikia ir kitose ES centrinėse institucijose. Europos Komisijos sudėtyje – Regioninės politikos ir suartinimo generalinė direkcija, o Europos Parlamente – Regioninės politikos komitetas.

Savarankiška ES institucija – Regionų komitetas (RK) įsteigtas Maastrichto sutarties pagrindu, jis pradėjo veikti 1994 metais. Pirmasis RK susirinkimas įvyko tuometų kovo mėn. 9–10 dienomis Briuselyje, tad ši data ir laikoma šios institucijos veiklos pradžia.

Principinėse ES sandaros schemose RK su kitu analogišku Ekonominių ir socialinių reikalų komitetu, šalia Europos Parlamento, Europos Komisijos, MT, Teisingumo teismo bei ES Vadovų Tarybos, laikomas svarbia visos organizacijos institucija.

Tačiau iš kitų ES centrinių institucijų RK išsiskiria tuo, kad neturi sprendimo galios, jis yra patariamasis organas. Dabar RK sudaro 222 nariai, deleguoti pagal atitinkamas proporcijas iš 15 valstybių. Po ES išsiplėtimo RK bus 344 nariai, Lietuvai čia skirtos 9 vietos. Kadangi pagal dabartinį požiūrį Lietuva laikoma vienu regionu, tai mūsų valdžiai neaktualu, kas ir iš kur į šį komitetą pateks. Manau, kad EKGTV vadovybė turėtų dėti pastangas, kad į RK patektų vienas kitas asmuo ir iš mūsų suformuotų regioninių tarybų.

Jei RK yra patariamasis ES organas ir vienas iš svarbiausių jo uždavinių – sekti, kaip šioje organizacijoje įgyvendinamas subsidiarumo principas, taip pat ar nepažeidžiami kiti regionų interesai, tai minėtoji Europos Komisijos Generalinė direkcija yra regioninės politikos „smegenų centras“. Ji veikia ekspertų darbo pagrindu, formuoja struktūrinių fondų politiką, sprendžia kitus re-

gionų plėtros klausimus. Regioninės politikos ir suartinimo generalinei direkcijai vadovauja komisaras Mišelis Barnier, jis atsakingas už visos ES regioninę plėtrą.

Europos Parlamento Regioninės politikos komitetas veikia parlamentinės struktūros pagrindu, tikėtina, kad po 2004 m. rinkimų į EP šiame komitete turėsime ir pastovų narį iš Lietuvos.

Kita visam žemynui svarbi regioninė organizacija – Europos Tarybos (ET) Vietos ir Regionų valdžių kongresas (EVRVK). Kaip žinia, ET įkurta 1949 m., o Lietuva į ją įstojo 1993-aisiais. Mūsų šaliai eiliškumo tvarka vadovaujant ET, 2002 m. Vilniuje buvo priimta 44-oji narė – Bosnijos-Hercogovinos valstybė.

ET yra daugiau negu ES valstybių, daugiau ji aprėpia ir regionų. Jie drauge su vietos valdžia atstovaujami šiame EVRVK. Lietuvoje dar nėra regionų, tad į jį siunčiami tik vietos savivaldos atstovai. Šį klausimą sprendžia Lietuvos savivaldybių asociacija (LSA). Iš mūsų Regionų komisijos į šį pastoviai veikiančią kongresą galėtų patekti tik Liudvika Trasykytė arba tie regioninių tarybų nariai, kurie išskelti vietos savivaldos organizacijų. Vienas svarbiausių EVRVK darbų – Vietos savivaldos chartija, kurią ratifikavo ir LR Seimas. Parengta Regionų savivaldos chartija laukia ratifikavimo.

Trečioji žemyninė regioninė organizacija – Europos regionų asamblėja (ERA) buvo įsteigta 1985 m. kaip Europos regionų taryba. Vėliau antrajame generaliniame susirinkime Briuselyje šios organizacijos pavadinimas pakeistas į ERA. Ji labai didelė ir demokratiška, jos nariais gali būti regionai ir tų valstybių, kurios nepriklauso nei ES, nei ET. Svarbiausias šios organizacijos darbas – 1996 m. gruodžio 4 d. Šveicarijos Bazelio mieste priimta Europos Regionų Asamblėjos deklaracija. Pati organizacija pasirūpino, kad deklaracija būtų išversta į lietuvių kalbą ir pasiektų Lietuvą.

Pas mus šis dokumentas nėra įvertintas, nes dažniausiai mažoma taip: milijardiniai struktūriniai fondai regionų plėtrai – Briuselyje, čia esą daugiausia įsteigta ir



regioninio reguliavimo struktūrų, tad ir teisinga regioninė politika skleidžiama iš šio miesto. Tačiau užmirštas esminis dalykas, kad tie patys ES ir ET regionai yra ir ERA nariai, jie visi ir priėmė minėtą deklaraciją. Svarbių prieštaravimų tarp šių trijų reikšmingiausių žemyno regioninių organizacijų nėra, ypač apibrėžiant regiono sąvoką, jo struktūrą ir funkcijas.

**II. Stambios arba specialios organizacijos** yra tokios, kurios apjungia dideles, net kelių valstybių, teritorijas, jose esančius regionus. Vakarų Europoje jau beveik visi regionai priklauso tokioms tarptautinėms organizacijoms, didžia dalimi tai apsprendžia jų geografinę padėtį. Tai Atlanto vandenyno pakrančių regionai ir pan. Čia nėra galimybių jų visų aptarti, tad paminėsime tik dvi tokias tarptautines organizacijas, kurios susijusios su Lietuva.

1. Europos Jūrinių periferinių regionų konferencija (JPRK). Tai viena seniausių žemyno tarptautinių regioninių organizacijų, ji įkurta 1973 m. birželio 23 d. Prancūzijos mieste Saint-Malo. Ji apjungia jūros pakrančių ir salų regionus, siekia kuo greičiau ir veiksmingiau išspręsti jų ekonomines, gamtosaugines ir socialines problemas. Baltijos jūros erdvėje, jos pakrantėse organizacija turi reikšmingą struktūrinį padalinį – atskirą Baltijos komisiją, į kurios sudėtį įjungta ir Lietuvos Žemaitijos regiono Klaipėdos apskritys.

2. Baltijos jūros valstybių regionų kooperacija (BJVRK). Ši tarptautinė regioninė organizacija įsteigta neseniai – 1993 metais. Anksčiau Baltijos valstybių bendradarbiavimas vyko įvairiomis formomis, dažniausiai tarptautinių sutarčių lygmeniu, neaprepiant visų šios jūros šalių. Įsteigus BJVRK, atsirado naujo tipo regioninis bendradarbiavimas, buvo įtrauktos visos valstybės, jos orientuojamos į makroteritorinių darinių plėtrą regioninės politikos pagrindais. BJVRK turi koordinacinės organizacijos statusą,

būtiną organizacinę sandarą, o regioninę kooperaciją vykdo ES programų pagrindu, orientuojamasi į regionų mokslo, informacinių technologijų, aplinkosaugos, kultūros, komunikacijų infrastruktūros ir ūkio plėtrą. Pagal prognozes šis Baltijos valstybių, jų regionų junginys taps vienu stipriausių ekonominės ir socialinės raidos teritorinių darinių ne tik ES, bet ir pasaulyje.

**III. Lokalinės tarptautinės regioninės organizacijos** yra nedidelės, apima tik kelių mažų šalių arba didesnių valstybių pasienio regionus. Didžia dalimi tai vadinamieji Euroregionai. Lietuva jau dalyvauja Nemuno euroregiono veikloje. Jį sudaro Alytaus ir Marijampolės apskritys, Lenkijos Palenkės regionas, Gardino ir Kaliningrado sritis. ES euroregionų jau labai daug, jie remiami per specialią INERREG programą.

Lokaline tarptautine regionų organizacija galėtų tapti ir Lietuvos bei Latvijos regionų, t. y. baltų regionų, sąjunga. Labai palanki aplinkybė, kad Latvija, panašiai kaip EKGT, įtvirtino analogiškus 5 istorinius regionus: Latgalą, Kuržemę, Rygą, Vidžemę ir Žiemgalą (žr. žemėlapi). Galima būtų tai pradėti daryti ir nuo viršaus, t. y. nuo šių valstybių centrinių institucijų, nes EKGT rugsėjo mėn. pabaigoje pavyko užmegzti gana draugiškus santykius su nauja Latvijos regioninės politikos institucija – Regionų plėtros ir vietos savivaldos ministerija.

**Bendra išvada:** bet kuriam regionui naudinga įsijungti ir bendradarbiauti su lokalinėmis, specialiomis ir žemyninėmis regioninėmis organizacijomis, tai bus nauja patirtis, naujos programos ir galimybės pasinaudoti papildomais finansiniais ištekliais.

*Dr. V. Čaplikas,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertas  
2003 11 03*



## Regioninių tarybų veiklos programų palyginamoji analizė

### Apžvalga

Etninės kultūros globos taryboje prie LR Seimo veikia 5 regioniniai padaliniai: Aukštaitijos, Dzūkijos, Sūduvos, Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos EKG regioninės tarybos. Pagrindiniai regioninių tarybų tikslai ir uždaviniai keliami veiklos planuose – užtikrinti šių kraštų identiteto apsaugą, prisidėti prie etninių vertybių sklaidos, krašto etninės kultūros valstybinės globos įgyvendinimo ir savimonės išsaugojimo.

Šiems tikslams ir uždaviniams įgyvendinti regioninės tarybos patvirtino veiklos programas.

Nors EKGT išsprendė pradines regioninių tarybų finansavimo problemas, šiuo metu aiškėja finansavimo didinimo būtinybė. Įvertinus tai, kad Europos Sąjunga ne-reglamentuoja sričių, susijusių su kultūros politika, nes ji paliekama valstybės vidinei atsakomybei, suvokimui ir saugojimui, – ypatingos svarbos uždaviniu tampa Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo vykdymas ir kontrolė priimant etninei kultūrai palankius sprendimus visose valdžios grandyse.

### Analizė

Visų penkių EKGT regioninių padalinių programos atitinka Etninės kultūros valstybinės globos įstatymą ir EKGT nuostatas. Skiriasi tik regioninių tarybų veiklos apimtys ir aplinkybės, kurios tai įtakoja.

#### 1. Startinės pozicijos

Regioninės tarybos, pradėdamos ir plėtodamos savo veiklą, turėjo skirtingas startines pozicijas. Jas lėmė:

- a) regiono dydis;
- b) etninės grupės, gyvenančios užsienio teritorijose, dydis;
- c) globalizacijos įtaka;
- d) jau veikiančių ir etninę kultūrą propaguojančių nevyriausybinių organizacijų, draugijų gausa ir įtaka;
- e) etninės bendruomenės identiteto suvokimo lygmuo.

#### 2. Ypatumai

Nėra nė vienos Etninės kultūros globos regioninės tarybos veiklos srities, kurią būtų numatę visos penkios regioninės tarybos.

1 bendra veiklos kryptis	4 regioninės tarybos
4 bendros veiklos kryptys	3 regioninės tarybos
10 bendrų veiklos krypčių	2 regioninės tarybos
7 veiklos kryptys	bendrumų neaptikta

#### 3. Panašumai

Etninės kultūros plėtros koncepcijos ruošimas – didžiausias veiklos programų bendrumas. Ši veiklos sritis aktualiai Aukštaitijos, Sūduvos, Dzūkijos ir Mažosios Lietuvos regioninėms taryboms, išskyrus Žemaitiją. Tai sąlygoja skirtingos startinės veiklos pozicijos ir savitumai regionuose.

Etninės kultūros prioritetų nustatymas svarbus Dzūkijos, Sūduvos ir Mažosios Lietuvos regioninėms taryboms, bet neaktualus Aukštaitijai ir Žemaitijai. Galima išvada, kad aukštaičiams ir žemaičiams prioritetas – visa etninė kultūra, neišskiriant nė vienos krypties.

Etnokultūrinių vertybių pateikimas ir perteikimas Lietuvos Respublikos švietimo sistemoje svarbus Aukštaitijai, Žemaitijai ir Sūduvai.

Dzūkijai, Mažajai Lietuvai ir Sūduvai svarbus glaudesnis bendradarbiavimas su savivaldybėmis.

Informacijos rinkimas, Etninio regiono paveldo registro sudarymas svarbus Aukštaitijai, Sūduvai ir Žemaitijai.

Aukštaitijos ir Žemaitijos etninės kultūros globos regioninėms taryboms labai aktualus informacijos apie etninę kultūrą sklaidymas, gyvosios tradicijos gaivinimas ir puoselėjimas bei bendradarbiavimas su regiono biudžetinėmis bei nevyriausybėmis organizacijomis, stiprinant etninę kultūrą.

Dzūkijai ir Sūduvai svarbus Etninės kultūros plėtros registro ir globos skatinimo plano sudarymas, informacijos apie žmones, puoselėjančius etninę kultūrą, rinkimas, etninės kultūros plėtros monitoringo vykdymas.

Regioninio leidinio išleidimas svarbus Aukštaitijai ir Dzūkijai.

Etninio regiono ribų nustatymas aktualus Aukštaitijai ir Sūduvai.

Darbo su kaimo bendruomenėmis svarbą ir glaudų bendradarbiavimą turizmo srityje į savo veiklos planą įtraukė tik Aukštaitija ir Mažoji Lietuva. Tokią veiklos kryptį lėmė regionų patrauklumas turizmui ir savitumo pabrėžimo galimybės.

### Problemos

Įgyvendinant etninės kultūros valstybinės globos tikslus ir uždavinius išryškėja keletas problemų:

- a) finansavimo didinimo būtinybė;
- b) nepakankamas savivaldybių vaidmuo vykdant Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą;
- c) regioninių tarybų ilgalaikių ir artimiausių tikslų bei uždavinių veiklos planuose numatymas.

### IŠVADOS

**Siūlau:**

Stiprinti Etninės kultūros globos regioninių tarybų padalinius didinant jų finansavimą ir etatinių darbuotojų skaičių.

Regioninėms taryboms – savarankiškai spręsti finansavimo problemas pasinaudojant Fizinių asmenų pajamų mokesčio įstatymo pakeitimu.

Valdyti informaciją apie Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo vykdymą, tuo tikslu glaudžiau bendradarbiauti su Vyriausybės atstovais apskrityse.

Pakartotinai kreiptis į švietimo ir mokslo ministrą dėl Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo vykdymo švietimo sistemoje.

Rekomenduoti Dzūkijos, Žemaitijos ir Sūduvos regioninėms taryboms aktyvinti bendradarbiavimą su kaimo bendruomenėmis turizmo srityje.

Pabandyti interneto puslapyje [www.atostogoskai-me.lt](http://www.atostogoskai-me.lt) įtraukti informaciją ir apie etninę kultūrą.

*Liudvika Trasykytė,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertė*



## Dėl Lietuvos teritorinės sandaros tobulinimo įvertinant istorinius ir ekonominius veiksnius

Išskirti pagrindinius šalies teritorinius darinius – teritorinio plėtros strateginio planavimo regionus, pagal kuriuos bus vykdoma valstybinė regioninė politika. Užtikrinti šalies regioninės sąrangos ir regioninės politikos suderinamumą.

Sukurti optimalią teritorinio valdymo sistemą <...> Teritorinio valdymo reformą vykdyti įvertinus gyventojų nuomonę, regioninės politikos formavimo kriterijus, atsižvelgiant į regionų ekonominius, socialinius ir kultūrinius skirtumus.

Iš LR Vyriausybės 2001–2004 metų programos

### Prielaidos tobulinimui

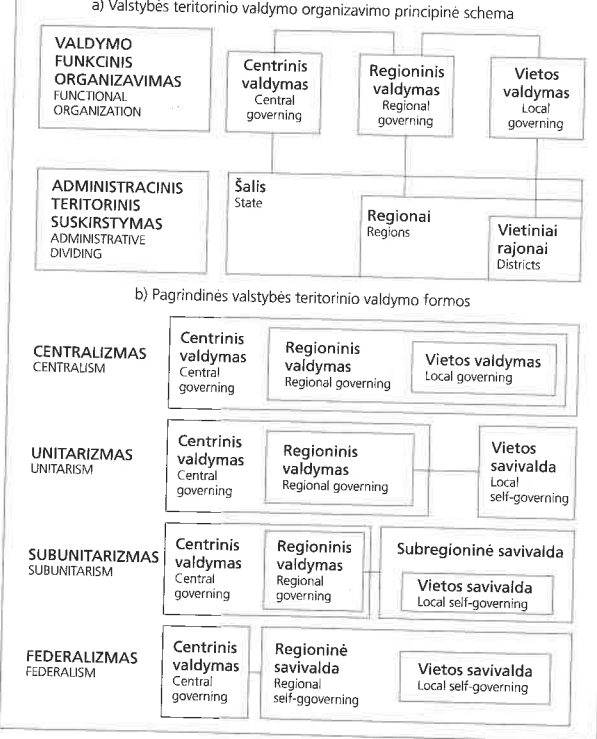
#### Metodologinės prielaidos

Jau keturioliktai metų, kai savo nepriklausomybę atstaciusi Lietuva pertvarko visą valstybės valdymo sistemą, bando reformuoti šalies teritorinį valdymą bei organizuoti regioninę politiką. Pats šis procesas yra ne tik politinis, bet ir svarbus kraštotvarkinis reiškinys, tiesiogiai įtakojantis visų šalies piliečių gyvenimą. Suprantama, kad noras patobulinti esamą tvarką visada inicijuoja vienokias ar kitokias tos tvarkos reformas. Turbūt paprasčiausias ir pakankamai atspindintis esmę būtų *valstybės teritorinio valdymo reformos, kaip socialinės–ekonominės–ekologinės jos raidos spartinimo metodo, supratimas*. Teritorinis valdymas priklauso taksonominiais lygmenimis organizuotų sistemų tipui, kuriam būdingas įvairius vidinių funkcinių ryšių tipus derinantis mechanizmas.

Apskritai principinė valstybės teritorinio valdymo schema, išreiškianti svarbiausių taksonominių jo lygmenų santykius, yra gana paprasta (1a pav.). Pagrindiniai nežinomieji šioje schemoje būna centrinio – regioninio ir regioninio – vietos valdymo santykiai, kurie ir sprendžiamai vykstant bet kokią teritorinio valdymo reformą, pasirenkant vienokius ar kitokius pačio valstybės teritorinio valdymo organizavimo modelius, kurie tiek teoriškai, tiek praktiškai taip pat gali būti gana įvairūs. Pagrindiniai jų laikytini: centralizmas, unitarizmas, subunitarizmas bei federalizmas (1b pav.). Kiekvienas jų turi savus privalumus ir trūkumus, todėl negali būti absoliučiai teisingi, mat viskas priklauso nuo konkrečios šalies sąlygų, tradicijų, konjunkčūros. Be to, galimi ir įvairūs valdymo organizavimo variantai kiekviename iš pateiktų principinių modelių tipų. Tokią teorinę valstybės valdymo modelių įvairovę patvirtina pasaulinė valstybių organizavimosi praktika, o europinei tradicijai būdingi yra antrojo, trečiojo ir ketvirtojo modelio variantai. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtintas unitarizmo modelis, kurį, nekeičiant mūsų konstitucinių pagrindų, imanoma transformuoti tik į subunitarinį, išsiskiriantį sudėtingesniu nevienpakopiu regioninio lygmens traktavimu. Būtina suprasti, kad unitarizmo ir ypač subunitarizmo modelis leidžia taikyti gana lanksčių atskirų teritorinio valdymo formų tarpusavio derinimą. Praktikoje vyksta savotiška valdymo formų teritorinė perdanga, panaši į interferencijos reiškinį fizikoje (2 pav.). Tai rodo valstybės teritorinio valdymo organizavimo ne-

suvedamumą į bendruosius administracinius teritorinius jos vienetus. Iš to kyla būtinumas išnaudoti vadinamųjų funkcinių (aplinkosauginių, gynybinių, etnokultūrinių, teisminių ir pan.) regionų bei savivaldos teritorinio ar tikslingo korporavimosi teikiamas galimybes.

#### 1. VALSTYBĖS TERITORINIO VALDYMŲ ORGANIZAVIMAS



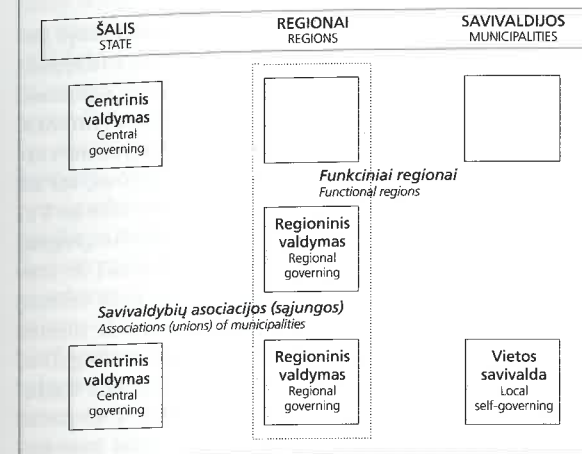
Europoje įsitvirtinančio šalių subalansuoto vystymo (*sustainable development*) idėjos įgyvendinimui įvairiuose teritoriniuose vienetuose arba regionuose<sup>1</sup> reikalingos skirtingos priemonės, kitokio pobūdžio programos, planai ir projektai, t. y. diferencijuota teritorinės raidos politika. *Šiuolaikinė regioninė politika yra teritoriškai ir hierarchiškai diferencijuotas šalies socialinės, ekonominės bei ekologinės raidos ir krašto tvarkymo reguliavimas siekiant visapusiškai išnaudoti vietos sąlygų ypatumus bei turimus privalumus, išsaugoti regionų savastį bei sušvelninti gyvenimo kokybės regionines disproporcijas.*



### Istorinės prielaidos

Regionalizmas yra būdingas prigimtinis bet kokios valstybės požymis, ne išimtis šiuo požiūriu yra ir Lietuva. Dar savo valstybingumo aušroje mūsų pirmoji valstybė – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – atstovavo pirmųjų valstybinių darinių, vadinamųjų žemių (*terra*), konfederaciją. Gaila tik, kad istorijos skersvėjai neleido joje įsitvirtinti ir vystyti pačiai raiškiausiai regioninės sąrangos formai – natūraliu politiniu ir kultūriniu bendrumu paremtam federalizmui. Istorinės baltų žemės, susiformavusios autonomiškų kunigaikštysčių pagrindu, palaipsniui prarado valstybingumo elementus ir per ilgus unijų bei okupacijų šimtmečius išnyko iš Lietuvos žemėlapiu. Istorinėje atmintyje liko tik gilios praeities nostalgija dvelkiantys skambūs žemių vardai – Dainava, Sūduva, Karšuva, Deltuva, Skalva, Knituva, Žiemgala, Upytė, Sėla, Nalšia ir kt.

#### 2. VALSTYBĖS VALDYMŲ TERITORINĖ INTERFERENCIJA



Aukščiau pateikta regioninės politikos samprata reikalauja siekti šių svarbiausių strateginių tikslų:

- 1) teritoriškai diferencijuoti ir specializuoti mūsų šalies vystymą, išnaudovant skirtingų teritorijų vietos sąlygų ypatumus bei privalumus;
- 2) saugoti ir stiprinti gamtiškai, etnokultūriškai bei istoriškai apspręstą šalies regionų savastį;
- 3) mažinti išryškėjusius socialinius–ekonominius bei aplinkos kokybės skirtumus skirtinguose Lietuvos regionuose.

Formuojant regioninę politiką Lietuvoje tikslinga būtų laikytis šių metodologinių principų:

- 1) *integralumo* – šalies regioninę politiką reikia planuoti ir vykdyti geopolitinėje ir demografinėje, socialinėje ir ekonominėje, etninėje ir kultūrinėje, aplinkosauginėje, urbanistinėje ir inžinerinėje bei administracinėje kryptyse;
- 2) *eurosubordinacijos* – Lietuvos regioninės politikos organizavimo teritoriniai lygmenys turi atitikti Europos statistinių teritorinių vienetų sistemą;
- 3) *teritorinės determinacijos* – regioninės politikos formavimo veiksniai apibrėžtini teritorijų ypatumais: a) gamtinėmis sąlygomis (nuo jų priklauso gamtonaudos potencialas bei apribojimai), b) socialinėmis–kultūrinėmis sąlygomis (lemia veiklos subjektų tipus ir ūkininkavimo būdą), c) ekonominėmis sąlygomis (lemia veiklos subjektų galimybes) ir d) geopolitinėmis sąlygomis (lemia valstybės raidos bendrąjį potencialą);
- 4) *konstruktyvumo* – regioninei politikai vykdyti regionai išskiriami ir tipizuojami įvertinant realias teritorijos raidos galimybes bendrame šalies vystymo kontekste kaip: a) progresiniai (išsiskiriantys socialiniu ir ekonominiu gyvybingumu bei santykinai aktyviu vystymusi), b) stabilizaciniai (reikalingas esamos naudojimo sistemos aktyvus vystymas), c) stagnaciniai (reikalingas esamą naudojimo sistemą adaptuojantis palaikomasis vystymas) bei d) depresiniai (reikalingas esamą naudojimo sistemą keičiantis konversinis vystymas);
- 5) *hierarchiškumo* – regioninės politikos organizavimo lygmenys skirtingi kaip: a) tarptautinis (taikomas tarptautiniam bendradarbiavimui bei tarpvalstybinei integracijai), b) nacionalinis (formuojami nacionalinius tikslus atitinkantys instrumentai) ir c) vietinis (formuojami lokalius tikslus atitinkantys instrumentai).

Vietoje šių natūralių baltiškojo regionalizmo pirmųjų valstybinių Lietuvos sandaroje pradeda įsitvirtinti iš kaimyninių šalių perimami arba prievarta primetami administraciniai regioniniai dariniai, tarnaujantys išimtinai biurokratiniam valdymo, dažniausiai okupacinio, interesams. Taip mūsų šalies teritorija ilgus metus buvo suraižyta lenkiškųjų vaivadijų ir „pavietų“ (apskričių). Visi šie regioniniai dariniai neatstovavo natūraliai istorinei šalies raidai ir nebuvo paremti krašto regioniniais ypatumais bei skirtumais. Netgi daugelio senosios kartos žmonių tebegarbinamas tarpukario Lietuvos skirstymas į 23 apskritis neatstovavo natūraliais krašto savitumais paremto šalies regioninio suskirstymo, o tik mechanškai perėmė kaizerinės Vokietijos paskubomis sukurptų minėtų „kreisų“ tinklą, jį vėliau kiek pakoreguodamas.

Savotišką etapą Lietuvos regionavimo istorijoje sudaro visą pusamžį trukęs sovietinės okupacijos laikmetis ir tada vykę teritorijos regioninio skirstymo procesai. Įdomu, kad tam tikrą laiką dar buvo verčiamasi su tradiciniu iš tarpukario Lietuvos paveldėtu šalies suskirstymu į apskritis, palaipsniui didinant (1949 metais net iki 41) jų skaičių. Ir tik 1950 metais buvo įvykdyta esminė administracinio teritorinio skirstymo reforma, regionavimo požiūriu sukūrusi šalyje 4 sritis (deja, egzistavusias tik 3 metus) bei 87 administracinius rajonus, vėliau palaipsniui mažinant jų skaičių iki 44.

Šios reformos vertinimas nėra toks paprastas ir neturėtų būti vienareikšmis. Vis tik reikėtų skirti dvi esmines šalies regionavimo reiškinio puses: 1) jo politinį organizacinį turinį ir 2) šalies skirstymo geografinį teritorinį pagrįstumą. Savaime suprantama, kad sovietinės administracinės sistemos politinis turinys mums buvo primestas iš svetur ir neatitiko natūralių šalies raidos poreikių. Tačiau sovietmečiu įvykdyto pirmojo skirstymo teritorinis tinklas iki šiol verčia stebėtis savo geografiniu pagrįstumu bei organiškumu urbanistinės sistemos raidos atspindėjimu. Tai ir yra esminis sovietmečio administracinės reformos paradoksas. Gaila tik, kad iki šiol yra nežinomi tie anų laikų administracinio žemėlapiu perbraižytojai, sugebėję nors ir svetimam sovietiniam turinui suteikti bene optimaliausią teritorinę iš-



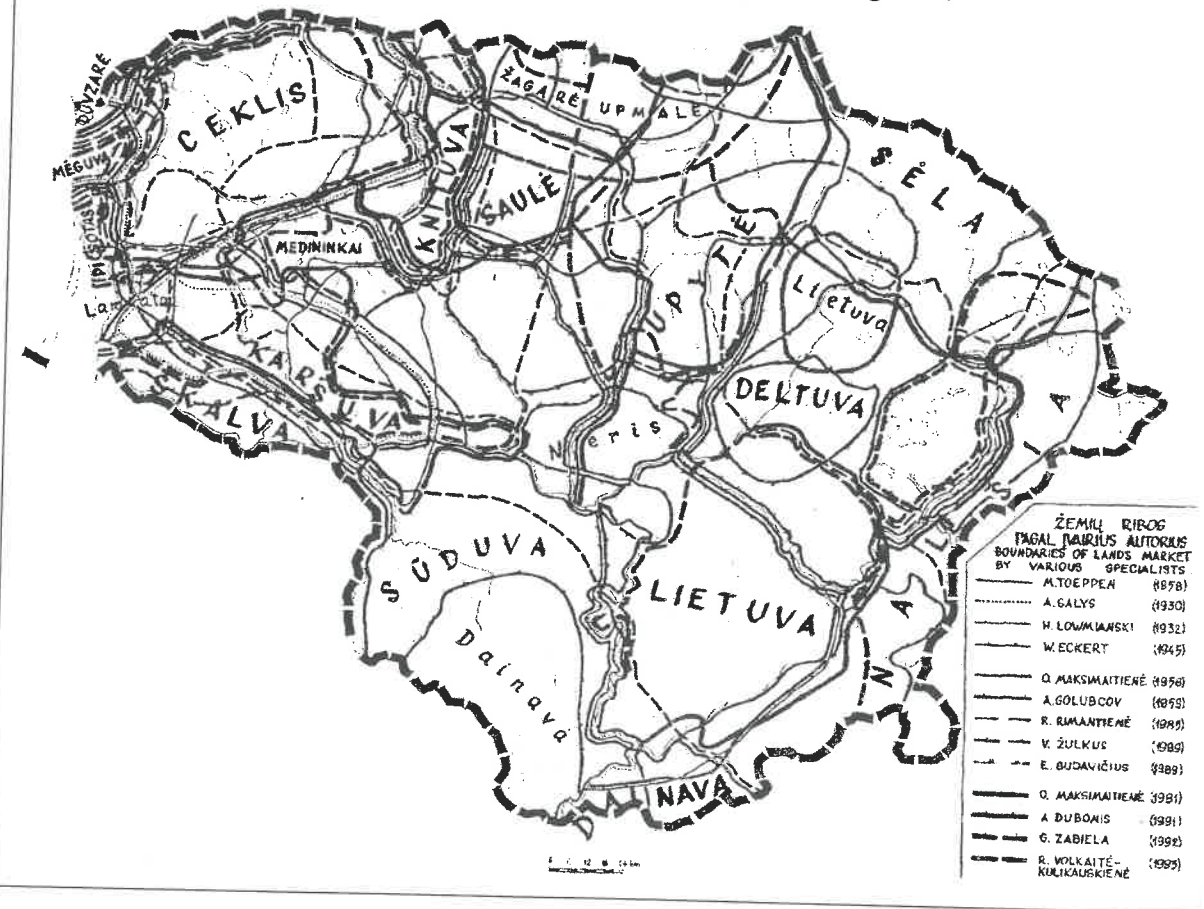


raišką. Tai akivaizdžiai parodė vyriausybės administracinės reformos komisijos darbo 1993 metais rezultatai, kai integraliu kraštotvarkinių požiūriu išanalizavus ir įvertinus įvairius galimus šalies teritorinio suskirstymo variantus optimaliausiu vietas savivaldos organizavimui buvo pripažintas 80–100 teritorinių vietų modelis. Būtent toks modelis ir buvo priimtas LR Vyriausybės patvirtintose šalies administracinės teritorinės reformos bei naujų savivaldybių steigimo programose, jis tapo ir LR teritorijos bendrojo (generalinio) plano sprendimų sudėtinė dalimi. Šis modelis orientuotas į istoriškai susiklosčiusio tolygaus šalies gyvenviečių tinklo centrų bei jų įtakos zonų išsaugojimą. Teritoriniams vienetams jis užtikrina žmogišką mastelį bei patogų pasiekiamumą, o tai būtina vietos savivaldos organizavimo požiūriu. Deja, vėlesni sovietiniai šio pirmųjų administracinių rajonų tinklo pertvarkymai, pasukę nuolatinio stambinimo keliu, smarkiai iškreipė pirminių rajonų vaizdą ir nutolo nuo natūralių vietos poreikių bei privedė prie administracinių centrų funkcijas praradusių vadinamųjų rajoninių miestų (Dusetų, Žagarės, Vabalninko, Jiezno, Varnių, Kavarsko, Veisiejų, Simno ir kt.) spartaus nykimo bei visos kaimiškosios periferijos socialinio-ekonominio degra-

davimo. Beje, analogiški procesai ypač drastiška forma reiškiasi ir dabartiniu metu.

Negalima apeiti regionavimo aspektą minėtoje sovietinėje reformoje bene ryškiausiai atspindėjusio aukščiau paminėto 4 administracinių sričių (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių) įvedimo eksperimento. Pirmiausia būtina atsakyti išankstinio neigiamo vertinimo pačiam geografiniam „srities“ terminui, tai ne koks sovietizmas, o tik paprasčiausias lietuviškas Vakaruose paplitusio ir dabar pas mus išgalinčio „regiono“ sinonimas. Taigi vadinamasis „sritizmas“ ir „regionalizmas“ yra to pačio lizdo paukščiai. Kita vertus, 1950 metų Lietuvos sritys savo teritoriniais ir demografiniais parametrais visiškai neatitiko analogiškai vadintų Rusijos, Ukrainos, Kazachstano ar net Baltarusijos administracinių vienetų parametrų ir to pačio „obkominio“ valdymo modelio pritaikymas jose negalėjo pasiteisinti, todėl jos ir buvo po trejų metų likviduotos. Tačiau pats šių teritorinių vienetų išskyrimo bandymas buvo gana prasmingas, nes išreiškė objektyviai besiformuojančius Lietuvos socialinio-ekonominio vystymo diferenciacijos regionus, kiek vėliau mokslinėje literatūroje įtvirtintus ekonominių rajonų pavadinimus.

### 3. POLITINIAI VALSTYBINIAI JUNGINIAI – ŽEMĖS – LIETUVOJE XIII A. (parengė V. Daugirdas)



Apskritai sovietmečiu šalies regionavime be tradicinių teritorinio administravimo arba valdymo poreikių vis labiau imama pripažinti kokybiškai naujus – teritorinių ūkio bei apgyvendinimo sistemų formavimo interesus, kuriuos lėmė ir tuo metu į mūsų šalį atėjusios regioninės politikos idėjos. Šios politikos pradmenys siekia mūsų amžiaus šeštojo dešimtmečio vidurį, kai tuometinėje Sovietų Sąjungoje, valdant N. Chruščiovui, prasideda vadinamasis atšilimo laikmetis, išsiskyres ypatingu dėmesiu teritorinio valdymo principui bei bandymais pastarąjį įgyvendinti. Šiame laikmetyje buvo netgi sukurti specialūs makroregioniniai ūkio valdymo organai – liaudies ūkio tarybos. Nors pastarosios te veikė tik 7 metus, tačiau nemažai prisidėjo prie regionų santykinio savarankiškumo, paremto dalinės ūkiskaitos nuostatomis, plėtojimo. Lietuva buvo pripažinta kaip regionas (beje, pirmus dvejus metus netgi buvo sujungta su Karaliaučiaus sritimi) ir turėjo atskirą liaudies ūkio tarybą (*sovnařchoza*).

Be krašto tvarkymo požiūriu lemiančių ekonominių, geografinių ar urbanistinių kriterijų, svarbia priedaida šalies regionavimo optimizavimo paieškose išlieka ir jų istorinio bei etnokultūrinio identiteto atspindėjimas, gana aktyviai pabrėžiamas ir ES regioninėje politikoje. Nors natūraliai istoriškai šimtmečiais besiformavusių vadinamųjų organiškujų regionų – baltiškųjų žemių – politiniame Lietuvos žemėlapyje dėl beveik pusę tūkstančio metų besitęsusių įvairių okupacijų neišliko, tačiau jų atgaivinimas dabartinių teritorinių vienetų sistemoje galėtų būti ne vien romantine svajone, o tapti pagarbos ženklu savo valstybės baltiškosioms ištakoms. Tam yra palankios net kelios aplinkybės:

- 1) istorinių baltiškųjų žemių ribos yra fiksuotos tik apytiksliai, kartais atskirų autorių netgi prieštarinčiai (3 pav.), tai leidžia tam tikrą teritorinę jų pavadinimų adaptaciją dabartinio regionavimo poreikiams;
- 2) orientaciniai istorinių baltiškųjų žemių dydžiai iš esmės atitinka mezoregionų lygmenį galimoje bendroje šalies regionavimo sistemoje;
- 3) istorinių baltiškųjų žemių pavadinimai yra ne tik skambūs vartojimui, bet ir galėtų panaikinti tą psichologinę skriaudą, neišvengiamai daromą gana didelį teritorinį vienetą su keletu stambesnių miestų pavadinant vieno miesto, kad ir didžiausio, vardu;
- 4) jau dabartiniame apskričių tinkle, kad ir nedideliu mastu, bet *de facto* yra atspindėtas istorinių baltiškųjų žemių simbolinis regeneravimas, nes Alytaus apskritis – tai Dainavos, Marijampolės apskritis – Sūduvos, o Tauragės apskritis – Karšuvos istorinių baltiškųjų žemių šiuolaikiniai prototipai ir savotiškos jų buvusių teritorijų paveldėtojos.

Kitas šiuo metu ypač aktyviai keliamas regionų identiteto paieškos veiksnys yra šalies etnokultūrinių sričių, atspindinčių dabartinę ar netolimos praeities lietuviškos etnokultūros teritorinę diferenciaciją, pritaikymas regioninės politikos bei šalies teritorinės sąrangos reikalams. LR Seimo 2000 m. nutarime „Dėl Etninės kultūros globos tarybos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“ buvo nustatyti 5 etniniai Lietuvos regionai: Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija ir Mažoji Lietuva. Deja, Lie-

tuvoje, skirtingai nei Latvijoje ar Lenkijoje, svarbiausi etniniai regionai nėra tokie aiškūs ir neprieštarinčiai, o jų adaptacija bendrajame šalies regionavime sudaro ir tam tikrus sunkumus, pvz.:

- Žemaitijos kultūros veikėjų keliama Žemaitijos, kaip ilgą laiką egzistavusio paravalstybinio darinio, istorinio statuso ir ribų regeneravimas mažai ką bendro turi su Aukštaitijos, Dzūkijos ar Suvalkijos samprata, todėl visų šių vardų dabartinis sugretinimas vienoje regionavimo pakopoje galimas tik vėlesnio etnokultūrinio identiteto pagrindu;

- daug keblumų turi netgi konkretus mūsų dabartinių etninių regionų ribų nustatymas, ypač prieštarinčiai yra Dzūkijos ir Aukštaitijos riba (pvz., daug ką gali šokiruoti Vilnijos ir netgi Švenčionių krašto etniškai sąlygotas priklausymas Dzūkijos regionui faktas (istorija, antropologija, tarmė, liaudies architektūra, muzika);

- dėl mūsų didžiųjų miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių) paribinės padėties nelengvas yra ir etninių regionų „sostinių“ oficialaus įteisinimo klausimas – jei žemaičiai gal dar sutartų dėl Telšių, suvalkiečiai – dėl Marijampolės, tai kitais atvejais iškyla sunkiai išsprendžiamos problemos, nes istoriškai fiksuotos aukštaičių žemių sostinės nebuvo, tradiciškai dzūkų sostine skelbiamas Alytus atsiduria pačiame dzūkų sostinė pakraštyje, o neturint Tilžės natūraliai kyla klausimas, kuri miestą vis tik turėtume vadinti Mažosios Lietuvos sostine;

- ypač keblu dabartinėje situacijoje yra administraciškai fiksuoti Mažosios Lietuvos etninio regiono funkcionalumą, reikalaujantį radikalių dabartinių savivaldybių tinklo pertvarkos;

- regioninės politikos požiūriu nėra palankus ir Aukštaitijos etninio regiono ryškus skilimas į du labai skirtingus pagal vystymo potencialą subregionus – lygumines upėtają (vakarinę) ir kalvotą ežeruoją (rytinę) dalis.

Pažymėtina, kad etnokultūrinis šalies regionavimas visada yra nevienareikšmis, nes apsprendžiamas ne kurio nors vieno, o keleto skirtingų kultūrinės raiškos kriterijų, pagal kuriuos nustatomos homogenišku arealų ribos dažnai nesutampa. Todėl naudojant šį instrumentą neišvengiamai teks taikytis su tam tikru priimamų ribų reliatyvumu ir konvencionalumu, nes *praveisti vienintele teisingas ir universalias etnokultūrinių sričių ribas yra neįmanoma iš principo*. Vis tik remiantis kad ir orientaciniais kalbiniais bei materialiosios etnokultūros, iš dalies ir istorinės raidos, ypatumais nustatyti Lietuvos etnokultūrinių sričių (etninių regionų) inkorporavimas į šalies regioninės politikos formavimą bei jai pritaikyto valstybės regionavimo sistemą yra tiesiog būtinas kaip labai stipri mūsų regioninio identiteto diferencijavimo, palaikymo ir stiprinimo priemonė.

### Empirinės prielaidos

Gana aštriai teritorinio valdymo problema iškilo praktiškai organizuojant mūsų atsikūrusios valstybės regioninį valdymą, kur turėtas patyrimas vis tik buvo nepakankamas. Iš esmės tai tapo nauja valstybės tvarkymo forma, grįžusia pas mus reformavus Lietuvos administ-





racinį teritorinį skirstymą. Atsiradę naujieji regioninio rango administraciniai teritoriniai vienetai, pratęsiant tarpukario tradiciją nevykusiai pavadinti apskritimis, sukėlė didžiausius prieštaravimus bei neramumus santykiuojant tiek su vietos savivalda, tiek su ministerijomis. Deja, reikalinga šaliai regioninio valdymo idėja igavo labiausiai nelauktiną ir keistą pavidalą, kuo toliau tuo labiau tolstantį nuo tos pirminės Valstybinės administracinės reformos komisijos LR Vyriausybei ir Seimui teiktos regioninio valdymo sampratos. Tenka akcentuoti išryškėjusias tokias esmines nepriklausomoje Lietuvoje pradėtos administracinės teritorinės reformos klaidas:

1) *laiku prioritetine tvarka nebuvo reformuotas savivaldybių tinklas* (jo nesutvarkius neįmanomas ir optimalus aukštesniųjų administracinių vienetų ribų nustatymas, o visa turėta buvusių rajoninių miestų valdymo infrastruktūra per šį laiką buvo prichvatizuota ar kitaip išgrobstyta, negrįžtamai prarandant vietos savivaldos organizavimui būtina materialinę bazę bei dalį kvalifikuotų kadru);

2) *nebuvo reikiama apgalvotas pačios vietos savivaldos modelis* (priimtas partokratinis su silpnu meru modelis pasirodė labai neefektyvus pereinamuoju reformų laikotarpiu ir daugeliui metų savivaldos institucijas paskandino partinėse rietenose bei merų vertimo akcijose);

3) *neracionalia mūsų šaliai kryptimi buvo pasuktas LR Konstitucijoje numatytų aukštesniųjų administracinių vienetų formavimas* (šalyje įtvirtintas regionų administracinio valdymo, o ne regioninei politikai formuoti tinkamiausias valdymo per regionus principas, tai sudarė sąlygas gerai apmokamo biurokratinio aparato gausinimui, prigimtinių savivaldos teisių siaurimui, mūsų šaliai nereikalingo „obkominio“ valdymo modelio įtvirtinimui);

4) *nebuvo suformuotas racionalus aukštesniųjų vienetų – apskričių – teritorinis tinklas* (prikeltas iš septintojo dešimtmečio 10 tolygaus aptarnavimo regionų tinklas, deja, jau nebeatitiko naujosios regioninės politikos uždavinių, daug kur suniveliovo teritorinius socialinės-ekonominės raidos skirtumus, neatsižvelgė į kultūrinę istorinę šalies specifiką);

5) *šalyje pradėta įtvirtinti hipertrofuota „universalus“ regiono – apskrities – samprata* (daugelis valdymo institucijų, ypač buvusios Statybos bei Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų, taip pat dabartinės Aplinkos, Ūkio ir Vidaus reikalų ministerijos regiono sąvoką ėmė tapatinti tik su apskritimi, fetišizuoti dabartinį apskričių tinklą, o pačią apskritį laikyti kažkokiu visai apimančiu dariniu, kurio ribomis turėtų būti prievarta subordinuojamos visos galimos regioninės funkcijos).

Trečiojo tūkstantmečio pradžioje į valdžią atėjusios naujosios politinės jėgos pažadėjo pagaliau imtis senokai pribrendusios regioninio valdymo reformos ir ištaisyti gyvenimo praktikoje išryškėjusias ankstesnių administracinių teritorinės reformos žingsnių klaidas. Deja, pati reformos idėja pirmuosiuose to meto partiniuose ir vyriausybiniuose programiniuose dokumentuose nebuvo reikiama suformuluota ar pagrįsta. Vis tik 2001 m. balandžio 26 d. LR Vyriausybė patvirtina „Apskričių valdymo reformos koncepciją“ bei „Apskričių teritorinės reformos kryptis“, suteikusias tam tikrus konstruktyvesnius kontūrus būsimai gana progresyviai bei pakankamai

radikalčiai traktuotai teritorinio valdymo reformai. Tai sudarė galimybes vėl prasidėti aktyvioms diskusijoms žiniasklaidoje bei suformuoti specialią darbo grupę, turėjusią apibendrinti šiuo klausimu teiktus siūlymus. Deja, pasikeitus valdančiajai koalicijai, apskričių reformos eiga dėl vis stiprejančio apskričių ir aukštosios partinės biurokratijos pasipriešinimo buvo tradiciškai užšaldyta, o minėtos darbo grupės veikla nutraukta. Šio naujojo regioninės reformos vajaus nesėkmės priežastimis tapo ir propaguojamas daug kam nepriimtinas daugelio dabartinių apskričių naikinimas bei objektyvūs prieštaravimai, iškilę tarp racionalaus teritorinio valdymo ir visuomenės (ypač tarp žemaičių ir Etninės kultūros globos tarybos) aktyviai kelto etnokultūrinio teritorinio identiteto įtvirtinimo būdų, nepasiūlant jokių kompromisinių alternatyvų.

Sustabdžius rinkimuose pažadėtos reformos vykdymą, jos reikalingumo problema neišnyko. Vienu ar kitu būdu apie tai buvo kalbama tiek šalies žiniasklaidoje, tiek Seime, tiek vyriausybėse institucijose, o Vidaus reikalų ministerija 2002 m. pamaži ir plačiai nesigarsindama atnaujino reformai vykdyti reikalingų teisinių pagrindų rengimą. Šio suinteresuotai visuomenei beveik nežinomo darbo rezultatas buvo LR Vyriausybės 2003 metų birželį patvirtinti du svarbūs tarpusavyje susieti dokumentai – „LR teritorijos administracinių vienetų sistemos tobulinimo koncepcija ir jos įgyvendinimo veiksmų planas“ bei „Kai kurių centrinio valdymo institucijų vykdomų funkcijų decentralizavimo ir dekoncentravimo koncepcija“, kurios pirmojo etapo įgyvendinimo priemonės Vyriausybėje buvo patvirtintos tų pačių metų lapkritį. Kartu buvo panaikinti anksčiau Vyriausybės patvirtinti teritorinio valdymo reformos dokumentai dėl naujų savivaldybių steigimo (1999) bei dėl apskričių reformos koncepcijos (2001).

Vargu ar šiuos naujuosius dokumentus būtų galima vertinti vienareikšmiškai, nes juose fiksuojamos tiek radiklios reformistinės, tiek ir stagnacinės nuostatos. Pagrindinėmis inovacijomis (dabartiniame oficialiame Lietuvos kontekste) reikėtų laikyti šias koncepcines nuostatas:

- teritorinio valstybinio administravimo zonų (t.y. funkcinių regionų) autonomiškumo įteisinimas, atsisakant ankstesnių reikalavimų privalomai subordinuoti šiuos darinius apskritims;
- progresyvesnė geografizuota regiono traktavimė, t. y. jo supratimas kaip „teritorijos, turinčios vieną ar daugiau bruožų ar ypatybių (sukurtų gamtos ar žmogaus veiklos), kurios suteikia teritorijai vienovės matmenį ir leidžia ją išskirti iš aplinkinių teritorijų“, numatant ir jų galimą formavimą regioninės politikos tikslais;
- numatytas miesto ir rajono savivaldybių prieštara (Alytaus, Kauno, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus atvejai) panaikinimas bei savivaldybių pavadinimų suvienodinimas;
- savivaldybių atstovaujamojo (deleguojant) institucijų (tarybų) kūrimas apskirtyse, t. y. regionų be įstatymų priėmimo įgaliojimų formavimas;
- regioninės savivaldos galimybių tolesnėje valstybės raidos perspektyvoje (trečiasis įgyvendinimo etapas)



numatymas, keičiant LR Konstitucijos nuostatas dėl aukštesniųjų administracinių vienetų valdymo.

Svarbiausiomis stagnacinėmis ar abejotomis naujųjų dokumentų nuostatomis galima būti laikyti šias:

• dabartinių apskričių neliečiamumo kulto tolesnį protegavimą ir jų dabartinio visiškai nepasiteisinusio tinklo beatodairišką gelbėjimą, netgi dezinformacijos ir draudimo keisti jų skaičių iki 2010 metų metodais;

• „obkominio“ apskričių valdymo modelio saugojimą ir nenorą jį transformuoti išimtinai regioninės politikos vykdymo interesams, t. y. užtikrinant šalies regioninės sandaros ir fundamentaliosios regioninės politikos subordinaciją;

• regiono termino dirbtinį priskyrimą tik dariniams, neturintiems teritorijos administracinio vieneto statuso;

• per aukštos gyventojų normos (virš 15 tūkst.) naujų savivaldybių steigimui bei reikalavimo šiam tikslui orientuotis į vienos dabartinės savivaldybės teritoriją nustatymą – realiai tai neleis pasiekti patvirtintų savivaldybių teritorinės reformos tikslų;

• priimtą Lietuvos federalizavimo kryptį, kuri savyje neišvengiamai slepia galimų geopolitinių spekuliacijų bei valstybės vidinės anarchijos stiprinimo pavojų.

Pagalčiau 2003 m., remiantis Vidaus reikalų ministerijos ir Etninės kultūros globos tarybos bendru sutarimu, vėl buvo sudaryta Darbo grupė regioninės politikos ir plėtros įgyvendinimo Lietuvoje pasiūlymams parengti. Šios grupės pagrindinė užduotis – nustatyti labiausiai priimtina šalies teritorinę sąrangą, atsižvelgiant į regioninės politikos tikslus bei uždavinius. Deja, tenka pripažinti, kad aukščiau minėti 2003 m. priimti Vyriausybės nutarimai smarkiai komplikuoja šios grupės darbą, ypač realias galimybes planuoti apskričių reformą, be kurios šalies teritorinės sąrangos tobulinimas paprasčiausiai būtų neįmanomas.

Šiame kontekste būtina suprasti realius Lietuvos teritorinės struktūros ypatumus, jos vidinę geopolitinę situaciją, nekartoti praeities klaidų ir, bene svarbiausia, akla nepokijuoti kurios nors Vakarų šalies pavyzdžio. Kita vertus, siekiamo šalies teritorinės sąrangos tobulinimo neįmanoma atsieti nuo šiuo metu ypatingą svarbą igavusios regioninės politikos. Todėl mokantis iš kartaus empirinio patyrimo vertėtų nebesiblaškyti, o laikytis šalies teritorinės sąrangos reformos gyvybingumą bei konstruktyvumą galinčių užtikrinti principų:

1. Regionų valdymo transformavimas į regioninės politikos formavimą bei vykdymą – šio principo įgyvendinimui šiuo metu kaip niekad sąlygos palankios, nes 2000 metų liepos 20 d. priimtas Regioninės plėtros įstatymas sudaro tokiam žingsniui puikias prielaidas. Tam tereikia dabartines apskričių administracijas transformuoti į šiuo įstatymu numatytas regionų vystymo (plėtros) institucijas, apribojant jų veiklą integralios regioninės politikos uždavinių sprendimu.

2. Subordinacija su Europos Sąjungos regioninės politikos organizavimo sistema – tai reikalautų šalies regionavimą organizuoti daugiapakopėje sistemoje. Europos sąjungoje pagal statistinių teritorinių vienetų nomenklatūrą (NUTS) yra nustatyti 5 taksonominiai lygmenys regioninei politikai organizuoti. Mūsų šalis pa-

gal dydį gali būti traktuojama kaip NUTS-I lygmens europinis regionas, o jos pačios regionavimas turėtų išskirti NUTS-II (makroregionai) ir NUTS-III (mezoregionai) lygmens teritorinius vienetus. Taigi būtų tikslinga šalyje galvoti apie dviejų rangų regioninių teritorinių vienetų, skirtų regioninei politikai organizuoti, formavimą. Tačiau to nereikėtų suprasti kaip brangios dvipakopės regionų biurokratinio valdymo sistemos kūrimo. Regionų vystymo statistinėms ir planavimo funkcijoms atlikti galėtų pakakti 30–50 darbuotojų, o ne 200–500, kaip kad dabar yra apskričių „obkomuose“.

3. Ministerijų vykdomas savųjų funkcijų dekoncentravimas turi vykti labiausiai tai ar kitai funkcijai organizuoti tinkamose ribose. Universalios teritorinių vienetų, tinkančių visoms funkcijoms, nėra ir negali būti, todėl normalioje valstybėje turi teisę egzistuoti įvairūs skirtingas ribas bei skaičių turintys funkciniai regionai, kurių valdymo klausimai sprendžiami valdžios dekoncentracijos principais.

4. Galimas didžiausio teritorinio vienalytiškumo užtikrinimas nustatomuose statistiniuose planavimo regionuose – organizuodami regioninei plėtrai skirtus statistinius planavimo regionus turėtume įvertinti kuo daugiau socialinę ir ekonominę bei ekologinę raidą įtakančių teritorinių veiksnių. Pirmiausia turėtų būti užtikrinamas regiono raidos potencialo pranašumas ir nesudarinijami tokie regionai chimeros, kokia, pavyzdžiui, yra dabartinė Vilniaus apskritis.

5. Būtino istorinių kultūrinių šalies teritorijos skurtumų įvertinimas – turime atkreipti dėmesį į ES regioninėje politikoje akcentuojamą regionų kultūrinį identitetą. Tai galėtų tapti ypač svarbiu būsimos Lietuvos regionavimo veiksmu, nes ir mūsų artimiausios kaimynės – Latvija bei Lenkija – pasuko būtent šiuo keliu, jos savuosius makroregionus išskyrė etnokultūrinių ar istorinių sričių pagrindu.

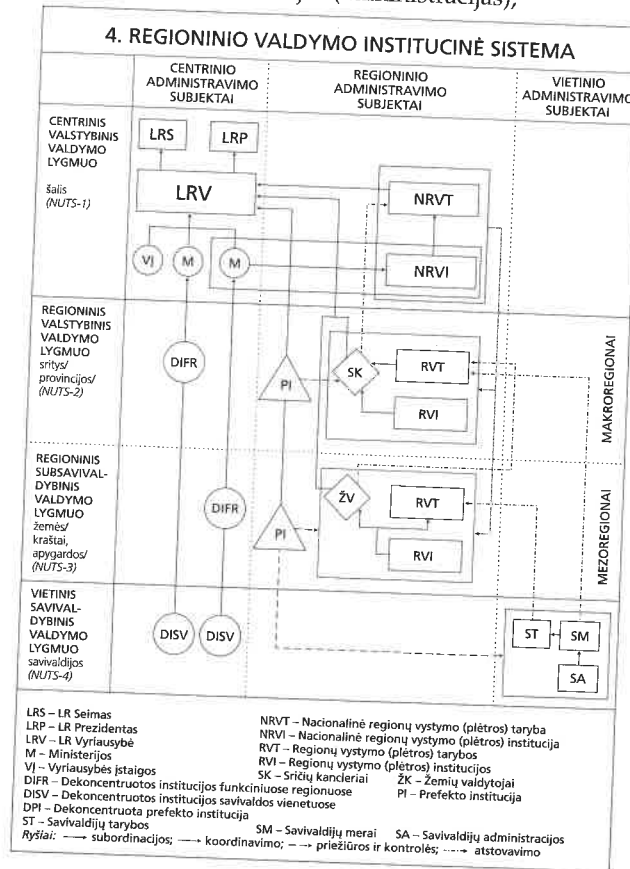
Tikslinga atgaivinti 2001 m. bandytą pradėti apskričių reformą. Tam būtina atitinkamai taisyti 2003 metų Vyriausybės nutarimus ir numatyti šios reformos realizavimą maksimaliai galimais tempais. Tačiau būtina iš esmės pakeisti šios reformos ideologiją – šalies regioninių centrų skaičių reikalinga didinti, o ne mažinti, patį regioninį skirstymą subordinuoti ne biurokratinio valdymo, o regionų vystymo (plėtros) tikslams. Apskričių reformos ideologijos pagrindas turėtų būti racionalus funkcijų perskirstymas. Aukščiau minėtoje 2001 m. Apskričių reformos koncepcijoje buvo priimta teisinga kryptis į dabartinių apskričių vykdomų funkcijų atsisakymą ir jų perdavimą savivaldybėms bei gražinimą ministerijoms ar kitoms vyriausybėms institucijoms. Panagrinėjus ano dokumento funkcijų perskirstymo nuostatas, aiškiai matyti, kad apskritims realiai galėjo likti tik regioninio vystymo ir planavimo organizavimo funkcijos. Tai logiškai veda į dabartinių apskričių, kaip administracinio valdymo vienetų, transformavimą į regioninės politikos valdymo institucijas. Tenka tik apgailestauti, kad Vidaus reikalų ministerija (turbūt ne be atitinkamo politinio spaudimo) atsisakė šių progresyvių nuostatų ir savo parengtais naujaisiais dokumentais besąlygiškai stojo į dabartinių apskričių „užšaldymo“ kelią.

## Rekomenduojamas modelis

### 1. Konceptinės nuostatos

Teritorinio valdymo reforma turi tapti valstybės socialinės, ekonominės ir ekologinės raidos spartinimo veiksmu. Šalies teritorinės sąrangos optimizavimas yra neatšiejamas nuo teritorinio valdymo funkcijų nustatymo ir jų paskirstymo racionalumo didinimo. Lietuvos teritorinės sąrangos optimizavimas turi padėti integruotis į ES regioninio vystymo organizacinę sistemą. Lietuvos teritorinė sandara turi integruoti šalies istorinę kultūrinę raidą ir dabartinius valstybės teritorinio vystymo interesus. Pagrindinis Lietuvos teritorinės sąrangos tobulinimo uždavinys – realizuoti racionalią valstybės regionavimo ir jos valdymo per regionus politiką, todėl būtina:

- Lietuvos regionavimą vykdyti orientuojantis į ES sukurtą statistinių teritorinių vienetų sistemą (NUTS 1-5) ir jos teritorinius standartus (vienam NUTS-1 lygmens teritoriniam vienetui, atitinkančiam Lietuvą, vidutiniškai tenka 3 žemesnio NUTS-2 lygmens vienetai ir apie 15 dar žemesnio NUTS-3 lygmens teritorinių vienetų);
- LR Konstitucijoje numatytus aukštesniuosius administracinius teritorinius vienetus reikia identifikuoti kaip NUTS-II rango makroregionus, priskiriant jiems valstybės regioninės politikos (ES kontekste) organizavimo bei valdymo funkcijas;
- makroregionuose sukurti regionų vystymo tarybas ir valstybinę regioninį planavimą organizuojančias bei jo vykdymą prižiūrinčias Vyriausybės įgaliotas prefektinio tipo regionines institucijas (administracijas);



LRV – LR Seimas  
LRP – LR Prezidentas  
LRV – LR Vyriausybė  
M – Ministerijos  
VJ – Vyriausybės įstaigos  
DIFR – Dekoncentruotos institucijos funkciniuose regionuose  
DISV – Dekoncentruotos institucijos funkciniuose regionuose  
DPI – Dekoncentruota prefekto institucija  
ST – Savivaldybių tarybos  
Ryšiai: — subordinacijos; — koordinavimo; — prižiūris ir kontrolės; — atstovavimo

NRVT – Nacionalinė regionų vystymo (plėtos) taryba  
NRV – Nacionalinė regionų vystymo (plėtos) institucija  
RVT – Regionų vystymo (plėtos) tarybos  
RVI – Regionų vystymo (plėtos) institucijos  
SK – Srities kancleriai  
ŽK – Žemių valdytojai  
PI – Prefekto institucija  
SM – Savivaldybių merai  
SA – Savivaldybių administracijos

• mezoregionus identifikuoti kaip NUTS-III rango vidinio regioninio planavimo vienetus, priskiriant jiems statistinės informacijos pirminio regioninio agregavimo, strateginio planavimo ir kraštotvarkos organizavimo bei atraminių regioninių centrų urbanistiniame šalies karkase ugdymo funkcijas;

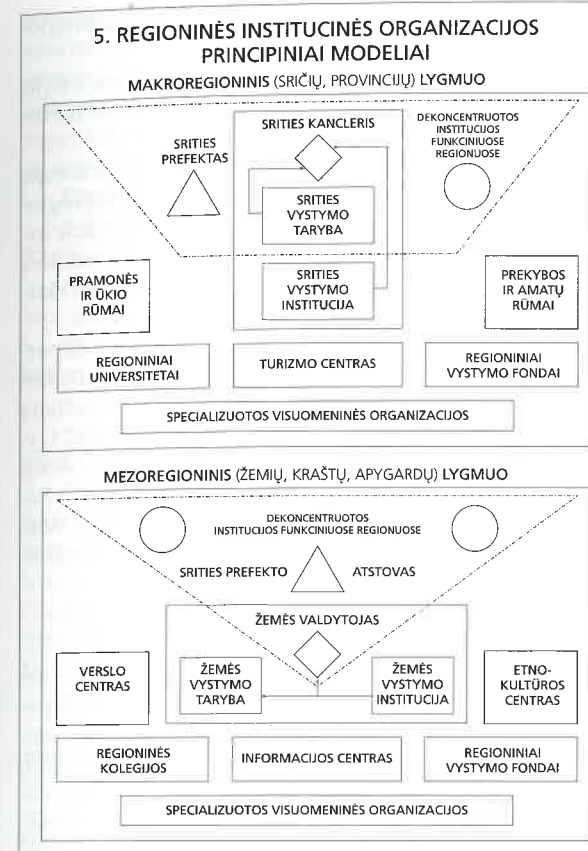
- mezoregionuose asocijuotos savivaldos pagrindais sukurti strateginį ir teritorijų planavimą juose organizuojančias bei prižiūrinčias institucijas, taip pat dekoncentruotas vyriausybinių institucijų padalinius;
- abiejų rangų regioninius teritorinius vienetus išskirti kompleksinės analizės pagrindu, įvertinant jų socialinių, ekonominių bei ekologinių vientisumą, taip pat vystymo potencialo teritorinius ypatumus;
- naujajame šalies regionavime būtina atspindėti istorinius bei etnokultūrinius šalies teritorijos skirtumus kaip ypač svarbų regionų identitetą užtikrinantį veiksnį;
- suintensyvinti naujų savivaldybių (ES teritorinių vienetų sistemoje atitinkančių NUTS-4 arba mikroregionų lygmenį) steigimą, nes tai būtina sąlyga aukštesnių lygmenų regionų ribų optimizavimui.

### 2. Regioninio valdymo funkcijų paskirstymas

Šiame darbe teikiamo modelio realizavimui, deja, netinka daugelis skirtinga ideologija paremtų nuostatų, numatytų naujojoje 2003 m. „Kai kurių centrinio valdymo institucijų vykdomų funkcijų decentralizavimo ir dekoncentravimo koncepcijoje“. Todėl optimizuojant šalies regioninio valdymo funkcijas tikslinga būtų nepamiršti ir to įdirbio, kuris buvo pasiektas 2001 m., kai LR Vyriausybė pritarė tuometinei, dabar jau netekusiai galios „Apskričių valdymo reformos koncepcijai“. Būtent senojoje koncepcijoje buvo numatytos esminės valdymo funkcijų padalinimo gairės, padedančios subordinuoti regioninį valdymą regioninės politikos tikslams. Visais atvejais naudinga bandyti toliau plėtoti ankstesnę apskričių viršininkų funkcijų perdavimo savivaldybėms bei vyriausybiniams institucijoms idėją. Suprantama, kad naujoje teisinėje konjunktyroje tai būtų atskiras sudėtingas darbas. Dabartiniu metu, kaip metodologinis tokio galimo nagrinėjimo pavyzdys, galėtų būti autoriaus anksčiau atliktas 2001 m. „Apskričių valdymo reformos koncepcijoje“ nustatytų paliktų apskrities viršininko (regioninio valdymo) funkcijų perskirstymo dviejų pakopų regionams modelis.

### 3. Regioninio valdymo institucinė struktūra

Nustatyto dviejų lygmenų regioninio valdymo organizavimo<sup>2</sup> problema galėtų būti sprendžiama įvairiais būdais, tačiau su viena sąlyga – kryptinga orientacija į regioninės politikos formavimo ir vykdymo uždavinius. Vienas tokių modelių teikiamas 4 ir 5 pav. schemose. Pagal šias principines schemas numatytas sričių (NUTS-2) lygmuo tiesiogiai atitinka buvusios 2001 m. ap-



skričių reformos teritorinės koncepcijos tikslą – stambių regioninių teritorinių vienetų suformavimą. Rekomenduojama šiame lygmenyje apjungti teritorijos tvarkymo potencialo bendrumo ir etnokultūrinio tapatumo kriterijus. Šių regionų valdymas galėtų būti organizuotas LR Regioninės plėtros įstatymo nustatyta tvarka, integruojant dekoncentruotą bei prefektinį vyriausybinių valdymą su papildomais kultūrinės savivaldos elementais. Srityse turėtų veikti Vyriausybės skiriamais sričių kancleriams subordinuotos, atstovavimo būdu iš savivaldybių merų sudarytos sričių vystymo tarybos, taip pat valdžios dekoncentracijos principu suformuotos sričių vystymo institucijos (administracijos).

Rekomenduojamuose palikti mezoregioninio lygmens teritoriniuose vienetuose – žemėse, atitinkančiuose ES statistinių teritorinių vienetų NUTS-3 lygmenį, turėtų veikti Vyriausybės skiriamais žemių valdytojams ir atstovavimo būdu iš savivaldybių tarybų narių sudarytomis žemių vystymo taryboms subordinuotos žemių vystymo institucijos (administracijos).

### 4. Regionų tinklo ir jų ribų formavimas

#### MAKROREGIONINIS LYGMUO

Siekiant patenkinti visuomenės aspiracijas dėl etnokultūrinio šalies regionavimo įteisinimo, būtina ieškoti teritorinio kompromiso tarp regioninio planavimo vystymo ir etnokultūrinio identiteto išsaugojimo interesų. Tokiu kompromisu galėtų tapti šalies etnokultūrinių regionų (sričių) ir kraštotvarkinių (statistinių planavimo) makroregionų (sričių) subor-

dinavimas<sup>3</sup>. Dėl abiejų aspektų reikšmingų kriterijų prigimtinio prieštaravimo tokį procesą galima vykdyti dviem būdais, priklausomai nuo to, kuriam požiūriui nustatomoje subordinaucijoje teiksime prioritetą. Visa tai lemia būtinumą nagrinėti du teritorinius šalies makroregionavimo modelius.

Abiem makroregionavimo atvejais realizuojant aukščiau deklaruotą koncepcinę nuostatą – LR Konstitucijoje numatytus aukštesniuosius administracinius teritorinius vienetus identifikuoti kaip NUTS-II rango makroregionus, priskiriant jiems valstybės regioninės politikos (ES kontekste) organizavimo bei vykdymo funkcijas, – būtina apsispręsti dėl jų išskyrimo pagrindo bei tikslingo skaičiaus.

#### A VARIANTAS

Šiame variante makroregionų skyrimo prioritetiniu pagrindu rekomenduojama laikyti etnokultūrinio, iš dalies ir istorinio, bendrumo požiūrį. Šiuo atveju objektyvus makroregionų teritorinis išskyrimas mūsų šalyje yra gana sudėtingas. Be tam tikro etnokultūrinių veiksmų teritorinės reikšmės prieštaravimo ir vykstančių ar jau įvykusių etnokultūrinės asimiliacijos procesu, makroregionavimą komplikuoja ir esminių integralios regioninės politikos formavimo interesų įvertinimas. Todėl būtina suvokti, kad absoliučiai gryną etnokultūrinį sričių ne tik kad neįmanoma išskirti iš principo, bet ir tuo labiau absoliučia grynąja forma pritaikyti regioninei politikai vykdyti. Čia būtinas tam tikras konvencionalumas ir teritorinis kompromisas, kuris neišvengiamas prieštaringuose paribio arealuose.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytas nuostatas mūsų šalyje buvo rekomenduota skirti šiuos etnokultūriškai apibrėžtus megaregionus – sritis:

- **Žemaitiją** – apima Žemaičių aukštumų ir Palangos bei Ventos žemumų zoną, valdymo ir planavimo centras formuotinas Telšiuose (pocentris – Šiauliuose);
  - **Aukštaitiją** – apima Nevėžio bei Mūšos–Nemunėlio žemumų ir Aukštaičių bei Sėlių aukštumų zonas, valdymo ir planavimo centras formuotinas Panevėžyje (pocentris – Utenoje);
  - **Dzūkiją** – apima Dzūkų, Medininkų bei Švenčionių aukštumų ir Merkio, Žeimenos bei Dysnos žemumų zoną, valdymo ir planavimo centras formuotinas Vilniuje (pocentriai – Alytuje ir Švenčionyse);
  - **Suvalkiją** – apima Sūduvos aukštumų ir Šešupės bei Nemuno–Neries santakos žemumų zoną, valdymo ir planavimo centras formuotinas Kaune (pocentris – Marijampolėje);
  - **Mažąją Lietuvą** – apima Nemuno deltos bei pajūrio žemumų ir Kuršių nerijos zoną, valdymo ir planavimo centras formuotinas Klaipėdoje.
- Subordinuotam kraštotvarkinių interesų realizavimui aukščiau išskirtus stambiausius NUTS-2 lygmens makroregionus – sritis (Žemaitiją ir Aukštaitiją) – galima būtų dalinti į šiuos planavimo subregionus (posričius, departamentus):
- Šiaurės ir Pietų Žemaitiją – Žemaitijos srityje;
  - Vakarų ir Rytų Aukštaitiją – Aukštaitijos srityje.
- Nustatytuose planavimo regionų pocentriuose gali būti sukuriami atitinkamų makroregioninių institucijų filialai, pirmiausia turintys užtikrinti regioninės politikos planavimą.



B VARIANTAS

Šiame variante makroregionų prioritetiniu pagrindu rekomenduojama laikyti integralų kraštovarkinį požiūrį, pagal kurį išskiriamas regionus remiamasi regiono vystymą įtakojančio teritorinio potencialo bendrumu. Šiuo atveju objektyvus makroregionų išskyrimas mūsų šalyje nėra sudėtingas, nes niekas negali nuginčyti vadovėlinės geografinės tiesos apie tris savo gamtinio ir ūkinio plėtos potencialo ypatumais išsiskiriančius stambius teritorinius vienetus.

Mūsų šalyje tikslinga skirti šiuos megaregionus – sritis:

- Vakarų Lietuvą – apima Lietuvos pajūrį bei Žemaičių aukštumas, valdymo ir planavimo centras formotinas Klaipėdoje;
• Vidurio Lietuvą – apima derlingą Vidurio Lietuvos lygumų zoną, šiuo metu tarsi apjungtą Via Baltica automagistralės, valdymo ir planavimo centras formotinas Kaune;
• Rytų Lietuvą – apima Baltijos bei Švenčionių aukštumų juostą ir Dainavos smėlingą lygumą, valdymo ir planavimo centras formotinas Vilniuje.

Šių megaregionų egzistavimą dar kartą akivaizdžiai patvirtino ir 2002 m. baigtas bei LR Vyriausybės ir Seimo patvirtintas LR teritorijos bendrasis (generalinis) planas, atskleidęs gana ryškius regioninio vystymo galimybių skirtumus ir įtvirtinęs atitinkamų plėtos funkcinių prioritetų paskirstymo ypatumus šiose teritorijose. Tai sudaro pagrindą bei patikimą pagrindą formuoti ir diferencijuoti mūsų šaliai būtiną vykdyti makroregioninę politiką europiniame NUTS-2 teritorinių statistinių planavimo vienetų lygmenyje.

Koncepcinėse nuostatose priimtas būtinumas naujajame šalies regionavime atspindėti istorinius bei etnokultūrinius šalies teritorijos skirtumus kaip ypač svarbų regionų identitetą užtikrinantį veiksnį, šiame variante gali būti realizuotas padalinant išskirtas sritis į teritorijos etnokultūrinį vientisumą išreiškiančius subregionus, kuriuos galima būtų vadinti posričiais arba departamentais. Tai būtų konstruktyvus funkcinių etnokultūrinių regionų įtvirtinimas šalies regioninio valdymo struktūroje, suformuojant atitinkamas šioms subregionams priskirtas funkcijas galinčias atlikti vyriausybines bei visuomenines institucines struktūras (6 pav.).

Subordinuotam etnokultūrinės nuostatos realizavimui aukščiau išskirtus NUTS-2 lygmens makroregionus



(sritis) tikslinga dalinti į šiuos etnokultūrinius subregionus (posričius, departamentus):

- Žemaitiją ir Mažąją Lietuvą – Vakarų Lietuvos srityje;
• Vakarų Aukštaitiją ir Suvalkiją – Vidurio Lietuvos srityje;
• Rytų Aukštaitiją ir Dzūkiją – Rytų Lietuvos srityje.

Vakarų ir Rytų Aukštaitijos etnokultūriniai subregionai, formuojant aukščiau rekomenduotą jų institutinę organizaciją, turėtų būti traktuojami kaip vienas funkcinis regionas, nepaisant išvardintų jo dalių priklausymo skirtingiems statistiniams planavimo makroregionams. Išskirtų etnokultūrinių subregionų – posričių (departamentų) – centrus arba savotiškas jų „sostines“ tikslinga formuoti miestuose, turinčiuose tam istorinį prioritetą arba dabartiniu metu jau besiklostančias tradicijas, t. y. Žemaitijos – Telšiuose (pocentris – Raseiniuose), Mažosios Lietuvos – Šilutėje, Vakarų Aukštaitijos – Panevėžyje, Rytų Aukštaitijos – Utenoje, Dzūkijos – Alytuje (pocentris – Švenčionyse) ir Suvalkijos – Marijampolėje.

MEZOREGIONINIS LYGMUO

Dar sudėtingesnis yra racionalaus mezoregionų – žemių (kraštų) – skaičiaus ir ribų nustatymas. Kadangi pagrindinės žemių (kraštų) funkcijos siejamos su regioninių centrų urbanistiniame šalies karkase ugdymu, regionų vystymo strateginiu ir teritorijų planavimu, statistinės informacijos regioniniu agregavimu, šių vienetų, kaip planavimo regionų, išskyrimas neturėtų orientuoti tik į dabartines socialinės–ekonominės situacijos ar įtakos realijas, o programuoti formotinus tikslinius ateities regionus. Paprastai jų ribas turėtų apibrėžti tam tikras kraštovarkinis (socialinės–ekonominės–ekologinės raidos) bendrumas, tačiau Lietuvos atveju galimas ir jų skyrimo tikslinis orientavimas į istorinį bendrumą, nulemtą asociacijų su istorinėmis baltų žemėmis. Tam pagrindą sudarytų įvadinėje prielaidų dalyje išdėstyti samprotavimai, ypač baltiškųjų mūsų valstybės ištakų istorinio perimamumo regeneravimas.

Toks kriterijinis alternatyvumas savaime suponuoja ir dviejų analogiškų versijų galimybę abiejuose aukščiau aptartuose šalies makroregionavimo variantuose. Priimant kraštovarkinio (socialinės–ekonominės–ekologinės raidos) bendrumo prioritetą tikslinga būtų orientuotis į LR Teritorijos bendrajame (generaliniame) plane užduotą regionų sistemą (su korektūra šalies vakaruose, atsižvelgiant į aukščiau pristatytą makroregioninę etnokultūrinį regionavimą). Šiuo atveju dabartinį apskričių tinklą tikslinga transformuoti į tokią naują, valstybinės regioninės politikos formavimui bei vykdymui skirtą, teritorinių vienetų – kraštų (žemių) – sistemą.

Kraštovarkiniuose planavimo regionuose:

- Vakarų Lietuvos srityje – Telšių, Šiaulių, Tauragės, Mažeikių, Raseinių, Kretingos ir Šilutės kraštai;
• Vidurio Lietuvos srityje – Panevėžio, Joniškio, Biržų, Kėdainių ir Marijampolės kraštai;
• Rytų Lietuvos srityje – Alytaus, Ukmergės, Utenos, Rokiškio, Švenčionių ir Šalčininkų kraštai;
• Didieji aglomeracijos formuojantys Lietuvos miestai (Vilnius, Kaunas, Klaipėda) su savo artimąja integ-



ruojama zona mezoregioniniame (NUTS-3) lygmenyje turėtų būti išskirti iš atskirus mezoregionams prilygintus teritorinius statistinius planavimo vienetus, vadintinus apygardomis. To reikalauja statistinės informacijos agregavimo objektyvizacijos ir regioninės politikos diferencijavimo bei planavimo uždaviniai.

Etnokultūrinuose planavimo regionuose (7 pav.):

- Žemaitijoje – Telšių, Šiaulių, Mažeikių, Kretingos, Raseinių ir Tauragės kraštai;
• Aukštaitijoje – Panevėžio, Joniškio, Biržų, Rokiškio, Utenos, Ukmergės ir Kėdainių kraštai;
• Dzūkijoje – Alytaus, Šalčininkų ir Švenčionių kraštai bei Vilniaus apygarda;
• Suvalkijoje – Marijampolės kraštas ir Kauno apygarda;
• Mažojoje Lietuvoje – Šilutės kraštas ir Klaipėdos apygarda.

Priimant istorinio bendrumo prioritetą tektų, kiek tai įmanoma, vykdyti tikslingai adaptuotą dabartinei šalies teritorijos geografinei situacijai istorinių baltiškųjų žemių ir jų vardų regeneravimo politiką. Tokiu atveju apskričių tinklą galima būtų transformuoti į šią naujų regioninės politikos formavimo ir vykdymo teritorinių vienetų – žemių (kraštų) ir apygardų – sistemą.

Kraštovarkiniuose planavimo regionuose:

- Vakarų Lietuvos srityje – Šiaulių arba Saulės (centras Šiauliai), Medininkų (centras Telšiai), Karšuvos (centras Tauragė), Knituvos (centras Mažeikiai), Dubysos (centras Raseiniai), Cėklio arba Keklio (centras Kretinga) ir Skalvos (centras Šilutė) žemės bei Klaipėdos apygarda;
• Vidurio Lietuvos srityje – Upytės (centras Panevėžys), Žiemgalos (centras Joniškis), Neries (centras Kėdainiuose) ir Sūduvos (centras Marijampolė) žemės bei Kauno apygarda;
• Rytų Lietuvos srityje – Dainavos (centras Alytus), Vakarų Deltuvos (centras Ukmergė), Rytų Deltuvos (centras Utena), Sėlos (centras Rokiškis), Šiaurės Nalšios (centras Švenčionys) ir Pietų Nalšios (centras Šalčininkai) bei Vilniaus apygarda.

Etnokultūrinuose planavimo regionuose (8 pav.):

- Žemaitijoje – Šiaulių arba Saulės (centras Šiauliai), Medininkų (centras Telšiai), Knituvos (centras Mažeikiai), Cėklio arba Keklio (centras Kretinga), Karšuvos (centras Tauragė) ir Dubysos (centras Raseiniai) žemės;
• Aukštaitijoje – Upytės (centras Panevėžys), Žiemgalos (centras Joniškis), Neries (centras Kėdainiai), Vakarų Deltuvos (centras Ukmergė), Rytų Deltuvos (centras Utena) ir Sėlos (centras Rokiškis) žemės;
• Dzūkijoje – Dainavos (centras Alytus), Šiaurės Nalšios (centras Švenčionys) ir Pietų Nalšios (centras Šalčininkai) bei Vilniaus apygarda;
• Suvalkijoje – Sūduvos (centras Marijampolė) žemė bei Kauno apygarda;
• Mažojoje Lietuvoje – Skalvos (centras Šilutė) žemė ir Klaipėdos apygarda.

Teikiamos dvi mezoregionavimo versijos savo teritoriniais vienetais išsiskiria tik šiaurinėje šalies dalyje, kur realius skirtumus formuoja Žiemgalos, Upytės ir Knituvos žemių išskyrimo interesai. Problemiausias šiame kontekste yra Biržų (karstinio) regiono klausimas, nes istorinių žemių regeneravimo atveju ši ekologiškai ypatinga gamtinė šalies regioną tenka dalinti tarp Žiemgalos

ir Upytės (gal net Sėlos), o patys Biržai praranda perspektyvą tapti regioniniu centru.

Vientisos Deltuvos žemės skyrimą sunkino regioninės politikos požiūriu nepageidautinas, bet šiuo atveju neišvengiamas, regioninio centro statuso praradimas Utenai, kadangi istoriškai į Deltuvos žemės sostinę neabejotinai pretenduoja Ukmergė. Todėl teikiame variante buvo pasirinktas šiuolaikinę situaciją labiau atitinkantis buvusios istorinės Deltuvos žemės suskaidymas į dvi mezoregionų rangui prilygintas vakarinę ir rytinę dalis.

Ypatinga situacija yra ir Nalšios žemės atveju, kur vientisos istorinės žemės regeneravimas taip pat būtų nerealus ir neefektyvus dėl buvusios jos teritorijos tik dalinio priklausymo Lietuvai bei dabartinio išstetumo, per vidurį nutraukiamo Vilniaus aglomeracinio poveikio. Todėl teikiame variante buvo pasirinktas šiuolaikinę situaciją labiau atitinkantis buvusios istorinės Nalšios žemės suskaidymas į dvi mezoregionų rangui prilygintas šiaurinę bei pietinę dalis.

Taip pat buvo atsakyta vadinamosios Lietuvos žemės (Nemuno–Neries tarpupis) regeneravimo idėjos, tiek dėl daugelio istorikų teikiamos jos teritorijos nesuderinamumo su dabartiniu metu šalies regionavimui priimtina situacija, tiek dėl šios žemės pavadinimo konflikto su visos šalies vardu, tiek ir dėl naujai iškeltų (A. Dubonis) tam tikrų diskusinių šios istorinės teritorijos lokalizavimo prielaidų. Prioritetas buvo suteiktas dabartinio Alytaus regiono vientisumo išlaikymui bei vėliau susiformavusiai Vilniaus aglomeracinio poveikio regiono realijai.

Nesant istorinės žemės prototipo Raseinių regionui, jam buvo pasirinktas Dubysos žemės vardas, pagal analogiją Kauno–Kėdainių–Jonavos areale istorikų fiksuotai Neries žemei.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

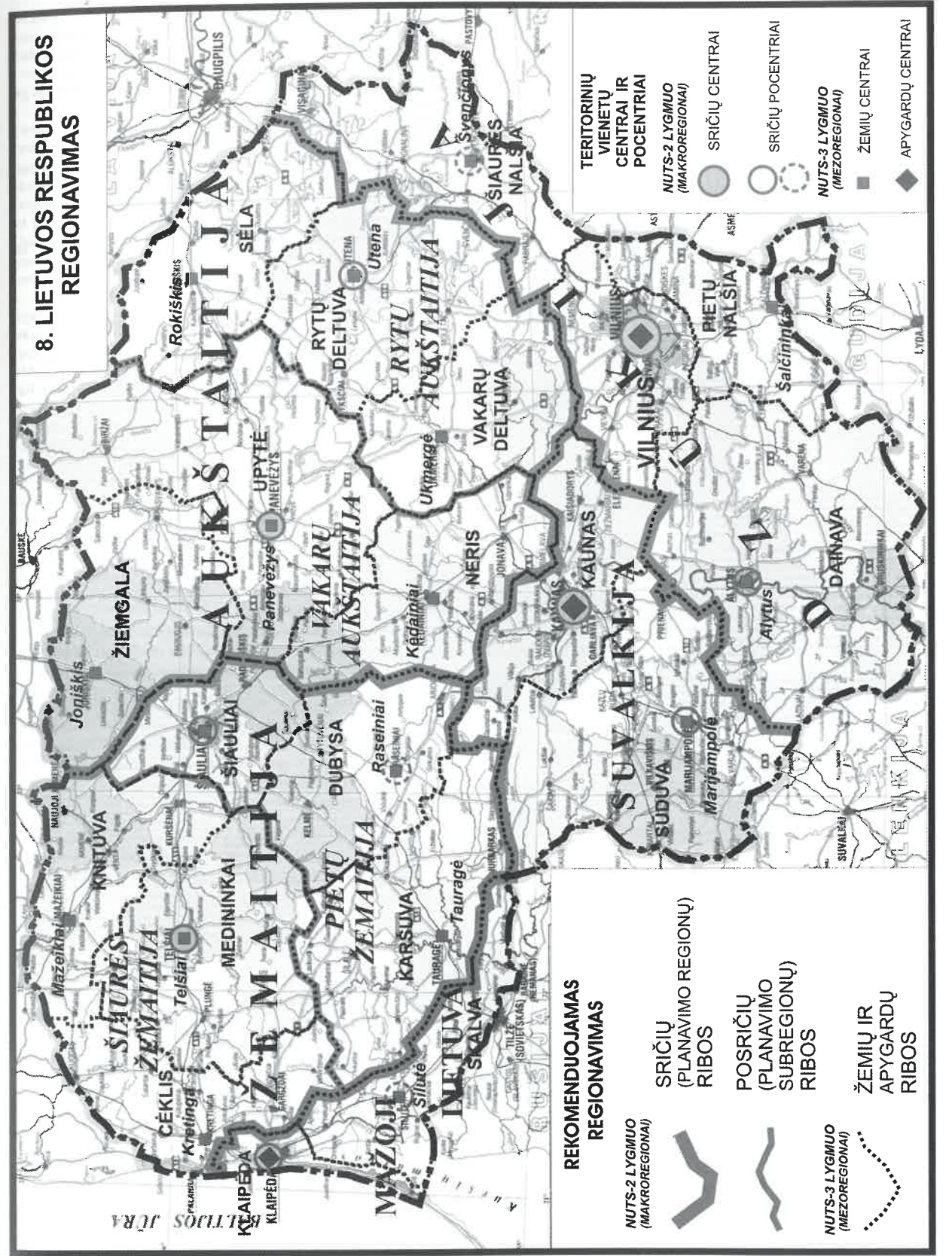
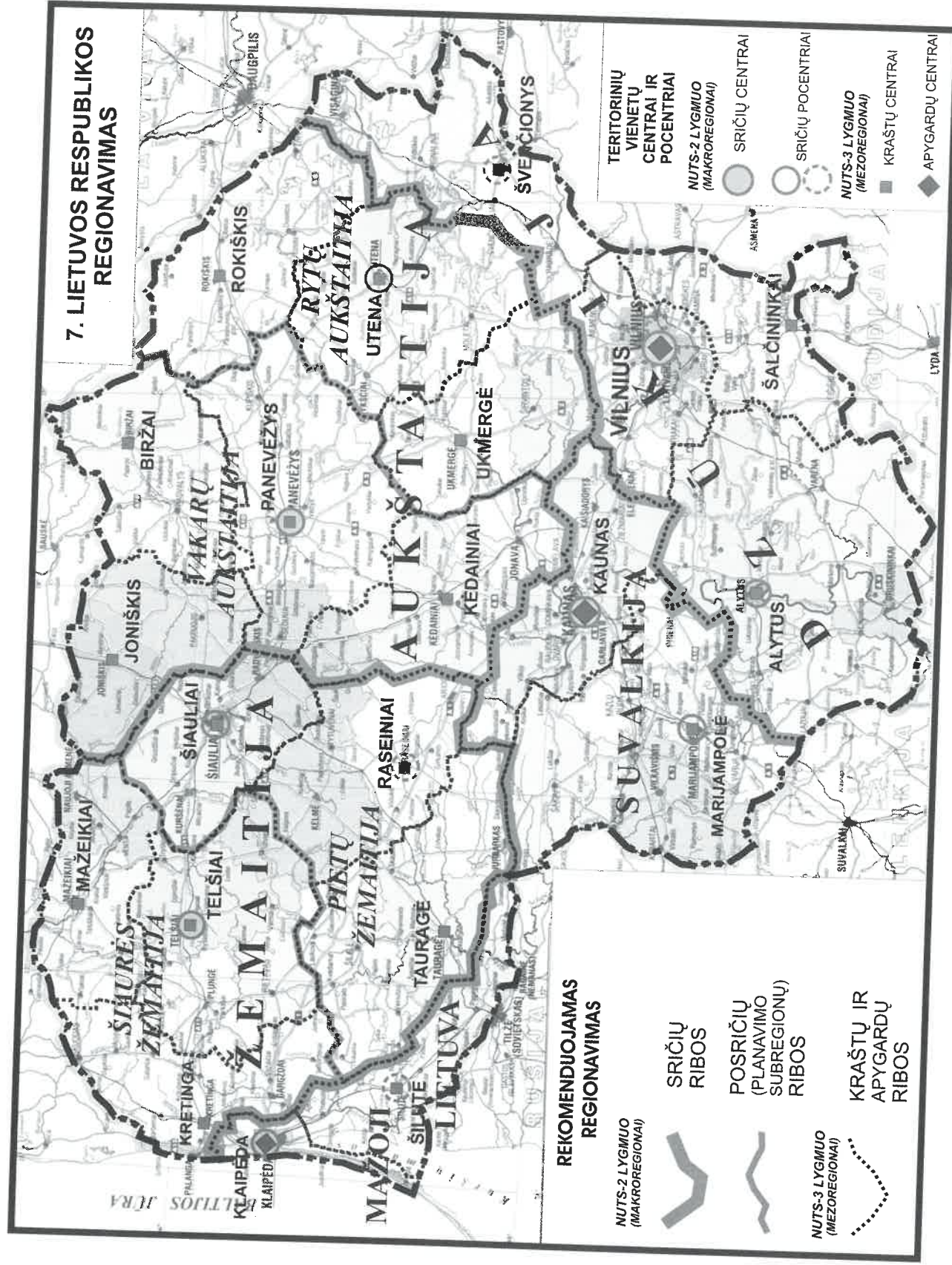
Valstybės teritorinio valdymo reorganizavimo procesas yra neatsiejamas nuo:

- konstruktyvaus nacionalios regioninės politikos nuostatų formavimo ir finansinių bei teritorinių mechanizmų, reikalingų jos realizavimui, sukūrimo;
• regioninės politikos integralaus planavimo, apjungiančio tiek strateginio, tiek teritorijų planavimo sistemų panaudojimą;
• LR Teritorijos administracinių vienetų reformos antrojo etapo – naujų savivaldybių steigimo;
• Vyriausybės ir Seimo 2002 m. patvirtintų LR Teritorijos bendrojo (generalinio) plano sprendinių vykdymo.

Vienu svarbiausių šalies teritorinės sąrangos tobulinimo tikslų laikytinas formavimas racionalios ir perspektyvą orientuotos daugiapakopės gyvenviečių sistemos, įtvirtinančios tolygų vietinių, mezoregioninių bei makroregioninių centrų tinklą, galintį palaikyti periferijos aktyvumą bei stabdyti socialinės–ekonominės depresijos joje procesus.

Rekomenduojama naujų teritorinių vietos savivaldos vienetų steigimą glaudžiai sieti su šalies regionavimo interesais ir prioritetiniu laikyti sukūrimą tokių teritorinių vienetų, kurie būtini regionų ribų optimizavimui. Tokiomis savivaldybėmis laikytinos – Kuršėnų, Vilkijos, Jiezno, Troškūnų, Salantų, Sedos, Žemaičių Naumiesčio, Varnių, Užvenčio, Ariogalos, Tytuvėnų, Žagarės, Pandėlio, Nemenčinės ir kai kurios kitos.







Administracinės teritorinės reformos pradžioje įteistas gana nevykęs „savivaldybės“ terminas irgi yra keistinas iš lingvistiškai taisyklingesnį „savivaldijos“ terminą. Tikslinga būtų padiskutuoti ir dėl įprasto „rajono“ termino sugražinimo vietos savivaldos teritoriniams vienetams vadinti, nes, kaip parodė gyvenimas, šio termino administracine tvarka iš vartosenos taip ir nepavyko išrauti. „Savivaldybėmis“ gyvojoje kalboje bei žiniasklaidoje toliau masiškai tebevadinamos vietos savivaldos institucijos, o ne teritorijos – šioms taip ir išliko „rajonų“ vardas. Na, o šioje srityje suformuotas teisinis jėgas (miestų savivaldybės, rajonų savivaldybės ir „šiaip sau“ savivaldybės išvis darosi sveiku protu nebesuokiamas, tad naujuose Vyriausybės dokumentuose numatytas šių terminų suvienodinimas yra tik sveikintinas.

Rekomenduojama tokia optimali regioninės reformos vykdymo tvarka:

- regionų ribų optimizavimui aktualiausių savivaldybių grupės steigimas;
- apskričių transformavimas į mezoregionus – žemes arba kraštus, o didžiųjų miestų – į apygardas;
- makroregionų – sričių, kaip statistinių planavimo regionų (kraštovarkinių ir etnokultūrinių pagrindu), teritorinis institucinis įteisinimas;
- tolesnis spartus savivaldybių tinklo tankinimas ir savivaldybių reformos užbaigimas.

Regioninės reformos vykdymas yra ir bus viena iš mūsų šalies sėkmingos integracijos į Europos Sąjungos struktūrinę organizaciją sąlygų.



Užkuriuos į Žemaitiją atvykęs aukštaitis prie Kurtuvėnų (Šiaulių r.)

Vytauto Muzikėlio nuotrauka

<sup>1</sup> Regionas [lot. *regio* – sritis, kraštas] – pakankamai didelis savitas teritorinis vienetas (gamtinis, ekonominis, politinis, administracinis, kultūrinis, kraštovarkinis ir pan.). Jam gimininga ir dažniausiai kaip sinonimas vartojama sąvoka „rajonas“ [pranc. *rayon* – spindulys] suprantamas kaip nustatytais požymiais apibrėžtas geografinės sferos teritorinis vienetas.

Regionavimas (rajonavimas) – teritorijos dalijimas į regionus (rajonus). Pagal nustatomų dalijamos geografinės erdvės teritorinių vienetų didumą paprastai skiriami mikroregionai (mikrorajonai), mezoregionai (mezorajonai), makroregionai (makrorajonai) ir megaregionai (megarajonai). Šiame kontekste Lietuvos teritorijos regionavimui taikytini skirstymo lygmenys galėtų atitikti tokios orientacinės apimties teritorinius vienetus: a) makroregionai – 20–25 tūkst. km<sup>2</sup>, b) mezoregionai – 5–8 tūkst. km<sup>2</sup>, c) mikroregionai – 1–2 tūkst. km<sup>2</sup>. Dabartinės šalies apskritys atitinka mezoregionų, o savivaldybės – mikroregionų lygmenis.

<sup>2</sup> Priimant dviejų lygmenų regioninio valdymo sistemą iškyla klausimas, kaip gi tuos regionus būtų galima pavadinti. Pirmiausia visiškai nesinorėtų rekomenduoti toliau tęsti vokiškųjų „kreisų“ tiesioginio vertimo – „apskričių“ – vartojimo tradicijos. Matyt, reikėtų pasiieškoti natūralesnių, lietuviškesnių, pagaliau prasmingesnių terminų. Galima būtų didžiuosius (makro-) regionus vadinti arba lietuviškoje vartosenoje jau įprastu teritorinio skirstymo terminu – „sritimis“ arba „provincijomis“, gal dar „departamentais“. Na, o mažesnius (mezo-) regionus galima būtų įvardinti „žemėmis“, pratešiant panašų teritorinį lygmenį turėjusių istorinių baltiškiųjų žemių tradiciją. Be to, šiam tikslui galime panaudoti ir kitą, taip pat seną baltiška dvasia dvelkiantį, „apygardos“ terminą. Pagaliau dar yra ir teritoriniam šalies dalinimui tinkamas bei daugelio mėgstamas tradicinis „krašto“ terminas. Tad tampytis su beprasmiu vokišku vertalu „apskritimi“ nėra jokios būtinybės, o tarpukario Lietuva lingvistiniu požiūriu toli gražu ne visada gali būti mums pavyzdžiu.

<sup>3</sup> Klausdami, kiek Lietuvoje galėtų būti makroregionų (sričių), visada susidursime su visiems žinomo lietuviškojo sindromo apraiška – mūsų tik trys milijonai... nuomonių. Taigi kiekvienas Lietuvos pilietis šiuo klausimu turi savą teisingą požiūrį ir bet koks populistinis derinimo kelias čia tiesiog beprasmis, ką parodė ir viešos diskusijos tiek pirmajame, tiek ir antrajame administracinės reformos etape. Neabejotina, kad „kryžiaus keliai“ šioje akcijoje bus neišvengiami, lygiai kaip ir neįmanomas bus visas šiuo klausimu reiškiamas prieštaringas nuomones patenkinantis sprendimas. Todėl tokiais atvejais reikėtų ryžtingai politiškai apsispręsti, o ne toliau veltis į niekur nevedančias ir, kaip parodė ankstesnė praktika, dažnai destruktivias visuomenines diskusijas. Tuo labiau, kad makroregionų – sričių (provincijų) – išskyrimas turėtų būti vyriausybės regioninės politikos, o ne savivaldos organizavimo sudėtinė dalis.

Parengė prof. habil. dr. Paulius Kavaliauskas,  
Etninės kultūros globos tarybos kvietinis ekspertas,  
VU Bendrosios geografijos katedros vedėjas,  
LR teritorijos bendrojo (generalinio) plano mokslinis vadovas

**Pastaba.** Taryba pritarė prof. P. Kavaliausko ekspertinėms išvadoms ir pasiūlymams dėl Lietuvos teritorinės sandaros tobulinimo, kurios pateiktos A variante. Taryba mano, kad Lietuvos teritoriją tikslinga suskirstyti į penkis regionus – Aukštaitiją, Dzūkiją (Dainavą), Suvalkiją (Sūduvą), Mažąją Lietuvą ir Žemaitiją, o žemesniu lygmeniu išskirti teritorinius darinius – kraštus su istoriniais pavadinimais. Regionų ribų atžvilgiu Taryba savo nuomonę išreiškė 2003 m. rugsėjo 17 d. „Rekomendacijoje dėl etnografinių regionų ribų nustatymo“. (žr. p. 96)



## Švietimas ir mokslas

### Merkinės internatinės mokyklos mokytojos metodininkės Stasės Avižinienės užduočių sąsiuvinio „Susitikimai su pasakomis“ ir medžiagos pradinių klasių mokytojams „Kur mano šaknys?“ rankraščių analizė

Mokytojos S. Avižinienės užduočių sąsiuvinis mokiniams ir medžiaga mokytojams originaliai, vaikams priinamais būdais interpretuoja etninės kultūros reiškinius ir skatina ją ugdyti pradinėje mokykloje. Reikia sveikinti autorės iniciatyvą plėtoti ugdymo galimybes šioje srityje; juo labiau, kad panašaus pobūdžio mokomosios ir metodinės literatūros mokytojai labai pasigenda.

„Susitikimuose su pasakomis“ vaikai ne tik supažindinami su populiariu tautosakos žanru. Autorė, atsižvelgdama į vaikų amžių, siekia šiuolaikiškai perteikti sukaupią liaudies pedagogikos patirtį. Per užduotis motyvuotai pereinama nuo gyvulinių prie buitinių pasakų tematikos, kartu skatinamas vaikų kūrybiškumas, vaizduotė, ugdomi savęs pažinimo, rašymo, piešimo bei improvizaciniai gebėjimai. Vaikai supažindinami su supančiu pasauliu, gamta, mokosi analizuoti ir vertinti pasakų personažų poelgius, lyginti juos su panašiomis realaus gyvenimo situacijomis (pvz., kaip suprasti posakį „sugyvena kaip šuo su kate“? „Ar tinka už bloga blogu atsimokėti?“). Taip siekiama ugdyti vaikų vertybines orientacijas, plėtoti savarankiško mąstymo gebėjimus (pvz., „Ar esi patenkintas pasakos pabaiga – kodėl?“ „Ko moko pasaka?“ ir pan.).

Ne mažiau reikšminga ir tai, kad per pateiktas užduotis mokiniai papildo savo gyvenimišką patirtį liaudiškais posakiais, humoristinėmis, priežodžiais, o pasakoms skirti patrauklūs humoristiniai paveikslėliai ne tik iliustruoja jų turinį, bet ir atlieka ugdomąją funkciją – skatina vaikų išmonę, moko juos piešti ir spalvinti.

Ruošiant užduočių sąsiuvinį „Susitikimai su pasakomis“ spaudai norėčiau atkreipti autorės dėmesį į keletą mano pastebėjimų.

Kadangi pasakų turinio interpretavimo būdai sudaro šio darbo savitumą, manau, kad pratarinę „Žodis tėveliams ir pedagogams“ tikslinga patalpinti knygelės pradžioje šalia kreipimosi į vaikučius. Be to, pratarinę galima būtų šiek tiek papildyti, plačiau paaiškinti ugdymo tikslus, kuriuos siekiama įgyvendinti per pateiktas užduotis. Greta didaktinio pobūdžio nurodymų vertėtų pateikti ir kai kuriuos praktinius patarimus, pvz., atsižvelgiant į vaikų amžių, mažesniesiems reikėtų daugiau piešti ir spalvinti, didesniesiems duoti daugiau rašymo užduočių, patarti, kaip paruošti ir su pateiktais trafaretais suvaidinti stalo teatrą ir pan.

Ir dar keletas techninio pobūdžio pastabų. Užduočių sąsiuvinyje šalia kiekvienos pasakos pavadinimo reikėtų nurodyti puslapius knygos, kurioje galima ją rasti vadovaujantis nusistovėjusiais reikalavimais, o sąsiuvinio pradžioje knygų sąrašė įrašyti ir „Mažųjų skaitymus“, į kuriuos autorė adresuoja pasaką „Kaip ponas bėdos ieškojo“ (žr. p. 22). Be to, kai kuriose sąsiuvinio vietose sutartinius ženklus, matyt, reikėtų labiau priartinti prie atitinkamų užduočių.

Mokytojos S. Avižinienės parengta medžiaga papildomam ugdymui „Kur mano šaknys?“ yra ne mažiau reikšmingas darbas, padėsiantis mokytojams skatinti vaikus pažinti ir puoselėti etninės kultūros reiškinius, todėl būtų tikslinga šį darbą pavadinti metodu – metodine medžiaga, metodiniais patarimais ar metodinėmis rekomendacijomis. Siūlyčiau neapsiriboti etninės kultūros papildomu ugdymu ir rekomenduočiau pateiktus ugdymo būdus taikyti integruotam etninės kultūros ugdymui.

Kad būtų akcentuojama darbo „Kur mano šaknys?“ metodinė paskirtis, autoriui reikėtų pateikti išsamesnę įvadinę dalį, adresuotą pradinių klasių mokytojams. Manyt, kad toks įvadas (pratarmė, įžanga) turėtų būti aprašomojo pobūdžio, gal jame vertėtų savo kolegoms paaiškinti, kas paskatino parengti tokią medžiagą, nurodyti, kad sudarydama etninės kultūros ugdymo tematiką bei metodus autorė vadovavosi savo ilgamete pedagoginio darbo patirtimi.

Kadangi parengtas darbas grindžiamas mokytojos S. Avižinienės originaliomis užduotimis (tarp jų – priede pateiktais kryžiažodžiais), matyt, įvadinėje dalyje reikėtų tai nurodyti ir paskatinti kitus mokytojus veikti kūrybiškai – sudarinėti naujas užduotis bei jų sprendimų būdus.

Supažindindama su šiuo darbu numatytais ugdymo tikslais, būdais ir nagrinėjamosiomis temomis, autorė galėtų akcentuoti, kad visa tai yra rekomenduojamojo pobūdžio, kad mokytojai gali juos keisti ar papildyti naujomis temomis, panaudoti kitokius ugdymo būdus bei metodus. Taigi mokytojams būtų galima siūlyti pasirinktinai nagrinėti temas, atsižvelgiant į mokyklos sociokultūrinę sąlygą, jos geografinę padėtį (miestas, kaimo vietovė), į mokinių žinias apie etnokultūrinius reiškinius, į laiką, skirtą papildomam ugdymui. Ypač



svarbu atsižvelgti į mokinių amžių bei išprusimą, nes nuo to priklauso temų sudėtingumas.

Įvadinėje dalyje, matyt, reikėtų atkreipti mokytojų dėmesį ir į tradicinės materialinės bei dvasinės kultūros reiškinį etnografinius savitumus, nurodyti, kodėl autorė savo darbo tematiką daugiausia sieja su Dzūkijos etnografinio regiono kultūros paveldu. Be to, autorė, aptardama galimos veiklos rezultatus, galėtų juos papildyti, pvz., supažindinti su tradicinių žemės ūkio padargų, buities daiktų paskirtimi (spragilas, kuparas, rankšluostinė, lauknešėlis, krikštasuolė ir kt.).

Norėčiau paminėti dar keletą, mano manymu, taisytinių vietų. Kad mokytojai šiuo veikalu galėtų naudotis praktiniame darbe, labai svarbu prie kiekvienos temos pateikti rekomenduojamą literatūrą (sąrašas turi būti sudarytas pagal bibliografinius reikalavimus), kuri padėtų mokytojams pagilinti žinias ta tema, taip pat pasinaudoti tautosakos, liaudies žaidimų aprašymų rinkiniais, kuriuose jie rastų užduotyse įvardytas pasakas, sakmes, mįsles, patarles, žaidimus ir pan.

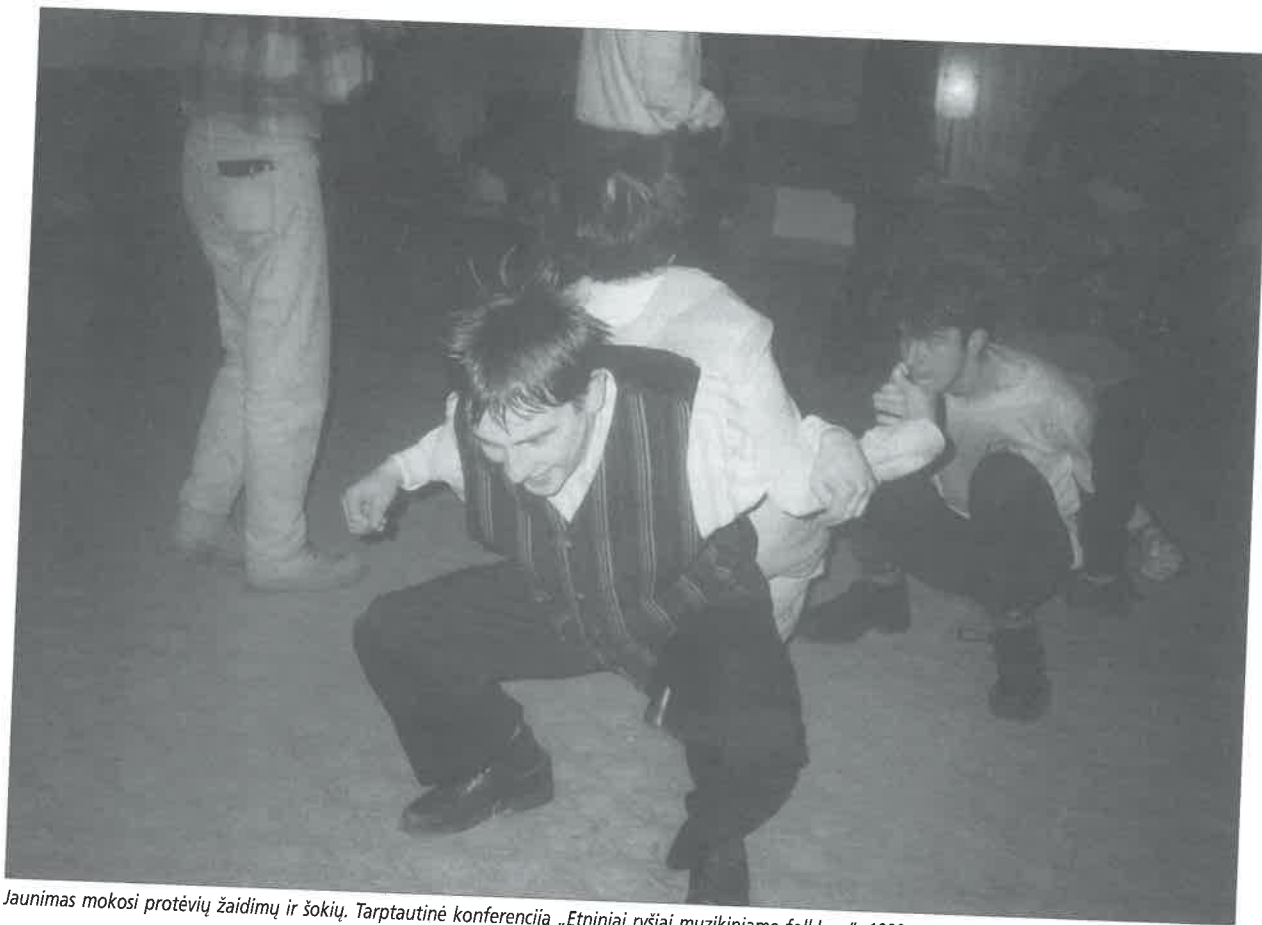
Ypač svarbu atitinkama literatūra grįšti teiginius, susijusius su senovės lietuvių pasaulėžiūros įvaizdžiais (pvz., abejotinos Žilvino, Didžiosios Gyvatės, Kupolės ir kitų gamtos globėjų ar dievybių funkcijos), su ikirikš-

čioniškojo tikėjimo liekanomis (bičių, Vaižganto, Šviesos ir kt. dienos). Manau, kad teiginiai apie baltų dievų ir deivių olimpą bei apie jų paskirtį turėtų būti atsargesni ir pakankamai populiarūs, nes daugeliu klausimų baltų mitologijos tyrinėtojai neturi vieningos nuomonės.

Siūlyčiau autorei, ruošiant šį darbą publikavimui, suvienodinti pasirinktų temų struktūrą, kiekvienai jų pateikti išangėlę – temos apibūdinimą, taip pat suvienodinti jas laiko atžvilgiu (turbūt tinkamiausia išangėlėse naudoti būtajį laiką). Mokinių darbeliai, piešiniai galėtų tapti tinkamomis tokių temų iliustracijomis.

Išanalizavus mokytojos S. Avižinienės parengtus darbus „Susitikimai su pasakomis“ ir „Kur mano šaknys?“, galima daryti išvadą, kad tai vertinga medžiaga, grindžiama autorės pedagogine patirtimi, ji skatins mokinius įvairiapusiškai pažinti bei puoselėti tradicinę tautos kultūrą. Siūlau šią medžiagą įvardyti kaip Stasės Avižinienės autorinius darbus ir su tam tikromis pataisomis publikuoti.

Doc. dr. Irena Čepienė,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertė  
2003 11 03



Jaunimas mokosi protėvių žaidimų ir šokių. Tarptautinė konferencija „Etniniai ryšiai muzikiniame folklore“. 1999 m.



# Etninės kultūros sklaida

## Lietuvių etninė kultūra internete 2003 metais

Pirmoji apžvalga „Lietuvių etninė kultūra internete 2002 m.“ atlikta prieš metus. Buvo nutarta apžvalgą pakartoti po metų, įvertinant pokyčius ir paryškinant problemas. Šį kartą daugiau dėmesio skyrėme regionų formavimosi situacijai.

Įvairių visuomenės grupių kuriamas interneto svetaines galime suskirstyti į keletą rūšių:

1. Skirtos etninei kultūrai. Visa vardo sritis išperkama specializuotu pavadinimu, svetainė nuolat atnaujinama, prižiūrima, talpinama informacija apie renginius, įvykius, informacija konkrečiai atspindi jos paskirtį.

2. Papildoma informacija (iš daugelio) apie etninę kultūrą. Šiose svetainėse galima rasti informacijos apie įvairias temas, tačiau, palaikant bendrą lankomumą, „prisegama“ ir etninė kultūra. Tokios svetainės nėra orientuotos į vieną temą, jose galime rasti žinių apie muziką, menus, sportą ir t. t.

3. Švietėjiškai orientuotos svetainės. Šias svetaines dažniausiai kuria ir palaiko universitetai, mokyklos, kitos švietimo įstaigos arba fondai. Etninės kultūros tema šiose svetainėse būna kaip informacija apie papildomą dėstomą dalyką.

4. Komercinės svetainės. Jose informacija apie etninę kultūrą įtraukiama kaip verslo objektas ir gvildinama tik gauti pelnui, parduoti prekę ar paslaugą.

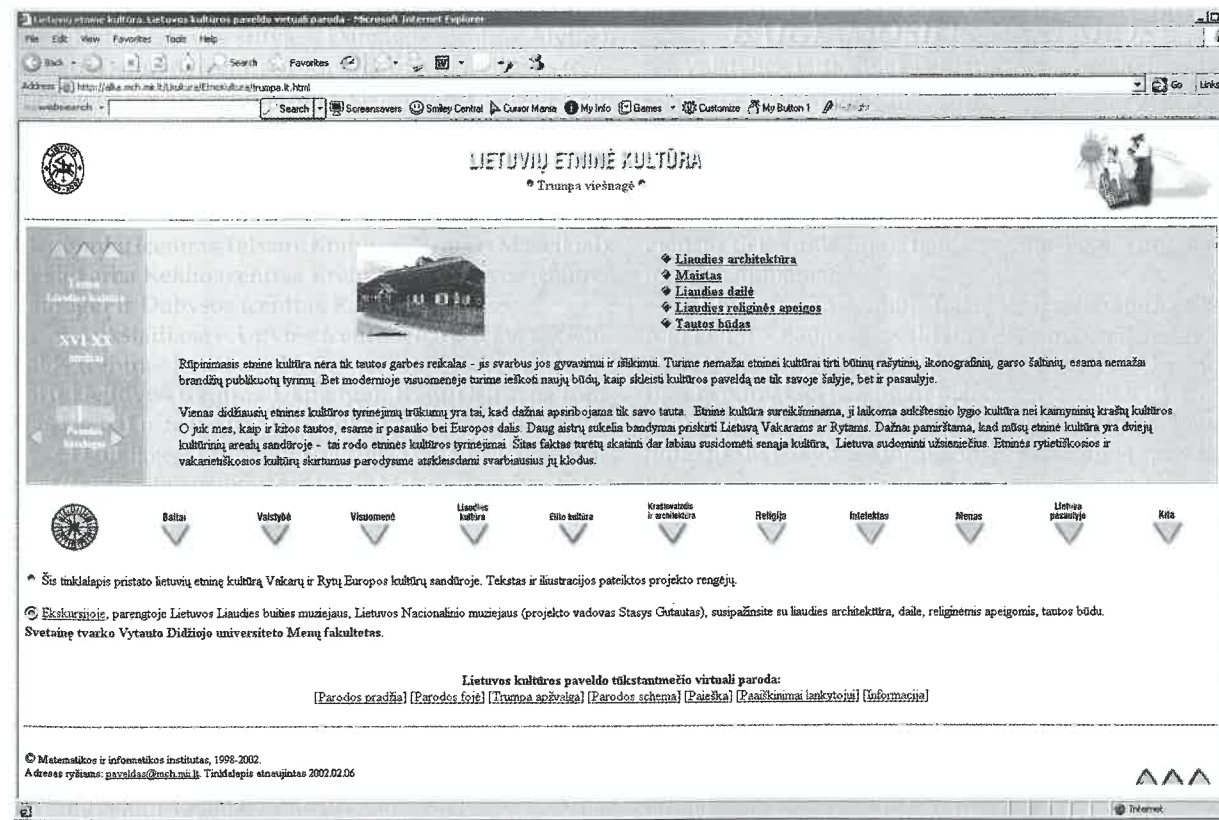
### Internetinės svetainės

Etninės kultūros globos taryba apie save informaciją skelbia Lietuvos Respublikos Seimo svetainėje <http://daugenis.mch.mii.lt/Alka/Lkultura/EtnoKultura/trumpa.lt.html>. Čia talpinama Etninės kultūros globos tarybos ataskaita. Tai grynai informacinio pobūdžio puslapis, svetainės kū-

rėjai supažindina lankytojus su Tarybos veikla, jos užduotimis, darbo specifika ir atliktais darbais.

[http://www.vdu.lt/Etno/index\\_lt.html](http://www.vdu.lt/Etno/index_lt.html) – Lietuvių etninė kultūra.

Šioje svetainėje, kuri veikia Vytauto Didžiojo Universiteto tarnybinėje stotyje, pateikiama susisteminta ir konkretizuojama medžiaga apie liaudies architektūrą, tradi-



<http://daugenis.mch.mii.lt/Alka/Lkultura/EtnoKultura/trumpa.lt.html>



cinį maistą, liaudies dailę, religines liaudies apeigas. Yra ir labai įdomi, tačiau labai trumpa informacija apie tautos būdą. Informacijos mažoka, dauguma nuorodų neveikia, informacija čia praleista arba atnaujinama. Tame pačiame universitete veikia ir kita internetinė svetainė [http://www.vdu.lt/Humanities/et\\_stpr\\_lt.htm](http://www.vdu.lt/Humanities/et_stpr_lt.htm), kurioje galima rasti konkrečios informacijos apie etnologijos ir folkloristikos katedros studijų programas, tai tarsi papildymas prie nepilnai paruoštos aukščiau paminėtos svetainės.

<http://www.vpu.lt/lt/padal.apiek/15> – Vilniaus pedagoginio universiteto Baltų priešistorės katedra.

Ši universiteto svetainės dalis skirta ne tiek supažindinti skaitytoją su etnine kultūra, kiek pakviesti jį tai studijuoti ir gilintis. Šiame skyriuje galima pamatyti jau žinomus mums mokslo žmones, kaip L. Klimką, E. Jovaišą ir kitus.

<http://www.pprc.lt/etnine/ek/ek.htm> – Lietuvos pedagogų profesinės raidos centras.

Šio centro vienas iš meniu punktų yra temos apie etninę kultūrą, etninės kultūros ugdymą mokyklose. Čia pateikiama informacija apie naujausius projektus, lankytojai supažindinami su lietuvių kalendoriniais papročiais, pateikiamas L. Klimkos sudarytas kalendorius, lankytojai supažindinami su projekto kūrybine grupe.

[http://www.ku.lt/hmf/baltu\\_kalbotyra/](http://www.ku.lt/hmf/baltu_kalbotyra/) – Klaipėdos universiteto Baltų kalbotyros ir etnologijos katedra.

Šioje svetainės dalyje, kuri pristatoma kaip papildoma informacija apie katedrą, pateikiama informacija apie

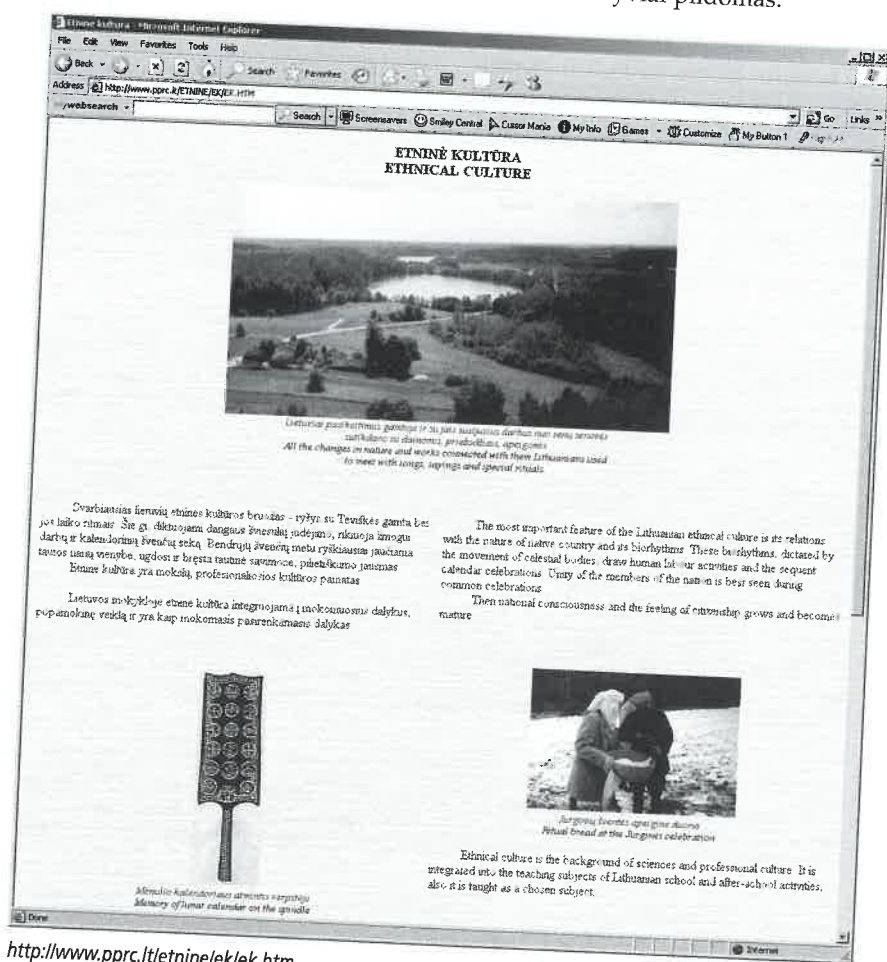
katedrą, jos vykdomus darbus, naujausius projektus, konferencijas, apie galimybes studijuoti etninę kultūrą.

<http://www.lfcc.lt/> – Lietuvos liaudies kultūros centras.

Savo veiklos aprašyme Lietuvos liaudies kultūros centras nurodo, kad yra taikomojo mokslinio metodinio pobūdžio įstaiga, Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos deleguota vykdyti valstybės kultūros politikos nuostatas. Internetinėje svetainėje kaupiama ir viešai rodoma informacija apie etninės kultūros paveldą bei šiuolaikines jos įgyvendinimo formas. Pakankamai seni dizaino, tačiau labai informatyvi svetainė pateikia skaitytojams informaciją apie LLKC administracinę struktūrą, suteikia informaciją apie visų metų kultūrinius renginius, audio ir spaudos publikacijas, taip pat čia pristatomi ir seni „Liaudies kultūros“ žurnalų numeriai.

<http://www.etno.lt> – Vilniaus etninės veiklos centras.

Šios svetainės kūrėjai stengiasi pateikti kuo daugiau medžiagos, susijusios su Vilniaus miesto ir apylinkių etnine veikla. Čia galima rasti informacijos apie renginius, šventes, mokymus ir daug ką kita. Vilniaus etninės veiklos centras daugiausia informacijos pateikia apie rengiamus seminarus, supažindina su liaudies kalendoriaus tradicinėmis šventėmis ir šeimos tradicijomis, čia gausu kvietimų studijuoti senuosius amatus ir folklorą, dainas ir šokius, kurių mokymasis vyksta kiekvieną savaitę. Puslapis atnaujinamas labai retai ir šiuo metu intensyviai pildomas.



<http://www.pprc.lt/etnine/ek/ek.htm>

<http://palepe.tinklapis.lt> – Kauno tautinės kultūros centras.

Ši svetainė, kurią rengia Rasa Ambraziejienė ir Jūris Ambraziejus, skirta Kauno miesto ir regiono etninės kultūros plėtrai, joje labai konkrečiai išdėstyti etninės kultūros mokymo planai, klasių užsiėmimai, iš anksto skelbiamos parodos, anonsuojamos knygos ir būsimų metų veiklos kryptys. Daugiausia dėmesio svetainėje skiriama jaunimui, jo ugdymui, neformaliai suaugusiųjų švietimui, etninėms šventėms, amatams, menams.

<http://www.muge.lt/Knygos/index.phtml?kat=161&virs=158> – Super.lt parduotuvė.

Galima pastebėti, kad etninė kultūra vis giliau skverbiasi į komercines duomenų bazes, internetines parduotuves ir t. t. Šiame komerciniame [muge.lt](http://www.muge.lt) portale prie kitų jau seniai parduodamų prekių atsirado ir knygos apie etninę kultūrą. Tačiau galima pastebėti, kad tokio pobūdžio produkcija nėra labai populiari, literatūros katalogas šia tema mažokas, juo labiau didžiąją dalį sudaro informacija apie nelietuviškas etnines grupes.

<http://www.romuva.lt/> – Lietuvos Romuvos bendrija.

Pagrindinis šios internetinės svetainės tikslas – skleisti Senovės Baltų tikėjimo idėjas, tačiau svetainės kūrėjai ir redaktoriai labai daug dėmesio skiria ir etninei kultūrai. Svetainėje apstu informacijos apie naujausius renginius, visada skelbiami naujausi straipsniai iš įvairių leidinių, publikuojama medžiaga apie įvairių tradicinių amatų puoselėtojus, pateikiamas tradicinių etninių lietuvių švenčių sąrašas, jis skelbiamas visada metų pradžioje, yra informacijos apie folklorinius ansamblius, labai daug nuorodų į kitas etninę kultūrą propaguojančias svetaines. Šioje svetainėje visai neseniai pradėtas projektas apie tradicines lietuvių liaudies dainas, sudaryta duomenų bazė, projekto kūrėjai renka dainas, jas talpina ir skirsto pagal tematiką, kilmę, vietovę ir t. t.

<http://ausis.gf.vu.lt/eka/> – Lietuvių etninės kultūros antologija.

Puslapis paruoštas anglų kalbą suprantančiam skaitytojui, pateikiama apibendrinta informacija apie lietuvių liaudies tradicines dainas, šokius, amatus, meną, liaudies mediciną, etnoastronomiją, tarmes, nacionalinius drabužius, senovės religiją ir mitologiją. Šis puslapis – tai puikus įvadas į mūsų krašto kultūrą užsieniečiui.

<http://www.tradicija.lt> – Senoji lietuvių skulptūra, kryžiai ir koplytėlės.

Puslapį galima pavadinti virtualia paroda ir rakursu link gyvosios tradicijos. Šiame puslapyje galima pamatyti labai daug darbų pavyzdžių, publikacijų, rasti informacijos apie liaudies menininkus, jų kūrinius. Čia pateikiami atskirų regionų darbai, analizuojamas jų tapatumas, skirtumai, pateikiama kūrinių detalių raida ir analizė nuo senovės laikų iki šių dienų.

<http://aidenis.mch.mii.lt/kankles/> – Lietuviškos kanklės.

Tai labai geras ir vos ne vienintelis R. Apanavičiaus 1996 metais paruoštas internetinis puslapis apie kankles. Šioje svetainėje anglų kalba publikuojama paskutinė tyrinėjimų medžiaga apie senovišką lietuvių instrumentą – kanklės.

Ne visos svetainės išsilaiko, nors būna sumanytos gerai. Duodam vieną tokį pavyzdį.

<http://www.folkloras.lt/> – Folkloro ir Verdingio svetainė.

Ši internetinė svetainė padaryta naudojant plačiai paplitusį CMS variklį (konteksto valdymo sistema). Svetainę sukūrė autoriai tikėjęsi, kad geras „domain“ vardas garantuos lankytojų antplūdį, todėl pati svetainė buvo palikta likimo valiai ir jos atnaujinimu niekas neužsiėmė. Prieš porą savaitių paskelbtas jos uždarymas. Kol kas ji dar egzistuoja, joje galime rasti puikių nuorodų į folklorinių ansamblių svetaines.

## Regionai

Europos Sąjungoje aktyviai remiamas regionų, turinčių istorinius-kultūrinius ypatumus, formavimas. Lietuvoje taip pat vis aktyviau keliamas Lietuvos regionų klausimas. Kaip atsispindi keturi Lietuvos regionai, taip pat Mažoji Lietuva internete?

<http://samogitia.mch.mii.lt/> – multimedijos svetainė „Žemaitija“.

Šią svetainę kuria Žemaičių kultūros draugijos redakcija ir prie jos veikiantis Informacinis kultūros centras. Labai gerai sutvarkytoje svetainėje skaitytojas gali rasti labai placią informaciją apie Žemaitijos istoriją, kultūrą, kalbą, Žemaitijos lankytinas vietas ir tautosaką. Labai daug dėmesio skiriama etninei tradicinei kultūrai, daug informacijos pateikiama žemaičių tarme. Internetinė svetainė tikrai aktuali, atnaujinama, talpinama visa informacija apie žurnalą „Žemaičių žemė“, laikraštį „Samogitia“, spausdinama visa aktualiausia informacija ir pranešimai apie „Žemaičių parlamento“ veiklą, nušviečiama žemaitiška spauda, kultūra, tautiniai drabužiai, kalendorinės šventės, valgiai, pateikiama prozos antologija. Čia rasite ir informaciją apie seminarus, konferencijas bei kitą naudingą mokslinę informaciją.

Atsidarykime <http://www.vdu.lt/Etno/index.lt> svetainę „Lietuvių etninė kultūra“. Tai liaudies buities muziejaus ir Nacionalinio muziejaus Virtualios parodos foje. Projekto autorius Stasys Gutautas (Buities muziejaus direktorius, žemaitis). Virtualioje parodoje rasime labai gausią ekspoziciją, kurioje pristatytos visos Lietuvos tautinės mažumos, žemaičiai net du kartus – Žemaitija bei Žemaitijos parkų ir muziejų kelias. Ir net pora žemaitiškų dainų galim pasiklausyti.

Yra čia ir Lietuvių etninė kultūra: atidarome „Liaudies dailę“ – ji dar neparengta, atidarome „Religines liaudies apeigas“ – taip pat nėra. Yra „Maistas“ ir dar pora buitinių dalykų.

Ten pat galime pasiskaityti apie šios svetainės kūrėjų požiūrį į etninę kultūrą: „Vienas didžiausių etninės kultūros trūkumų yra tai, kad dažnai apsiribojama tik savo tauta. Etninė kultūra sureikšminama, ji laikoma aukštesnio lygio kultūra nei kaimyninių kraštų kultūros“ (svetainė tvarko Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakultetas). Žinoma, kai apsiribojama tik barščiais ir bulvėm, apie koki „aukštumą“ galima kalbėti.

Apie Lietuvos etnografinių regionų problemas rašė „Žemaičių žemė“ (2002, Nr. 4). Jau iš to straipsnio galima buvo numanyti, ką rasime internete. Bandymai rasti *Aukštaitiją* buvo nevaisingi. Šiek tiek pretenduoti į regioniškumą gali nebent „Aukštaitių akademija“, tačiau ir apie ją kalbama, jog dėl lėšų stokos ji priversta apriboti savo veiklą. „Žemaičių žemėje“ toliau rašoma, jog „apie



aukštaičių kultūrinius sambūrius šiandien už Aukštaitijos ribų beveik iš viso nieko nežinoma". Matyt, Aukštaitijos regioniskumas tiesiog sutampa su lietuviškumu. Bet dėl to šiek tiek kenčia etninė kultūra, kuri visada susijusi su konkrečia etnine teritorija. Todėl Aukštaitija išsibarsčiusi, pasklidusi po internetą įvairiose svetainėse. Tai pirmiausia muziejų svetainės. Tokia svetainė, pavyzdžiui, yra [www.nalsia.lt](http://www.nalsia.lt), iš jos galima sužinoti ir apie Nalšios muziejuje saugomus eksponatus bei krašto etninę kultūrą.

**Molėtų etnokosmologijos centras** – <http://muziejus.moletai.lt/sodyba.html> skelbia apie savo veiklą, apie organizuojamas šventes, ekskursijas bei konferencijas.

Įvairius puslapių dizainas, vieni yra sausi, formaliai perduodantys informaciją, kituose daugiau meninių pastangų.

**Suvalkija** neturi vieningos regioninės etnokultūrinės organizacijos. Yra tik atskiros kultūrinės organizacijos, susijusios su konkrečia vieta ar kultūrine tradicija. Tai [www.kudirkos.fondas.lt](http://www.kudirkos.fondas.lt); [www.marijampole.aps.lt](http://www.marijampole.aps.lt) ir kt. Bet etnokultūrinės Suvalkijos internete nėra.

**Dzūkija** interenete – tai konditerijos įmonė, o *Dainava* – siuvimo įmonė ir lietuviškas midus. Net apibūdinamas Liaudies buities muziejaus ekspozicija, S. Gutautas teigia: „mažiausiai čia rodoma Dzūkija ir Mažoji Lietuva“. Nors dzūkai pastaruoju metu labai suaktyvėję, bet interneto jie dar nesiekia.

**Mažoji Lietuva** neturi vieningo internetinio pristatymo, nors informacijos, išbarstytos po įvairiausias svetaines, yra daug. Daug istorinių ir dabartinių regioninių žemėlapių talpina [www.geocities.com/kociubaitis/vilius.html](http://www.geocities.com/kociubaitis/vilius.html). Dauguma jų rodo Mažąją Lietuvą ir ypač Vištyčio kraštą.

Pirmosios lietuviškos knygos jubiliejaus proga buvo parengta svetainė <http://pirmojiknyga.mch.mii.lt/>, kurioje gausu informacijos apie Mažąją Lietuvą.



Šeduvių vestuvės

Gvido Vilio nuotrauka

[www.MažojiLietuva.lt](http://www.MažojiLietuva.lt) yra Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ svetainė. Joje skelbiami tekstai apie Mažosios Lietuvos istoriją ir kultūrą.

Rajonai turi savo informacines svetaines, pavyzdžiui, tokias kaip [www.jurbarkas.lt](http://www.jurbarkas.lt); [www.silute.lt](http://www.silute.lt) ir kt. Be bendros informacijos apie miestą ir rajoną čia pateikiama ir savo regiono etnokultūros žinių.

### IŠVADOS

1. Šiuolaikinėse interneto platybėse galime rasti labai daug paminėjimų „etninė kultūra“, „etnokultūra“, tačiau dauguma svetainių tai mini tik probėgomis, visai negvilvendami tų klausimų, temų, nepateikia jokių idėjų, tiesiog pamini kaip vieną iš egzistuojančių saviveiklos šakų.

2. Labai daug privačių žmonių idėjų kurti internetines svetaines apie etninę kultūrą, tačiau trūksta supratimo, žinių. Trūksta žinių ne vien apie etnokultūrą, tačiau ir apie interneto svetainių kūrimo technologijas. Šių svetainių gyvavimo ciklas trunka apie metus, tada jos miršta ir būna pamirštos. Ir yra tik keletas (gal net pora) profesionalių svetainių, konkrečiai orientuotų plėsti etnines idėjas visuomenėje, jose dirba profesionalai, kurių duona yra kultūros sklaida.

3. *Regionai internete*. Apžvalga rodo, jog Lietuva dar neturi harmoningos regioninės savimonės. Labai skiriasi atskiri regionai pagal savimonės intensyvumą. Internete aiškiai regime Žemaitiją, o kiti regionai neturi vieningo paveikslo ir, vadinas, savimonės. Jeigu kitiems regionams pavyktų sukurti savo etnokultūrinės svetaines, tai padėtų ugdyti ir regioninę savimonę.

Jonas Trinkūnas,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertas  
2003 12 01



## Etninė kultūra spaudos veidrodyje – 2

### 1. Tyrimo tikslai

Šis tyrimas – tai tąsa prieš metus pradėto stebėjimo, kaip vadinamoji operatyvinė masinė spauda atspindi su etnine kultūra susijusias problemas (ankstesnę analizę žr. leidinyje „Etninė kultūra 2002“, p. 86–89). Vėlgi apsiribota respublikiniais dienraščiais, savaitraščiais ir regioniniais laikraščiais, turinčiais didžiausias galimybes formuoti visuomenės nuostatas. 2003-ieji ypač atsakingas metas, kai Lietuva jau praktiškai priimta į Europos tautų šeimą kaip lygiavertė partnerė. Tad aktualiausias uždavins būtų kuo kūrybiškiau išnaudoti naujas galimybes ne tik kultūros, bet ir verslo, ypač besiremiančio etnokultūrinėmis vertybėmis, srityse. Kaip išsaugant tautos tapatumą ir identitetą galima būtų kelti krašto gerovę, kaip kuo geriau išnaudoti įvairių ES fondų paramą? Tai gi atrodytų, kad bene svarbiausias tikslas – patarti Lietuvos žmonėms, kaip sukurti gerai apmąstytas ir pagrįstas programas, kurių pagrindu būtų įmanoma pritraukti kuo daugiau ES skiriamų lėšų ir įgyvendinti ilgai brandintus projektus. Ypač tokiems siekiams palankia aplinkybe tapo dar ir tai, kad LR Vyriausybė patvirtino net dvi Etninės kultūros globos tarybos inicijuotas programas – Etninės kultūros plėtros valstybinę paramą (2003 06 19) ir Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą (2003 09 16) bei jas lydinčių įgyvendinimo priemonių planus, kuriuose numatyti atsakingi vykdytojai, terminai, lėšų poreikis. Deja, nė viena šių programų, be labai nedidelių išimčių, masinės žiniasklaidos nebuvo pastebėtos, o juo labiau detalios aptartos ir išnagrinėtos. Vietoj to, ir toliau laikraščiai akcentavo neigiamus reiškinius, dažnai kriminalines naujienas išskeldami kaip svarbiausias aktualijas.

### 2. Šalies įvaizdis

**Respublikos dienraščiai**, kaip ir anksčiau, siekdami didinti tiražą, daug vietos skiria detaliems nusikaltimų ar žudynių aprašymams, taigi ir toliau tautai tarsi diegiamas nepilnavertiškumo kompleksas. Tiesa, lyginant su 2002-aisiais, čia galima pastebėti ir pokyčių. Antai „Lietuvos rytas“ jau nebeakcentuoja kaimo kaip didžiausio nusikaltimų, kraupių žmogžudysčių ar degradacijos židinio. Be to, rudenio „standartines“ kriminalines naujienas užgožė vadinamasis „prezidentūros skandalas“, kuriam, kaip ir kituose dienraščiuose, negailima ploto ir dėmesio. Tenka apgailestauti, jog šios temos užgožė net patį svarbiausią įvykį – būsimųjų metų valstybės biudžeto svarstymą. O juk šis biudžetas, pirmasis įstojus į ES, žada ypač dideles galimybes visokeriopai šalies plėtrai.

Anaįptol negalima paneigti spaudos teisės ir prievolės kovoti su neigiamais reiškiniais netgi aukščiausiuose valdžios ešelonuose, bet greta to kaip niekad anksčiau visuomenei reikia ir pozityvios informacijos, nuorodų, kaip „lipti iš duobės“. Tad tenka apgailestauti, kad netgi „Verslo žinios“ vis dar nedaug dėmesio skiria smulkes-

niam nacionaliniam verslui, kuriam, atrodo, šiemet ir reiktų ištiesti pagalbos ranką. Čia vėlgi galima pastebėti ir teigiamų poslinkių. Nors „Verslo žinios“ ypač daug vietos skiria tarpnacionalinėms kompanijoms – draudimo verslui, telekomunikacijoms, bankininkystei, tačiau atkreipė dėmesį ir į šalies aktualijas: kaimo turizmą (IX 02, IX 03) ar linų stiebelių perdirbimo problemas (IX 03), kurios žlungdo visą šio verslo grandinę nuo žemdirbių iki tekstilininkų. Pažymėtinas straipsnis ir apie miestelio kepėjus, kepančius natūralaus raugo duoną pagal senolių receptūras (IX 12). Tačiau toks vietos verslų propagavimas, deja, tėra daugiau išimtis negu taisyklė.

**Regioniniai laikraščiai**, leidžiami Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ar Alytuje ir pretenduojantys atspindėti savų kraštų skaitytojų interesus, dažniausiai seka respublikinių dienraščių pavyzdžiu, tad irgi daugiausia dėmesio skiria kriminalams ir daug mažiau – išties aktualioms problemoms, pavyzdžiui, kaip bus pasitelkiami ES regioninės plėtros fondai mažinant bedarbybę ar skatinant verslus. Antai „Klaipėda“ susirūpinusi vargetomis, sergančiais AIDS ir ŽIV nešiotojais (XII 02), o ne ekonomine plėtra, kuri išspręstų daugelį šių problemų neapeliuojant į labdarą. „Vakarų ekspresas“ (irgi leidžiamas Klaipėdoje) netgi specialiaime ekonomikos priede „Litas prie lito“ (XII 03) irgi nepateikia įdomesnių idėjų gamybai, užtat išties puslapi skiria krašto verslininkų nuomonėms apie dabartinį prezidentą.

Būdingas vietinių vadovų bejėgiškumas ryškėja „Šiaulių krašte“ pateiktame straipsnyje „Regionui teks veržtis iš atsiliekančiųjų“ (XI 15), pasakojančiame apie šio regiono plėtros plano rengėjų ir plano įgyvendintojų konferenciją. Didžiausia krašto nelaimė esą tai, kad „net 32 procentai darbo jėgos užimta žemės ūkyje“, tad siūloma „pereiti nuo žemės ūkio į pramonę, verslą ir paslaugų sferą“. Tačiau tai tik abstraktūs žodžiai, nes iš straipsnio teksto aiškėja, jog regiono vadovai konkrečių idėjų neturi.

Vadinantis save nepriklausomu Panevėžio miesto ir krašto dienraščiu „Panevėžio rytas“ (XII 01) į pirmąjį puslapį tradiciškai iškelia kriminalines naujienas: „Nušovęs savo podukrą jos motinos akivaizdoje buvęs kolūnio pirmininkas pasidžiaugė pagaliau atkeršijęs merginai už nepaklusnumą“. Kiti šio numerio straipsniai: „Šokiuose – poros skrydis pro langą“; „Nepilnametę tvirkino neigalus senbernis“; „Iš šieno liko pelenai“ ir pan.

„Alytaus naujienos“, gana trafaretiskai įsivaizduodamos dzūkišką savitumą, veik visą rudenį skiria grybams, kol galų gale paskelbia „Dzūkijos grybų karalių“ (XII 06). Netgi toks svarbus įvykis, kaip naujojo amatų dirbtuvių pastato atidarymas prie Dailiųjų amatų mokyklos Alytuje, aprašomas net neužsimenant, kokias naujas plėtros galimybes teikia Dzūkijos regionui šis centras. Ir tuo pat metu pranešama, kad „moksleivių trūksta trims iš keturių Alytaus profesinių mokyklų“ (IX 04), kad „nuo darbo ir skurdo – į užsienį“ išvyksta daug jaunų žmo-





nių (VIII 01). Atrodytų, kad dėl bedarbystės ir skurdo, nors ir netiesiogiai, kalta čia ir vietos žiniasklaida, beveik nesūlydama jokių idėjų, kaip išnaudoti specifines Dzūkijos regiono galimybes. Tiesa, užsimenama apie Daugus, kurie vasarą tampa turistiniu miesteliu (VII 11), o Punia, atšventusi 500-ąsias metines, net turistiniu objektu tapti nepretenduoja (VI 25). Taigi krašto etnokultūrinės tradicijos tėra įdomybės, o ne verslo ir kitokios veiklos šaltinis ateičiai. Jeigu tikėtume „Alytaus naujienomis“, didžiausias metų įvykis buvo tik „Autošou – Bulių grumtynės“ (IX 24).

Nors visi laikraščiai akcentuoja skandalus ar pramogas, tačiau atidžiau pavarčius jų puslapius galima aptikti ir konstruktyvių pasiūlymų. Žurnalistai kelia aktualias problemas, susietas ir su etnokultūrinėmis vertybėmis, kuriomis remiantis žmonės gali ne tik vaduotis iš skurdo, bet ir kurti labai konkurentabilius produktus arba ugdyti tautos gerovę bei dorovę. Nors tokių publikacijų nėra daug, tačiau į jas būtina atkreipti dėmesį, kadangi tokie siekiai turėtų būti visokeriopai skatintini visos tautos labui. Jos atskleidžia ir nepakankamai išnaudotas spausdinto žodžio galimybes.

### 3. Konstruktyvi pagalba žmonėms

Be abejo, ir toliau savo krašto žmonių poreikiais ypač rūpinasi „Valstiečių laikraštis“ bei „Ūkininko patarėjas“. „Valstiečių laikraštis“ šiemet leidžia specialų priedą „Kaimo bendruomenė“, kuriame nagrinėjamos ištis svarbios žmonių būrimosi, savitarpio pagalbos problemos, pa-

teikiama daug teigiamos informacijos, pavyzdžiui, apie Sudeikius (Utenos r.), kuriuose vyksta tapytojų ir skulptorių plenerai, veikia muziejus, vasarą pritraukiami daug poilsiautojų bei turistų (IX 16). Priede „Verslo kalvė“ vėlgi gausu patarimų ir pavyzdžių. Priedas „Bičių avilys“ propaguoja tradicinį lietuvių užsiėmimą – bitininkystę. Straipsnyje „Gražinkime bitę kaimo bendruomenei“ (XI 25) nurodoma, kad nėra deramai rūpinamasi lietuviško medaus rinkta, bitininkų švietimu ir daugeliu kitų problemų, vienu žodžiu, „etninio bitininkystės verslo koordinavimu“. Siūloma „sukurti veiksmingą valstybinę bitininkystės, kaip etninio verslo, Vyriausybės patvirtintą programą“. Tenka tik apgailestauti, kad autoriai neatkreipė dėmesio, jog ji jau praktiškai yra – tai Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa, kurioje, be abejo, garbinga vieta tektų ir bitininkystei.

Teigiamai būtų galima įvertinti ir „Ūkininko patarėjo“ pastangas siūlyti kuo daugiau įvairių būdų, kaip išsaugoti lietuvišką kaimą bei trečdalį tautos. Antai priede „Bitutė ratuota“ pateikiama 30 gydymo receptų su medumi (XI 29). Įdomios sodybos (XI 08, XI 15), medžio drožėjai ir pievagrybių auginimas (X 28), seminarai kaimo žmonėms apie dailiuosius amatus, rūbų modeliavimą, floristiką, vaško žvakių gamybą ir kitus alternatyvius verslus (XI 27), vėjo jėgaines ir nutrijų auginimą (XI 29) – tai tik kelios būdingos šio laikraščio publikacijos. Dar platesnius tautos ugdymo barus ir toliau aprėpia savaitraštis „Šeiminkė“ ir kiti „Ūkininko patarėjo“ grupės leidiniai (apie juos detaliau kalbėta ankstesnėje ekspertizėje).



Rasos šventė ant Burvelių alkakalnio (Panevėžio r.), 1998 m.

Jono Ambroško nuotrauka



Taigi ir „Valstiečių laikraštis“, ir „Ūkininko patarėjas“ kasmet skatina etninės kultūros (ypač materialiosios) plėtrą.

„Kauno diena“, bene vienintelė iš dienraščių, atkreipė dėmesį į Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą. Rūtos Kanopkaitės straipsnyje „Ar reikia palikti klumpes prie Europos slenksčio“ (IX 13) aptariamos po ilgų svarstymų nustatytos penkių Lietuvos etnografinių regionų ribos, pabrėžiama, kad „ES regioninė politika atveria duris etninei kultūrai“, cituojami Suvalkijos (Sūduvos) etninės kultūros regioninės tarybos pirmininko pavaduotojo Valentino Jezersko žodžiai, jog regioniško ignoravimas – kompleksas, išduodantis nevisavertiškumą. Straipsnyje akcentuojama praktinė nauda Lietuvai iš regioninių ES fondų.

„Kauno diena“, ypač jos priedas „Namai be dūmų“, skiria etnokultūrinėms vertybėms nemažai vietos: „Šermukšnio uogoje – pusė vaistinės“ (XII 01); „Rūta ir mėta ant pietų stalo“ (IX 01); „Vestuvių tradicijos“ ir „Ekologiški produktai“ (IX 22) – tai vis būdingi šio laikraščio akcentai.

„Lietuvos žinios“, ypač „Paskutinį puslapį“, dažnai skiria tradicinėms šventėms ar įvairiems kitiems renginiams. Apie Dzūkų namą, pastatytą Mardasavo kaimo bendruomenės, rašoma net dvejuose numeriuose. Reportaže (VI 21) pabrėžiama, kad pas ištikimus tradicijoms mardasaviečius grįžta jaunimas, o „Rašytojo skiltyje“ Emilija Liegutė liudija, „kaip iš senų tradicijų, iš kartų kartose išaugusių moralinių vertybių atgimsta beišnykstanti tautinės savigarbos, nacionalinio pasididžiavimo vertybė“. Rašytoja daro išvadą: „Tokie mes ir Europos Sąjungai įdomūs, reikalingi!“

„Lietuvos žinios“ gana plačiai atlieka švietėjišką darbą, pagerbdamos mūsų krašto šviesuolius, įvertindamos jų nuopelnus, aprašo įdomiausias krašto vietas: apie gintarą Lūksto ežere (XII 08); apie žiniuonę iš Margionių (VI 20); apie Vilkaviškio muziejininę Gabrielę Karalienę (VI 21) ir t. t.

Šiame laikraštyje keliamos ir itin skaudžios problemos. Straipsnyje „Lietuviškose pakuotėse – užsienietiškos vaistažolės“ nurodoma pasibaisėtina padėtis su šiuo tradiciškiausiu mūsų verslu. Pasirodo, kad apie 99 procentai vaistažolių įsivežama iš užsienio, kad tai išvis nėra prioritetinga Lietuvos ūkio šaka, kad ji nedotojama ir neremiamą, nors kaimyninės valstybės ją ypač rūpinasi. O juk tai būtų bent jau puiki galimybė net nedideliems ūkeliams padidinti savo pajamas.

„Respublika“ epizodiškai irgi paliečia etninės kultūros temas. Rašoma, apie jau bloga tradicija tapusias linų augintojų ir perdirbėjų bėdas, apie jokios strategijos šioje lietuviams artimoje veikloje nebuvimą (IV 04). Akyloji „Respublika“ irgi pastebėjo jau ne kartą minėtą programą: „Etnografiniai kaimai sulaukė valdžios dėmesio“ (IX 22). Gražiausios dzūkų sodybos (IX 15); pagoniškos krikšto apeigos (IX 16); Gaujos takas per unikalios gamtos kampelius Dieveniškėse (IX 25); ekologinis žemės ūkis (IV 10); gydymas vaistažolėmis ir lietuviškos pirties privalumai (XII 08). Pastarajame numeryje svarbus straipsnis ir apie pasaulinę parodą „Žalioji savaitė“ Vokietijoje, kurioje Lietuvą, be kita ko, atstovavo Daujėnų duona, alus, sūriai ir kiti mūsų tradiciniai gaminiai, atitinkę aukščiausius kokybės reikalavimus.

„Lietuvos rytas“ daugiau dėmesio etninės kultūros tematikai skiria prieduose „Vartai“ ir „Būstas“. Nors



Vėlinės prie Raguvėnų pilkapių (Radviliškio r.) 1995 m.

Dainiaus Baičino nuotrauka





„Vartuose“ vyrauja stambaus verslo klausimai, tačiau retkarčiais galima sutikti ir lietuviškus tradicinius verslus. Miestiečių įrengtame turistiniame kaimelyje prie Merkio (Šalčininkų r.) galima jodinėti žirgais, žvejoti, šaudyti iš lanko, užsieniečiams – apsilankyti kaimiškoje gegužinėse („Būstas“, VII 02). Savaip tradicinės vertybės propaguojamos teigiant, kad Nijolė Veličkienė (garsioji kailių firmos vadovė) mieliau savo kūną gavinu medumi ar vaistažolėmis, o ne garsių firmų kremais (VI 03). Į Pavilnių ir Verkių regioninių parkų takus irgi atkreipiamas dėmesys (VI 14). Kaip panaudotini žirgynai kaimo turizmui (VIII 04); nuotykių ieškotojams Žemaitijoje – slaptas pelkių kelias, t. y. kūlgrinda (VIII 01). Plačiai pristatomas ir lietuviškų patiekalų restoranas „Forto dvaras“ išikūręs Vilniaus senamiestyje (VIII 08). Šiame turinčiame Kulinarinio paveldo fondo sertifikata restoranė galima pabuvi žemaičių, aukštaičių, dzūkų, suvalkiečių salėse, paragauti atininkamų patiekalų ir netgi ažuolinės samanės.

Įdomus ir svarbus veiklos baras – ekologinis ūkis, kuris įstoja į ES bus ypač pelningas, nagrinėjamas straipsnyje apie Jarono Štreimikio ūkį, kuriame išsiverčiama be chemikalų (VIII 11).

„Lietuvos rytas“ bene vienintelis atkreipė dėmesį į svarbų, bet pas mus apleistą paveldo barą – malūnus, tarp kurių esti net pasaulinio masto unikumų. Tarptautinės molinologų sąjungos nariai iš Europos, Amerikos ir Australijos stebisi, kodėl senieji malūnai griūva ir kodėl šis masalas turistams nedomina nei valstybės, nei verslininkų (VIII 29).

Pastarieji du straipsniai bene svarbiausi, nes iškelia problemas, daug kur kitur apsiribojama vien tik faktų konstatavimu ar šventinių renginių aprašymu.

Deja, respublikiniai laikraščiai vis dar palyginti nedaug vietos ir dėmesio skiria likiminėms tautos temoms. Praktiškai nėra platesnio pobūdžio straipsnių apie problemas, kurios kyla Lietuvai stojant į ES. Dar labiau tokių klausimų iškėlimo pasigendama regioniniuose laikraščiuose, kurie, berods, ypač turėtų rūpintis savo kraštiečių gerove. O juk vos ne kiekviename Lietuvos kampelyje yra nemažai įdomiai mąstančių žmonių, turinčių originalių idėjų, kurios galėtų paskatinti ištisų regionų plėtrą. Kai kurias asmenybes jau minėjome, aptardami respublikinius dienraščius. Pasakojimai apie kitus retkarčiais patenka ir į regioninės spaudos puslapius.

Antai jau ne kartą minėtame „Šiaulių krašte“ pasakojama apie Bartkų šeimą, gyvenančią Jautmalkės kaime, pačiame Kurtuvėnų regioninio parko viduryje, senoje sodyboje. Joje kuriamas ir amatų, ir aplinkosauginės veiklos centras (XI 05). Įdomių minčių, kaip atgaivinti Kelmės rajoną, pateikia Jaunimo folkloro centro specialistas Arnas Arlauskas (XI 12): „Latviai yra suskaičiavę, kad į etninę kultūrą įdėjus vieną pinigą, susigrąžinama beveik tris su puse karto daugiau. Kinta tik išraiška: pinigai verčiami stabilia morale, nepadarytais nusikaltimais, nesuniokotais senais objektais, teigiamais pokyčiais visuomenėje“. Įsidėmėtini žodžiai!

„Panevėžio ryte“ apraodamas Aukštaitijos siaurasis geležinkelis, griūva stotelės ir pan., nors, be abejo, tai galėtų tapti įdomiu turizmo objektu (XII 08). Bet tik aprau-

dama. Nors kitame numeryje (XII 03) aiškinama, kaip galima būtų gauti paramą iš ES fondų, tačiau beveik nesūdoma, kuo žmonės galėtų verstis, kokių darbų ar verslų griebtis.

Kaip jau minėta, idėjų pasiūla ir „Alytaus naujienose“ skurdoka. Tad ypač džiugina straipsnis apie tradicinę Dzūkų dieną Vilniuje (IX 23), į kurią daug ansamblių, tarp jų ir etnografinių, atvyko tik įvairių imonių bei privačių rėmėjų dėka. Sveikintinas dzūkiško patriotizmo pavyzdys! Dėmesio skirta ir kitai gerai iniciatyvai – Arvydo Švirnicko kūrybinei stovyklai Pivašiūnuose (VIII 16).

Deja, apibendrinant visus masinius laikraščius pasigendama platesnių lietuvių tautos kelio, jos etnokultūrinės patirties ir išminties apmąstymų. Etninės kultūros vertybės ir jų teikiamos galimybės atspindimos padrikai (vasara – kaimo turizmas, per švenčių aprašymus – folkloras ir tautodailė, kitais atvejais – paskiri reiškiniai). Sisteminės etnokultūros visumos, tikslingos etnokultūrinės krypties (išskyrus „kaimiškuosius“ leidinius) neįveikiama. Tačiau atitinkamai paskatinti žurnalistai pajėgti ir masiniam skaitytojui atskleisti daug platesnę etnokultūrinės veiklos panoramą, tai liudija iš įvairių laikraščių sulesiotos publikacijos.

Platesnius etnokultūrinių reikšmių apmąstymus šiemet jau pateikia kultūrai skirti savaitraščiai, kuriuose pastebimi teigiami poslinkiai.

#### 4. Etninės kultūros vertybės kaip ideologinės nuostatos

Pastebėtina, kad net kultūros savaitraščiai „7 meno dienos“ bei „Literatūra ir menas“ kartais peržengia siaurų profesionaliojo meno klausimų ribas ir bando paliesti tautos gelminį paveldą, kaip originaliai kūrybai svarbų šaltinį. Didelį straipsnį, analizuojantį dabartinę kultūros situaciją pasibaigus Pasaulio lietuvių dainų šventei, skelbia „7 meno dienos“ (VII 11). Šio savaitraščio išpuodis iš moderniojo folkloro festivalio „Suklegos“ taip pat svarbios, nes pripažįsta, kad „folk“ ansambliai tampa svarbiu jaunimo sąjūdžiu, vertinga šiuolaikinio meno atmaina (IX 26).

Ypač reikšmingi Silvestro Gaižiūno apmąstymai „Literatūroje ir mene“ – „Dainų šventė Rygoje ir Vilniuje“ (VIII 01). Kulturologas lygina latvių ir lietuvių šventes, deja, pastarosios nenaudai. Gindamas šios lietuvių šventės orumą, autorius duoda atkirtį L. Donskiui, kuris yra pareiškęs, kad „dainų šventės jau misija atliko ir tradicinei kultūrai laikas susilieti su moderniaja“. Beje, tokių nuomonių pareiškė net kai kurie seimūnai... tad natūralu, kad nacionalinė televizija irgi parodė nepagarbą, šventės transliaciją pertraukinėdama nedermais reklamos interpais.

„Literatūra ir menas“ taip pat aptarė ir tradicinės medžio skulptūros raidą nuo XVIII a. iki šių dienų (VII 11), pastebėjo atgimstančią tradiciją – atminimų kryžių statymą (X 17). Bet bene mums svarbiausias šių metų straipsnis „Tarp Lietuvos kraštų turi būti Sūduva, o ne Suvalkija“ (XI 28). Kalbininkas Vitas Labutis labai



argumentuotai nustato regiono (kalbininko nuomone, geriau – krašto) tikrąjį vardą – Sūduva ir siūlo pagaliau atsikratyti caro valdininkų užgaida primesto – Suvalkijos.

Svarbios ir V. Labučio mintys, išsakytos straipsnio įžanginėje dalyje: „Žengti kai kurie jau daug žadantys žingsniai: sukurta ir veikia Etninės kultūros globos taryba, patvirtinta solidi „Etninės kultūros plėtros programa“, sudarinėjami etninių Lietuvos regionų žemėlapiai“. Ta proga priekaištai pareiškiami žiniasklaidai. „Kurie Lietuvos laikraščiai ar žurnalai paskelbė išsamią informaciją apie minėtąją programą, Etninės kultūros globos tarybos veiklą?“ – klausia autorius ir priduria, kad „ir patiems etninės kultūros globėjams vertėtų energingiau skverbtis į visuomenę. Štai minėto leidinio „Etninė kultūra 2002“ nepavyko rasti nė viename Vilniaus centre esančiame knygyne <...> O gal ta programa ir minėtas leidinys – kokia valstybinė paslaptis?“ Autorius prognozuoja, kad daug aistrų bei ginčų sukels regionų ribų nustatymas ir centrų jiems parinkimas, tad teikia labai konstruktivyvą pasiūlymą: „Kuo greičiau reikia nemažu tiražu išleisti informaciją ir duoti visuomenei pasvarstyti, kas čia jau projektuojama, kas numatyta“.

Tradiciskai etninės kultūros problemas, daugiausia Gintaro Beresnevičiaus ir Juozo Šorio pastangomis, nagrinėja „Šiaurės Atėnai“. Nevengiama ir nuomonių sankirtų. Antai svarstant klausimą – Europos Sąjungai ir tautiškumas (V 31) Virgijū Savukynas pareiškia: „Mes jau nutautėjome. Nutautėjome per dabartinio tautiškumo banalumą, nykumą ir nuobodumą“. Anaipol nėra visiškai nepagrįstas V Savukyno teiginys: išties reikia naujo iššūkio, jog galėtume vėl pajusti, kad būti lietuviu prasminga.



Šeduvių kraivėžys (Radviliškio r.), 1995 m.

Pažymėtini G. Beresnevičiaus straipsniai „Lietuvių europinis identitetas ir naujosios Europos savimone“ (V 17), „Japonų šintoizmas ir baltų religijos (2)“ bei kiti, kuriuose būdingu autoriui šmaikščiu stiliumi iškeliama įvairiausi gelminiai mūsų tautinės savimones klodai.

Kartais neįmanoma suprasti, kodėl „Šiaurės Atėnuose“ visi tautos tradicijas tęsiantys reiškiniai pristatomi po „Paveldo“ rubrika. Be abejo, toks apibūdinimas dera kulinariniam paveldui (IX 27), liaudiškoms gydymo priemonėms (VI 21, 28) ar tautiniam kostiumui (VI 28). Tačiau kodėl šioje pozicijoje atsidūrė ir J. Šorio pokalbis su įžymiu menininku Algimantu Švažiu (IV 26)? Galima tik liūdnei pajuokauti, kad rudenį iškeliavęs į Anapilį žemaitis tikrai tapo „paveldu“. Nevalia laikraštinkams nurodinėti, tačiau išties ne viena Juozo Šorio publikacija nusipelno jei ne „Etninės kultūros“, tai bent jau „Tradicinės kultūros“ antgalvio, kuris geriau orientuotų ir skaitytojus.

Baigiant kultūrinių savaitraščių apžvalgą peršasi išvada, kad „Šiaurės Atėnai“ vis labiau „užkrečia“ tradicinės kultūros temomis ir kitus laikraščius, tad ir intelektualėje terpėje pastebimi nors ir nežymūs poslinkiai etninės kultūros vertybių link.

#### IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Konstatuojant, kad ir 2003-aisiais gyvybiškai svarbios žinios bei idėjos, liečiančios gyvąją tradiciją ir etninės kultūros klodus bei verslo galimybes, vis dar nepasiekia platesnio žmonių rato, siūlau:

1. Etninės kultūros globos tarybai ir regioninėms taryboms sukurti ryšių su visuomene tarnybas (jos gali būti visuomeninės), kurių paskirtis – informuoti žiniasklaidos atstovus apie visus svarbiausius darbus etninės kultūros srityje.

2. Išleisti visuomenei skirtą straipsnių ir dokumentų rinkinį regioninės politikos klausimais.

3. Svarstyti galimybę, kad leidinys „Etninė kultūra“ būtų parduodamas ir knygynuose, kad jis būtų prieinamas ir plačiai visuomenei.

4. Punktuose 2 ir 3 minimų ir kitų leidinių leidėja galėtų tapti viešojo įstaiga, sukurta prie EKGT, tik iš dalies finansiškai remiama pačios Tarybos lėšomis.

5. Įvesti praktiką, kad Tarybos ekspertų parengtos įdomiausios ir aktualiausios ekspertizės, jų autorių atitinkamai perdirbtos kaip straipsniai, būtų skelbiamos spaudos leidiniuose (be abejo, su nuoroda į EKGT).

6. Ieškoti galimybių (galbūt su verslo atstovais), kad būtų įsteigtos premijos žurnalistams, pateikusiais vertingiausių publikacijų etninės kultūros tematika. Atitinkamai galėtų būti skiriamos ir regioninės – Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos, Sūduvos, Mažosios Lietuvos premijos (skiriamos šių kraštų verslininkų).

7. Viešai skelbti ir siųsti laikraščių redakcijoms ekspertų išvadas apie jų pateikiamos medžiagos įvertinimus.

Vaclovas Mikailionis,  
Etninės kultūros globos tarybos kvietinis ekspertas  
2003 12 12



# Gyvoji tradicija

## Rasos – Joninių šventė Rambyno kalne

(scenarijaus apmatai)

### Istorinė dalis

#### 1. Rasos šventės istorija

2003 m. Lietuvos Respublikos Seimas įteisino Rasos (Joninių) šventę, tuo pripažindamas šios šventės reikšmingumą tautai. Saulės gražos vidurvasario šventė švenčiama beveik visose prie Baltijos jūros esančiose šalyse.

Rasos šventė – tai kalendorinė saulėgrįžos šventė, švenčiama visoje Lietuvoje, bet kiekviename regione turinti savo ypatumų. Rasos šventę Rambyne reikia laikyti regionine švente, su vietiniais papročiais ir tradicijomis.

Mažoji Lietuva taip pat turėjusi savo vidurvasario šventę. Rašytiniai šaltiniai praneša, jog dar 1372 metais Varmijos vyskupas raštu draudė vokiečių okupuotų kraštų gyventojams Jonines švęsti senoviškai. 1573 m. Volfenbiutelio postilėje pasakojama, kaip Mažojoje Lietuvoje švenčiamos Joninės, kurių išvakarėse būdavo renkamos žolės „kupalos“. Jonines mini ir Jonas Bretkūnas.

Kasparas Henenbergeris 1595 m. savo veikalė apie Prūsiją pateikia nemažą žinių apie Jonines Išruties ir Ragainės apskrityse. „Krašte esą šventais laikomų upelių, kurių vandeniui gydamos akys, o moterys, kopiančios į šventą Rambyno kalną, turinčios būti švarios ir pasipuošusios, nes tikima, kad ten užlipusi – basa, nešvari – su-

sirgsianti“ (A. Vyšniauskaitė, „Lietuviai IX a.–XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose“, V., 1994. P. 37).

Daugiausia apie Mažosios Lietuvos vidurvasario šventę, kurios išvakarės jis vadina Kupole, yra rašęs Motiejus Pretorijus savo knygoje „Prūsijos įdomybės“ (1698 m.).

#### 2. Rambyno kalnas – Rasos šventės vieta

Rambyno kalnas išgarsėjo kaip alkakalnis, šventa skalvams ir vėliau čia gyvenusiems lietuvininkams vieta. Kryžiuočių karo kelių aprašymuose teigiama, jog prie Rambyno yra šventasis miškas. 1867 m. O. Glagau rašė: „Dar šio amžiaus pradžioje nė vienos vestuvės nepravažiudavo pro šalį, kad neužkoptų pasimelsti prie alkakalnio“.

Martyno Jankaus žiniomis, Rambyne šventė pradėta iš naujo švęsti 1885 metais, 1895 m. Birutės draugija oficialiai pagarsino Rambyno šventę. 1928 m. Lietuvos nepriklausomybės 10-mečiui pažymėti Rambyno kalne buvo pastatytas aukuras. Prie jo imta atlikinėti iškilmingiausia programos dalis. Tuo metu pagarba Rambyno kalnui kaip šventvietei vietos gyventojų buvo sąmonin-



Rambyno kalne per Jonines. 1929 m. Nuotrauka iš kn. Pranas Alšėnas. „Martynas Jankus“. Torontas-Canada, 1967. P. 115

gai jaučiama. Ant Rambyno kalno vėliau vykdavo dainų šventės. Per Saulės gražos šventę čia susirinkdavo Klaipėdos, Tilžės Vydūno vadovaujamas, Pagėgių giedotojų draugijų chorai. M. Jankus uždegdavo aukurą. Kalbas sakydavo Jankus, Vydūnas. Buvo vaidinami Vydūno veikalai. Vydūnas kvietė dvasiškai atsinaujinti.

Tarybiniais laikais Rambyno šventė prarado tradicinį sakralumą. Rengiami įvairūs vasaros festivaliai, tokie kaip Joninės, Tarybinio jaunimo šventės ir pan., dažniausiai virsdavo masiniais girtavimais. Buvo rengiamos sportininkų, proftechnikos mokyklų šventės ir varžybos, kolūkiečių sąskrydžiai ir kt. Prieš gerą dešimtmetį buvo nutraukti triukšmingi šventimai kalne.

#### 3. Rambyno šventės tradicijos

**Rambyno šventei buvo būdingos Mažosios Lietuvos Joninių švenčių tradicijos. Štai kelios svarbesnės žinios.**

##### Kupoliavimas

„Kupoliauti“ – pagal didįjį Lietuvių kalbos žodyną reiškia Joninių laiku su dainomis rinkti gėles, vaistažoles, linksmintis.

Motiejus Pretorijus rašė: „Prieš Jonines samdinius, daugiausia mergas, siunčia į laukus rinkti Jono žolių. Kai jie jų prirenka, šeimininkas arba šeimininkė paima tiek žolių, kiek yra žmonių, ir kiša į sieną arba už sijos, tam tikslui, kad pražystų, ir jie stebi žoles; kieno nežydi, apie tą sako, kad jis serga, gal net numirs“.

1832 m. viename aprašyme Prūsų Lietuvoje (Lazdėnuose) kiekvieno kaimo jaunos mergaitės būriais traukia į laukus, renka ramunes ir kitas gėles. Prisirinkusios gėlių, susirenka kaimo aikštėje, kur dainuodamos apipina jomis aukštą kartį – kupolę, prie kurios dar priraišioja daug spalvotų kaspinių (J. Balys „Lietuvių kalendorinės šventės“, V., 1993. P. 216). Kupoliaudamos mergaitės dainavo būriais „ginčo“ dainas.

##### Kupolė

M. Pretorijus rašė: dalį laukuose surinktų žolių „suriša į puokštę, užriša ant ilgos karties linksmai šūkaudami ir išmeigia kartį palei kelią prie vartų ar kur kitur,

pro kur bus vežami javai; šita puokštę jie vadina Kupole, o šventę – Kupolės“ (J. Kudirka „Joninės“, V. P. 1).

Prie kupolių pridėdavo dilgėlių pundelį, kuris turėjo nubaidyti raganas.

Statydavo ir šakotą kupolę, ant kurios merginos mėtydavo vainikus.

##### Ugnys

Kraštotyrininkas Jurgis Dovydaitis visur stebėjęs ypatingą ugnies vaidmenį vasaros saulėgrįžos šventėse. „Visi, kas tik gali, skuba į paežeres, kuria laužus, kelia aukštas, smaluotas, pakuluotas kartis ar tošimis apsuktus beržus, kol patekės saulė ir būtų matyti iš toli“. Karčių viršūnėse įtvirtinti ratai ir stebulės. Kartis kėlė ir į medžių viršūnes. Ant karčių rišo statinaites su degutu, šiaudų kūlius.

Visoje Lietuvoje žinomas paprotys – šokinėti per šventinį laužą. Šokinėdavo ne tik jaunimas, bet ir vyresnieji, ngrėdami pagerinti savo sveikatą, pasisemti jėgų.

Mažojoje Lietuvoje Joninių laužo anglis pasidėdavo vaistams. Prūsijos lietuviai laužą užkurdavo ugnimi, gauta trinant tam tikrų gydomųjų žolių šaknis („Kupole rože“, V., 2003. P. 74).

##### Rato ridenimas

O. Vilimaitienė teigia, jog pietinėje Nemuno pusėje jau senokai prigijęs degančių ratų ridenimas nuo kalnų. („Joninių papročiai Prūsų lietuviuose“. Gimtasis kraštas, 1941, Nr. 1–2). Ji maniusi, jog šį paprotį lietuvininkai perėmė iš vokiečių. Tačiau panašių ugninių ratų ridenimų žinome ir kitose Lietuvos vietose („Kupole rože“, V., 2003).

##### Prie vandens

Kairiojo Nemuno kranto jaunimas mėgo Joninių vakarą išplaukti su luotais, kurių pirmagalėje įstatydavo senus puodus ar dubenis su smalikais ar degutu („Kupole rože“. P. 72). Valtys būdavo išpuoštos vainikais ir gėlėmis.

Daromi plausteliai ugniai, plukdomai vandenyje.

S. Daukantas rašė: „Prieš tą šventę ejęs svietas į šventas upes ir ežerus praustis bei mazgotis, idant jaunais taptų ir išmintingais“. Daugiausia gyvastingumo vanduo turi prieš saulės patekėjimą.

## Rasos šventės scenarijaus metmenys

##### Vartai

Šventė pradėdama vartų apeiga. Dalyviai su dainomis ir instrumentais griežiama muzika eina pro specialius šventinius vartus. Vartai žolynais ir vainikais išpuošti. Prie vartų apeiginis prausimasis (ąsotis vandens, rankšluosčiai). Įžengęs pro vartus švarus žmogus tampa šventės dalyviu. Prie vartų šokami rateliai, giedamos dainos.

##### Kupoliavimas

Kupoliavimas – tai visos šventės pradžia. Pievoje šventės dalyviai kupoliauja – renka žoles, gėles, daro puokštes, pina vainikus. Prie kupolės – žolynais išpuošto

šakoto stulpo – renkasi merginos su vainikais ir mėto vainikus ant šakų burdamos, kada ištekės. „Burtininkės“ apsiima aiškinti surinktų puokščių prasmę (tai improvizacija). Dainuotojai gieda kupoliavimo dainas. Tai gali tęstis pora valandų.

##### Laukų bei medžių lankymas

Laukų bei medžių lankymas su tam skirtomis dainomis.

##### Saulės palydėjimas

Palydima Saulė – giedamos ir jos lydėjimo dainos.



**Aukuro apeiga**

Užkuriamas aukuras, giedamos dainos, aukojama.

**Šventinis laužas, ugnies kupolės**

Nuo aukuro einama į pramogų lauką, kur vyks tolimesnis šventimas. Atnešta nuo aukuro ugnimi uždegamas didysis laužas, prie kurio visą naktį bus dainuojama ir šokama. Uždegami indai su deglais, stebulės ir kt. Leidžiami nuo kalno degantys ratai. Paparčio žiedo ieškojimas.

**Vandens apeigos**

Prie upės. Eisena su deglais prie vandens leisti vainikų. Prausiamasis rasoje, vandenyje.

**Saulės sutikimas**

Saulės sutikimas ryta. Sutinkama numatytoje vietoje, giedant, sveikinant Saulę. Prausiamasi rasa.

Kiekvienai šventės daliai vėliau paruošiamas detalus planas, atsižvelgiant į vietos bei technines ir finansines galimybes.

**PRAKTINĖS PASTABOS**

Pasirengimas šventei – turi būti sudaryta Šventės vadovybė. Reikia paruošti detalesnį scenarijų, nurodant veiksmus, dainas, muzikinį, garsinį apipavidalinimą kiekvienai scenarijaus daliai. Pavyzdžiui, nurodoma, kas atliekama prie aukuro (atlikėjai, kalbėtojai, dainos ir t. t.). Būtina numatyti vedančius žmones – „raganas“ kupoliaujant, vadovus prie didžiojo laužo, prie paparčio

paieškų (žaidimo ar pramogos forma). Paskiriami ugnių, stebulių uždegėjai. Reikia ir materialinio pasiruošimo: malkos, deglai, kupolė, stebulės, vainikai (girliandos). Reikia pasirūpinti informaciniais ženklais ir pan. Atrenkami muzikantai, ansambliai, mokantys apeiginių dainų. Paruošti maldų kalbėtojus ir pan.

**Naujai organizuojant Rambyno šventę, būtina atsižvelgti į pateiktus faktus ir nekartoti praeities klaidų. Siūlomi šie Rambyno kalno šventės principai:**

Rambyno kalnui būtina išsaugoti iš senovės žinomą kalno šventumą. Tai reiškia, kad centrinėje kalno vietoje – prie aukuro ir jo platesnėje aplinkumoje galima tik atlikinėti šventines apeigas.

Vydūnas taip aprašo Rambyno kalno šventinę rimtį: „Nors minia vis didėja, tvyro keista tyla <...> Kartkartėmis pasigirsta garsesni šūksniai, tylus juokas, moterų balsai. Nepaisant to, niekur negirdėti triukšmo, šauksmo“. (Ramuva. 1998, Nr. 4). Ten pat Vydūnas rašo ir apie tai, ko nereikėtų daryti kalne: „ypač su šventės visuma nederai tai, kad viršukalnėje pastatomi užkandžių ir gėrimų stalai. Tai tiesiog stačiokiška“.

Šventės organizatoriai turėtų numatyti tą rimtąją šventės dalį, po kurios nurodytu taku jau galima eiti į pramoginę šventės vietą. Ji neturėtų virsti standartinio pasilinksminimo vieta. Daugelis paprotinių šventės dalykų reikalauja tam tikro susikaupimo ir supratimo.

**Scenarijų parengė:**

Jonas Trinkūnas ir Inija Trinkūnienė,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertai



Dainiaus Balčiūno nuotrauka



**Bitininkystės verslo regionuose ypatumai**

**Šiuolaikinės bitininkystės štrichai**

Šiuolaikinė bitininkystė nėra vienalytė: mėgėjiška bitininkystė daugiau orientuota į hobi, poilsį gamtoje, prisirišimą prie bitės, verslinė – į pelną ir šeimos pragyvenimą vien tik iš bitininkystės verslo. Mėgėjiška bitininkystė nėra tokia populiari šiuolaikiniame kaime kaip prieškarinio metais. Tai daugiau senosios kartos žmonių užsiėmimas. Ypač didelę žalą Lietuvos etninei bitininkystei padarė sovietmetis, kaimo žmonių tremtys, kolektyvizacija ir melioracija. Vargu ar po sovietmečio etninė bitininkystė sugebėjo atsigausti, ypač jos etninis, kultūrinis pradas (nors, pavyzdžiui, bitininkų bendravime išliko bičiulystės tradicija).

Dabartinę bitininkystę Lietuvoje atstovauja Lietuvos bitininkų sąjunga, kurioje šiuo metu yra 2 276 nariai, turintys apie 48 880 bičių šeimų (vienam nariui tenka apie 21,5 bičių šeimos). Aišku, šie duomenys neapima visų bitininkų, mat kai kurie nėra sąjungos nariai. Statistikos departamento duomenimis, 2002 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo 76,1 tūkst. bičių šeimų, kurias laikė registruoti ūkiai. Prieškario Lietuvoje, bitininkų draugijų 1930 m. duomenimis, buvo 36 865 bitininkai, kurie turėjo 150 tūkst. bičių šeimų (1930 m. vienam bitininkui teko vidutiniškai po 4 bičių šeimas, žr. „Sodyba“, 1930, Nr. 3, p. 42).

Jeigu palygintume bitininkų skaičių pagal valsčius (dabar rajonai), tai Biržų valsčiuje tada buvo registruota 117 bitininkų, dabar Biržų bitininkų draugijoje yra 33 nariai, Kėdainių valsčiuje – 72 (dabar 32), Lazdijų – 56 (dabar 30) ir t. t. (žr. „Lietuvos bitininkų veikla 2000–2002 m.“).

1937 metų duomenimis, Lietuvoje buvo 30 tūkst. bitininkų, kurie turėjo 170 tūkst. bičių šeimų (vienam bitininkui teko vidutiniškai po 5,6 bičių šeimos). Tuo metu Lietuvoje jau buvo ir stambių bitynų. Pavyzdžiui, Ažintų kaimo (Krakių vls.) bitininkas Katkus turėjo 300 bičių šeimų, Lazdijų bitininkas Maziliauskas – 150 bičių šeimų. Medus buvo eksportuojamas į Ameriką, Angliją, Belgiją (žr. „Mūsų kraštas“, 1937, Nr. 48, lapkričio 27 d.).

Palyginę prieškarinio ir dabartinę Lietuvos bitininkystę su Slovėnijos, kuri yra 3 kartus mažesnė už Lietuvą, pastebėsime, kad Slovėnijoje šiuo metu yra apie 8 000 bitininkų, kurie laiko 180 tūkstančių bičių šeimų (vienam bitininkui tenka 22,5 bičių šeimos). Slovėnijoje vienam kv. kilometrui tenka 8 bičių šeimos, Čekijoje – 7–8, Lietuvoje – tik 1 bičių šeima. Todėl Lietuvoje plėtoti bitininkystę yra didelės perspektyvos. Galbūt paskutinis žemės ūkio surašymas pateiks naujesnius ir tikslesnius statistinius duomenis apie Lietuvos bitininkystę.

**Bitininkystės plėtros perspektyvos pagal etninius regionus**

Vertinant šiuolaikinę bitininkystę pagal etninius regionus, reikia pripažinti, kad kai kurie jos savitumai, kaip muziejinės etnografinės vertybės, išsaugotos Dzūkijos (drevininkystė, kelminė bitininkystė) ir Aukštaitijos nacionaliniuose parkuose (Stripeikių senovinės bitininkystės muziejus). Klaipėdos krašto ir Mažosios Lietuvos bitininkai yra linkę savo bitynus puošti pagamintais iš „triušių“ (nuo žodžio „triušėti“, taip Mažosioje Lietuvoje vadinamos nendrės, žr. „Bitutė ratuota“, 2001, lapkritis, Nr. 11) arba šiaudiniais aviliais. Suvalkiečiai savo bitynus puošia kalviniais aviliais (Šakių r.). Aukštaitijoje yra palankios sąlygos plėsti verslinę kaimo turizmo bitininkystę (ežerai, rekreacinė gamta), teikiant poilsiautojams iš bitininkystės visokeriopas paslaugas (bičių produktai, apiterapinės paslaugos, pažintis su bitėmis). Žemaitija, žemaitišku medumi jau garsėjusi XVI–XVII a., su savo derlingomis žemėmis galėtų tapti vienerūšio medaus aruodu, tik reikėtų išmokti surinkti vienerūšį medų (ne tik „iš liepų“).

**Bitininkystės auklėjamoji reikšmė**

Daugelis XIX amžiaus švietėjų, rašytojų ir poetų ypač domėjosi bitininkyste. Juos žavėjo etninė ir auklėjamoji bitininkystės aura, kuri buvo labai gerai suvokiama ir paprastam kaimiečiui, ir inteligentui. Bitės auklėjamas vaidmuo (*būk darbštus kaip bitė*) dažnai atsispindėjo XIX amžiaus lietuviškoje pedagoginėje literatūroje (elementoriuose).

Auklėjamas bitės vaidmuo, kai mūsų laikais paminamos etinės žmogaus vertybės, vertas ypatingo dėmesio. Pacituosiu vieno jaunuolio, kuris dėl materialinių sumetimų nutarė laikinai atsisakyti bitininkystės, laišką: „Bitėmis susidomėjau nuo mažų dienų, o bitininkauti pradėjau būdamas 15 metų (dabar man 24). Tai buvo puikus užsiėmimas, laisvalaikio praleidimas, atitraukęs nuo betikslio slampinėjimo gatvėmis, leidęs užsidirbti pinigų savo asmeninėms išlaidoms. Bet svarbiausia – bitininkavimas suformavo daugelį mano asmeninių savybių (o jos formuojasi tik paauglystėje), tokių kaip savarankiškumas, pareigos jausmas, tvarkingumas, ryžtas, strateginis mąstymas ir kt.“ (D.V., 2002 m.).

Bendravimas su bitėmis formavo bitininkų etines, estetines, filosofines ir moralines nuostatas („Kad bitės sektųsi, reikia su kaimynais nesipykti“; „Kas apie bobas sukas, tiems nesiseks bitės“ ir t. t.). Bitės drausmino žmogų, mokė jį dorai gyventi, būti atidiems vieni kitiems, o kartu ir bitei. Per daugelį amžių susiformavo lietuviškos bitininkystės etinis mentalitetas. Apie



bitininkystės papročius daug ir gražiai rašė dr. L. Piškinaitė-Kazlauskienė monografijoje „Bitininkystė Lietuvoje“ (1995). Šie mūsų etninės bitininkystės bruožai labai gražiai atsispindėjo liaudies papročiuose ir tautosakoje, jie dar nėra pakankamai ištirti. „Bitininkystė – tai žemės ūkio poezija“, – kažkada taikliai pastebėjo prof. J. Kriščiūnas.

### Gražinkime bitę kaimui

Lyginant prieškarinį kaimą su šiuolaikiniu, nesunku pastebėti, jog kaimuose labai mažai bičių, ypač mažai mėgėjiškų bitynų šiuolaikinėse ūkininkų sodybose.



Bitininkas Jurgis Rakelis (g. 1912 m.) iš Dvarčionių kaimo (Apsa apyl.). 1998 m.

Bitininkyste kaip etniniu verslu turėtų susidomėti kaimo bendruomenės ir kaimo mokyklos, kurios į mokyimo programas kaip pasirinktinį dalyką turėtų įtraukti bitininkystę. Bitininkystė turėtų būti dėstoma ne tik kaip verslas, teikiantis pelną, bet ir kaip etninė vertybė, supažindinanti jaunimą su turtinga liaudies kūryba, papročiais, dainomis, padavimais, smulkiaja tautosaka. Tokia kryptimi dirbama, pavyzdžiui, Telšių „Masčio“ darželyje vyresniųjų auklėtinių grupėje (auklėtoja J. Janauskienė), Rūdaičių pagrindinėje mokykloje (mokytoja Elena Rimkuvienė). Jų patirtį reikėtų paskleisti ir kituose jaunųjų bitininkų būreliuose, kurių įvairiose šalies mokyklose yra apie dešimtį.

Vakarų Europos šalyse (Danijoje, Olandijoje, Belgijoje ir kt.) šiuo metu jau stokojama jaunų bitininkų, kurie galėtų pakeisti senuosius. Po 5–8 metų ši problema bus aktuali ir Lietuvai. Todėl būtina sudaryti Jaunųjų bitininkų veiklos ir etninio ugdymo programą. Programos tikslas: sudominti būsimojus ūkininkus bitininkyste kaip perspektyvia pagalbine žemės ūkio šaka, reikalinga ir sėklininkystei, ir sodininkystei, ir daržininkystei. Jaunų bitininkystės specialistų, sugebančių dirbti bitininkystės ūkiuose, paklausa bus didelė ir Europos Sąjungos šalyse. Daugelis dabartinių jaunųjų bitininkų, padirbėję užsienyje ir užsidirbę lėšų, įsisteigė ir savo bitininkystės ūkius. Bet jų mažai. Šiuo metu nėra suformuotos valstybinės bitininkystės plėtros programos. Bitininkyste kaip alternatyvaus žemės ūkio etninio verslo šaka visiškai nesirūpina valstybė. Nėra valstybinės institucijos, kuri turėtų rūpintis bitininkystės vystymo problemomis. Juk net sovietmečiu prie Žemės ūkio ministerijos buvo Bitininkystės trestas, kuris rūpinosi bitininkystės reikalais, bet jis 1991 m. buvo panaikintas. Sprendžiant bitininkystės plėtotės problemas, galima būtų efektyviau išspręsti ir kaimo žmonių bedarbystės problemas.

### IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Taigi, norint išsaugoti bitininkystę kaip etninį verslą su visu etninės bitininkystės mentaliteto paveldu, reikėtų:

1. Sukurti strateginę Bitininkystės plėtros programą „Gražinkime bitę kaimo bendruomenei“.

2. Šios programos sudėtine dalimi turėtų tapti jaunųjų bitininkų ugdymas, būrelių steigimas mokyklose. Atliekant šį darbą labai svarbu turėti mokymo priemones, kuriose atsispindėtų ne tik specifiniai bitininkystės dalykai, bet ir etninės bitininkystės palikimas. Kaip liudija negausūs pavyzdžiai, tokiuose bitininkų būreliuose turėtų būti rengiamos šventės, kurių metu skambėtų liaudies dainos, mįslės, patarlės, priežodžiai apie bites, rengiami meninių dirbinių konkursai bitininkystės tematika ir t. t. Stalių dirbtuvėse jaunieji bitininkai galėtų išmokti gaminti bitininkystės įrangą, per užsiėmimus – lieti žvakes, rinkti bitininkystės eksponatus, įkurti nedidelius bitininkystės muziejėlius ir t. t.

3. **Mažosios Lietuvos** kaimo bendruomenės galėtų mokytis iš šiaudų pinti šiaudinius avilius, bitininko skrybėles, ypač didelę paklausą turinčias šiaudines kamšas, rėčkas ir kt.

**Žemaitijos** ir **Suvalkijos** regionuose patartina kurti kompleksinius bitininkystės ūkius, kuriuose būtų auginami vaistiniai medingieji augalai. Bitininkas turėtų pajamų ne tik iš bičių produktų, bet ir iš išaugintų vaistažolių. Greta bitininkystės galima būtų kultivuoti ir sėklininkystę, t. y. didelę paklausą turinčių medingųjų augalų sėklų auginimą. Nemažiau svarbi ir etninių sodybių atkūrimo problema su tam tikrais senosios bitininkystės akcentais, liepomis, ažuolais, šermukšniais, gyvatvorėmis, taip pat aktuali ir natūralių pievų bei natūralaus gamtovaizdžio atkūrimo problema ir t. t.



**Aukštaitija** turi daugiau rekreacinių galimybių. Čia galima būtų įkurti etninius kaimo turizmo bitininkystės ūkius, kuriuose poilsiautojai galėtų išsigyti bičių produktų, gauti gydytojo apiterapeuto paslaugas, pagaliau susipažinti su bitėmis ir bitininkavimu. Aukštaitijoje prie Ignalinos yra Petro Butrimo kelminės bitininkystės bitynas, kurį vertėtų paskelbti valstybės globojamu bitynu.

**Dzūkijos** regione galima būtų geriau išnaudoti drevinę ir kelminę bitininkystę turistiniams tikslams.

4. Plečiant ir globojant bitininkystę kaip etninį verslą labai svarbi ir atitinkamos bitininkystės literatūros leidyba. Čia paminėčiau būtinybę leisti nors 6 kartus per metus bitininkystės žurnalą, kuriame atsispindėtų ir etninės bitininkystės problemos. Tokio žurnalo leidyba be valstybės pagalbos neįmanoma. Pageidautina parama ir „Bitininkystės kalendoriaus“ leidybai. Pravartu būtų išleisti ir antologinį leidinį „Bitė tautosakoje ir grožinėje literatūroje“, kuris taptų jaunųjų bitininkų būreliams nepamainoma knyga. Be abejo, reikalingi ir etninio bitininkystės verslo ir ypač bitininkystės papročių bei tautosakos moksliniai apibendrinimai. Bitininkystės etniniai objektai (gražiai įrengti bitynai) turėtų būti įtraukti į turistinius maršrutus bei bukletus.

5. Pagaliau labai svarbus bitininkystės etninio identiteto suvokimas, kurį turėtų formuoti ir minėtos bitininkystės literatūros leidyba, ir specialūs bitininkų renginiai (bitininkų šventės, šv. Ambraziejaus diena, Bičių diena, Medkopio šventė, jaunųjų bitininkų renginiai, mokymo programos ir kt.).

6. Norint išsaugoti etninį bitininkystės verslą su visa etnine bitininkystės kultūra, reikia daug darbo, ypatingo valstybės dėmesio ir paramos, kaip tai daroma išplėtotose bitininkystės šalyse (Slovėnijoje, Šveicarijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Graikijoje ir kitur). Į šį darbą turėtų įsitraukti Etninės kultūros globos taryba, ypač regioninės etninės kultūros globos tarybos, kurių darbo planuose turėtų atsirasti ir žodis „bitininkystė“).

### ARTIMIAUSI PLANAI GALĖTŲ BŪTI:

1. Aplankyti Petro Butrimo kelminių avilių bityną prie Ignalinos, suteikti jam materialinę pagalbą ir pasirūpinti jo išsaugojimu.

2. Susitikti su Mažosios Lietuvos (konkrečiai – Šilutės) bitininkais ir aptarti bitininkystės problemas šiame krašte.

3. Aplankyti Šiaulių „Aušros“ muziejų ir pasidomėti rašytiniu bitininkystės palikimu.

4. Aplankyti Dzūkijos nacionalinį parką ir pasidomėti drevine bei kelmene bitininkyste.

Šio plano vykdymui reikalingos komandiruotės, o paruošus atitinkamus projektus, reikalingas ir jų finansavimas.

Dr. Vytautas Salinka,  
Etninės kultūros globos tarybos kviestinis ekspertas





## Vilniaus folkloro ansamblių dabartinė situacija

Lietuvos Respublikos Seimo įkurta institucija – Etninės kultūros globos taryba, atliekanti Seimo ir Vyriausybės eksperto funkcijas, užsakė man sudaryti klausimyną ir parengti anketą, pateikti ją Vilniaus folkloro ansamblių vadovams ir pagal jų atsakymus padaryti gautų duomenų suvestinę bei pateikti išvadą apie Vilniaus miesto folkloro ansamblių esamą padėtį.

Panašią apklausą, naudodamiesi mano sudarytos anketos dalimi (12 klausimų iš 27), su 12 Vilniaus miesto folkloro ansamblių vadovais atliko ir Lietuvių etninės kultūros draugija. Tikslas – išsiaiškinti, ar folkloro ansambliai turi patalpas repeticijoms. Mano anketoje tai užima tik mažą dalelę temos. Man rūpėjo atspindėti folkloro ansamblių padėtį plačiau – buitį, repertuarą, ilgą amžių, dalyvių migraciją, programų gausą ir tematiką, regioninę folkloro medžiagos kilmę, repertuaro autentiškumą, kolektyvų lėšas, paramą, priklausomybę ir daug kitų buitinių bei meninių klausimų.

Apklausus 12 Vilniaus miesto folkloro ansamblių, pagrinėsime jų atsakymus į kiekvieną klausimą atskirai:

1, 2. Iš dvylikos apklaustų ansamblių 7 nepriklauso jokiai organizacijai, likę 5 priklauso Taurakalnio kultūros centrui, Respublikinei Vilniaus ligoninei, Akademinio žemaičių jaunimo korporacijai „Samogitija“, Pilių tyrimo centrui „Lietuvos pilys“, Vilniaus Universitetui. Kai kurie ansambliai turi nuolatinių problemų dėl savo priklausomybės. Iš niekam nepriklausančių ansamblių 4 yra maži (iki 10 žmonių) ir trys dideli (virš 15 žmonių). Priklausomybę turi du maži ir 3 dideli ansambliai. Tai rodo, kad mažesniams kolektyvams patogiausiu būtu nepriklausomiems.

3. Vyriausias iš apklaustų ansamblių yra „Ratilio“ – 35 metai, o jauniausias „Lauksna“ – 4 metai. Iš visų apklaustų ansamblių, jaunesni yra mažesnieji, susikūrę jau Lietuvos Respublikos sąlygomis arba „Dainuojančios revoliucijos“ metu. Tai savaime suprantama – jie patys save išlaiko, todėl turi būti mobilūs ir negremzdžiški. Iš ma-



„Skamba skamba kankliai“ (2002 m.). Kaip visuomet šiame festivalyje aktyviai dalyvauja Vilniaus folkloro ansambliai...

žųjų ansamblių jauniausi yra „Griežikai“ (6 metai), o „Vydraga“ vyriausia (15 metų).

4. Iš 12 apklaustų Vilniaus folkloro ansamblių, net septyniems vadovauja jų įkūrėjas, o likusiems – jau ketvirtasis vadovas. Pirmasis vadovas vadovauja visiems 6 mažiesiems ansambliams. Tai rodo, kad šie kolektyvai turėjo labai stiprų poreikį gimti, o jų „gimdytojas“ iki šiol augina savo kūdikį. Tai lėmė ir jų „gimimo“ sąlygos bei laikas. O sovietiniais laikais įkurti folkloro ansambliai pergyveno gan dažną vadovų kaitą.

5; 6. Norėdamas nustatyti ansamblio narių skaičiaus pastovumą, pasirinkau penkerių metų intervalą nuo 1997 iki 2003 metų. Tiek pat narių sugebėjo išlaikyti 4 ansambliai (4; 6; 10; 15) – vėlgi dažniausiai mažieji. Pagausėjo narių trijuose kolektyvuose (5–7; 28–32; 16–20), išikūrė vienas naujas ansamblis. Keturi kolektyvai sumažėjo (35–25; 27–24; 10–8; 7–3). Tai visgi rodo gana stabilią situaciją.

7. Didžiųjų folkloro ansamblių dalyvių išsilavinimas labai įvairus – nuo studento ar vidurinę mokyklą baigusio darbininko bei tarnautojo iki aukštąjį išsilavinimą ar net mokslinį laipsnį turinčių žmonių. Apytiksliai lygiai išsidėsto humanitarines ir tikslųjų mokslų specialybes turinčių ansamblių skaičius. Mažuosiuose kolektyvuose 100 procentų išsilavinimas yra aukštasis, iš jų 80 procentų – humanitarinis.

8. Keturių mažųjų folkloro ansamblių visi dalyviai turi muzikinį išsilavinimą (mažiausiai – vaikų muzikos mokykla). Dviejų – pusė dalyvių turi muzikinį išsilavinimą. Didžiųjų folkloro ansamblių dalyviai beveik neturi muzikinio išsilavinimo, jei neskaitysime jų ankstesnio dalyvavimo choruose ar kituose muzikos kolektyvuose. Vienintelis didelis kolektyvas „Lauksna“ gali didžiuotis šimtaprocentiniu muzikiniu išsilavinimu.

9. Šiek tiek liūdina dalyvių amžiaus vidurkis, kuris rodo, kad šių dienų jaunimas beveik nebesidomi folkloru. Jauniausiam dalyviui 18 metų, tokių yra vos keli iš beveik 200 žmonių. Daugumą sudaro 30–40 metų folkloro entuziastai, o vyriausiems – 65-eri.

10. Paklausti, kokio jų nuomone, pobūdžio yra jų kolektyvai – koncertinio, reprezentacinio ar klubinio, dviejų kolektyvų vadovai pažymėjo visas kategorijas. Trys kolektyvai laiko save koncertiniais-reprezentaciniais, trys – klubiniais, vienas – koncertiniu, vienas – reprezentaciniu ir du – koncertiniais-klubiniais.

11. Nepriklausomai nuo specifikos beveik visi kolektyvai repetuoja vieną arba du kartus per savaitę po 2 va-

landas. Sėptyni kolektyvai repetuoja du kartus per savaitę, keturi – vieną ir vienas – tik prieš pasirodymus.

12. Labai opus klausimas: ar gaunate paramą iš Vilniaus miesto savivaldybės? Į šį klausimą tik du ansambliai atsakė teigiamai (nuolatinė parama). Keturi kolektyvai prisipažino kartais gaudavę vienkartinę pašalpas. Likę 6 ansambliai jokios paramos iš Vilniaus miesto savivaldybės niekuomet nėra gavę.

13. Patalpas repeticijoms turi 7 kolektyvai. Iš likusių penkių – trys repetuoja vadovo namuose. Visi penki – mažieji kolektyvai. Į savivaldybę kreipėsi du kolektyvai, bet ši patalpų nesuteikė.

14. Nepaisant to beveik visi apklaustieji Vilniaus folkloro ansambliai koncertuoja gana dažnai. Daugiausia per metus surengiama 60 koncertų, o mažiausia – 10–15. Tiek koncertuojantys prisipažįsta 5 kolektyvai. Kiti koncertuoja apytiksliai 25, 30, 50 kartų per metus. Vieno kolektyvo vadovas pasimetė skaičiuose ir parašė – labai daug.

15. Kolektyvų koncertų geografija itin plati – nuo mažiausių Lietuvos kaimo vietovių iki didžiausių pasaulio miestų žymiausių scenų. Tik vienas iš apklaustų ansamblių nebuvo užsienyje, du pabuvojo tik kaimyninėje Lenkijoje, vienas – dar ir Baltarusijoje. Keturi kolektyvai koncertavo Europos šalyse ir keturi pasiekė Kanadą, JAV, Argentina ar Kiniją.

16. Nė vienas iš kolektyvų neatsisako labdaros koncertų, tik daugelis turi pastovias labdaros teikimo vietas. Beveik visi dalyvauja festivaliuose, koncertiniuose turuose, miesto renginiuose, kitų Lietuvos miestų ir kaimų šventėse.

17. Apklaustųjų Vilniaus miesto 7 folkloro kolektyvų vadovai ir dalyviai mano, kad jų ir visų kitų folkloro ansamblių veikla visuomenei reikalinga. Likusių 5 kolektyvų vadovai neslepia, kad ši veikla labiau reikalinga jiems patiems. Noriu pacituoti keletą atsakymų:

– „Apskritai lietuvių folkloro plėtra visuomenei reikalinga ir folkloro ansambliai puikiai atlieka šią funkciją, tačiau jei kurio nors iš jų staiga neliktų, vargu ar kas nors labai konkrečiai jo pasigestų“ (A.Klova, „Vydraga“).



„Jorė“

– „Ansambliai – tai taip pat visuomenės dalis, išlaikanti tradicijas, kaip priešprieša kosmopolitinei, o kartu ir mankurtinei visuomenės daliai“ (D.Steponavičienė, „Sedula“).

– „Mūsų veikla pirmiausia reikalinga mums (deja, kartais atrodo, kad tik mums). Tačiau koncertai vaikams įprasmina mūsų veiklą ir todėl mes tikime, kad folkloro ansamblių veikla visuomenei kol kas vis dar reikalinga“ (L.Juciūtė, „Lauksna“).

18. Pasirodo, kad Vilniaus folkloro ansambliams labiausiai veiklą plėtoti trukdo finansiniai nepritekliai, o padeda kolektyvų narių entuziazmas bei geranoriškumas. Štai citatos:

– „Vienas iš trukdžių – finansinė ansamblio padėtis: neretai koncertuoti tenka važiuoti savomis transporto priemonėmis, už koncertus arba moka minimaliai, arba nemoka visai. Ansambliciai patys moka vadovui už darbą. Tačiau mes vis dar tebedegam folkloru“ („Radasta“).

– „Didžiausi sunkumai, kaip visuomet, finansiniai. Norėtusi susilaukti daugiau dėmesio ir paramos iš Vilniaus



„Nalšia“



miesto savivaldybės, VRM. Esame jos struktūroje, kur ne tiek daug belikę meno saviveiklos kolektyvų. Jų veiklą reikėtų skatinti“ („Šaltinis“).

– „Norėtume tik, kad kuo greičiau išsispirstų mūsų statusas. Labiausiai trukdo dabartinė neaiški padėtis“ („Kodravas“).

Šių kolektyvų vadovų atsakymai turėjo kiek kitokį atspalvį, likusieji atsakė, kad trukdo finansai, o padeda entuziazmas. Vieno kolektyvo vadovui niekas netrukdo ir niekas nepadeda, o vieno kolektyvo vadovui niekas netrukdo, o padeda visi, kam reikalinga šios grupės atliekama muzika.

19. Visi kolektyvai savo gyvavimo laikotarpiu parengė tikrai labai daug skirtingų programų. Dominuoja kalendorinių švenčių dainų ir papročių rinkiniai. Kai kurie ansambliai turi miesto romansų programas, vienas kitas – ir pasaulio tautų muzikos kaleidoskopas. Keli ansambliai buvo paruošę Kalėdų giesmių ir dainų, karinių-istorinių dainų ir baladžių, darbo dainų, regionines, „moteriško folkloro“, Vilniaus miesto ir krašto, vestuvių, piršlybų, pažintines programas vaikams. Mažieji ansambliai daugiau orientuojasi į instrumentinę muziką. Daugiausia – 15 ir 14 programų – parengė du ansambliai, 10 – vienas, 9 – du, 8 – vienas, 6 – du, 5 ir 4 – po vieną, kiti negali tiksliai suskaičiuoti.

20. Beveik visi apklaustieji Vilniaus folkloro ansambliai rūpinasi savo darbo fiksavimu. Tai matyti iš to, kad yra išleidę savo LP, MC, CD; nufilmavę TV programas ir įrašę radijo fondams yra 7 kolektyvai, kiti keturi turi dalį išvardintos produkcijos ir tik vienas dar neturi nieko.

21. Beveik visi apklaustieji Vilniaus folkloro kolektyvai repertuarą kaupia tais pačiais keliais. Pagrindas – vadovo atsinešta medžiaga, paties kolektyvo ekspedicijos, viešieji ir specializuotieji archyvai, publikuoti leidiniai. Dalis kolektyvų dar naudojami ir dalyvių šeimos narių sukauptais asmeniniais archyvais, giminių įdainavimais, įgrojimais, pasakojimais ir kita tautosakine medžiaga.

22. Kolektyvų dauguma naudoja autentišką medžiagą, tačiau individualus požiūris į folklorą pasireiškia atlikimo manieroje ir aranžuotėse. Visi stengiasi nepažeisti tradicijų, o instrumentalistai nori išlaisvinti improvizaciją. Tik trys kolektyvai priskiria save muziejinės autentikos puoselėtojams, dar du bando derinti muziejiškumą su gyvenimu. Visi kiti žiūri į folkloro interpretavimą gana laisvai, bet ne chu-

liganiškai. Du, o iš dalies ir 3–4 kolektyvai, leidžia sau kartais labai laisvai traktuoti folkloro interpretaciją, jungdami savo atliekamą muziką su roku, džiazu ar net techno. Tai neišvengiama, nes dabartiniais sintezavimo laikais tiesiog negali atsispirti pagundai daryti eksperimentus.

23. Beveik visų apklaustų kolektyvų programų ir veiklos archyvą kaupia vadovai. Ir tik 4 ansamblių ekspedicijose užfiksuota medžiaga perduodama į fondus ar archyvus.

24. Iš visų apklaustų Vilniaus miesto folkloro kolektyvų tik du turi regioninę specifiką: jų repertuaras, drabužiai, atlikimo būdas, kalba ar net ansamblio narių etninė priklausomybė yra būtent žemaičių ar aukštaičių. Visi kiti kolektyvai į tai žiūri labai laisvai ir stengiasi savo programose atspindėti visą Lietuvą. Tai natūralu, nes Vilnius ne tik jungia visų Lietuvos regionų, bet ir įvairių tautybių žmones, tad folkloro ansamblių etniniai poreikiai įvairūs. Todėl ir atsiranda miesto romansų, pasaulio tautų muzikos, socialinės ar edukacinės programos.

25. Daugumos folkloro ansamblių sceniniai kostiumai sukurti šiuolaikinių tautodailininkų pagal muziejuose saugomus pavyzdžius. Dauguma folkloro ansamblių rengiasi įvairių regionų kostiumų kopijomis. Vienas kolektyvas naudoja vadovės atkurtus XV amžiaus lietuvių moterų drabužius ir papuošalus. Vienas nesilaiko jokių dėsninčių. Daugelio ansamblių kostiumai susidėvėjo ir dabar tebe naudojami tik jų dalys. Pinigų stygius neleidžia jų iš naujo komplektuoti. Gaila, kad net prieš Pasaulio Lietuvių dainų šventę nei LR Kultūros ministerija, nei Vilniaus miesto savivaldybė neskyrė reikiamo dėmesio Vilniaus miesto folkloro ansamblių išvaizdai, tačiau panaudoti juos folkloro ansamblių dienoje stengėsi masiškai. Bet argi nesvarbu, kaip mes atrodome? Reikalinga skubi parama.

26. Visi apklaustieji ansambliai teigia labai aktyviai dalyvauja reprezentuojant Vilniaus miestą Lietuvoje ir užsienyje. Visi jie be išimties dalyvauja visuose Vilniaus mieste vykstančiuose folkloro festivaliuose, miesto šventėse. Pusė jų dalyvavo Vilniū atstovaujančiuose renginiuose užsienyje.

27. Visi apklaustieji kolektyvai turi didesnes ar mažesnes instrumentines grupes, todėl yra sukaupę nemažai muzikos instrumentų. Daugelis jų bendratautiniai – pirktinės bandonijos, armonikos, smuikai. Tačiau daugelis turi ir senųjų lietuvių liaudies instrumentų, kuriuos pagami-

no šiuolaikiniai meistrai E. Virbašius, A. Martinaitis, Navickas, J. Bugailiškis. Vieno ansamblio narys pats pasigamina basedlę, o kitas – net bandoniją. Trys ansambliai dar groja dūdmaišiu ir cimbolais. Be jokios abejonės, visi naudoja didžiulį triukšminių instrumentų arsenalą.

Prieš darant išvadas, norėčiau paaiškinti, kodėl pasirinkti būtent šie kolektyvai? Siekdamas, kad mano ekspertizė nebūtų vienašališka ar neobjektyvi, išsirinkau 20 labai įvairių Vilniaus folkloro kolektyvų. Vieni dideli, kiti maži, vieni remiasi autentiškumu, kiti fantazija ir intucija, vieni daugiau vokaliniai, kiti instrumentiniai, vieni koncertiniai, kiti klubiniai, vieni regioniniai, kiti bendralietuviški. Tačiau ne visų kolektyvų vadovai buvo vienodai supratingi ir ne visi atsakė į mano anketą. Aštuonių ansamblių, kuriems buvo išsiųsta anketa, vadovams, matyt, tai pasirodė nepakankamai reikšminga ar neužteko laiko. Todėl remiuosi tik 12 kolektyvų vadovų anketomis.

## IŠVADOS

1. Savarankiškų ir niekam nepriklausomų folkloro ansamblių Vilniuje yra daugiau. Kodėl? Nes priklausomybė neatitinka ansamblio dalyvių ir vadovų lūkesčių. Jiems skiriamas per mažas „savininko“ dėmesys ir kolektyvai nejučia deramo rūpesčio savo gerove. Tad kam jam reikalingas toks globėjas? Trūksta lėšų kostiumams ir instrumentams, kelionėms. Tuo tarpu nepriklausomi ansambliai jaučiasi laisviau. Jie patys užsidirba savo kelionėms, instrumentams, drabužiams ir lėšas tvarko, kaip jiems patogiau. Tuo pat metu priklausomybę turintys kolektyvai dėl kiekvieno menkinio turi duoti ataskaitą. Kitas dalykas, kad globėjas kartais nemokamai suteikia salę repeticijoms, tačiau kolektyvas, ne lyginant vergas, turi su kaupu atidirbti. Tiesa, du kolektyvai labai gražiai atsiliepia apie savo globėjus ir jiems dėkoja. Nepriklausomi kolektyvai dažniausiai patalpų repeticijoms neturi ir, būdami nedideli, dažniausiai glaudžiasi vadovo namuose ar kitame privačiame plote. Kadangi apklausiau tik tebeegzistuojančius kolektyvus, negaliu pasakyti, koks yra Vilniaus folkloro ansamblių išgyvenimo vidurkis, tačiau

iš visų apklaustų ansamblių jaunesni yra mažesnieji, susikūrę jau Lietuvos Respublikos sąlygomis arba „Dainuojančios revoliucijos“ metu. Tai savaimė suprantama – jie patys save išlaiko, todėl turi būti mobilūs ir negremzdžiški. Tokių ansamblių ilgaamžiškumas priklauso nuo jų paklausos visuomenėje. Beje, per pastaruosius penkerius metus Vilniuje susikūrė tik vienas naujas ansamblis. Ką tai rodo? Nepakankamą visuomenės dėmesį ir rūpestį.

2. Ansamblis visada bus stipresnis ir profesionalesnis, jei jam vadovauja ikūrėjas. Pirmasis vadovas vadovauja visiems 6 apklaustiems mažiesiems ansambliams. Tai liudija, kad vėliau susikūrę mažesni kolektyvai turėjo labai stiprų poreikį gimti, o jų „gimdytojas“ iki šiol augina savo kūdikį. Sovietiniais laikais ikurti folkloro ansambliai pergyveno gan dažną vadovų kaitą. Sovietiniais laikais vadovams buvo mokami atlyginimai, todėl dažnai studentai ar ką tik studijas baigę muzikai eidavo vadovauti folkloro ansambliui norėdami prisidurti prie atlyginimo ir dažnai gana greitai pabėgdavo. Tai rodo skaičiai. Visiems apklaustiems didiesiems folkloro ansambliams vadovauja jau ketvirtasis vadovas. Žinau ir tokių, kurie pakeitė per dešimtį „vadovėlių“. Mat atėjūnams ir perėjūnams mažai terūpi ansamblio gerbūvis, meistriškumas ir meninis lygis. Todėl jie ilgai neužsilaiko.

3. Džiugina tai, kad per pastaruosius penkerius metus narių skaičius kolektyvuose beveik nepakito. Jei vienuose jų sumažėjo, tai kituose padaugėjo vidutiniškai 2–3 žmonėmis.

4. Didžiųjų folkloro ansamblių dalyvių išsilavinimas labai įvairus – nuo studento ar vidurinę mokyklą baigusio darbininko bei tarnautojo iki aukštąjį išsilavinimą ar net mokslinį laipsnį turinčių žmonių. Apytiksliai lygiai išsidėsto humanitarinės ir tikslųjų mokslų specialybės turinčių ansamblių skaičius. Mažuosiuose kolektyvuose 100 procentų išsilavinimas yra aukštasis, 80 procentų – humanitarinis. Dažniausiai net spec. muzikinis.

5. Vilniaus folkloro ansamblių dalyvių amžiaus vidurkis rodo gąsdinančią situaciją – šių dienų jaunimas beveik visai nebesidomi folkloru.



„Radasta“



„Lauksna“



6. Pagaliau pats opiausias – paramos klausimas. Situacija rodo, kad nei Vilniaus miesto savivaldybė, nei Lietuvos Respublikos kultūros ministerija pakankamai nesirūpina Vilniaus miesto kolektyvais, nors jie visi dalyvauja Vilniuje vykstančiuose ir šių institucijų organizuojamuose renginiuose. Beveik visi jie puikiai reprezentuoja savo miestą Lietuvoje ir už jos ribų. Tai reiškia, kad miesto valdžia nori gauti gerą produktą ir gauna jį beveik nieko neinvestuodama. Geras biznesas, bet nesąžiningas. Kaip jau minėjau, Vilniaus miesto savivaldybė iš mano apklaustų ansamblių nė vienam neskyrė patalpų repeticijoms, beveik niekas negauna lėšų kostiumams ir instrumentams, tuo tarpu nieko nebedominantis dainų ir šokių ansamblis „Lietuva“ kepa naujas programas, kurios nedaro garbės miestui, ir gauna tūkstantines lėšas. Vilniaus folkloro ansambliams labiausiai plėtoti veiklą trukdo finansiniai nepritekliai, padeda tik kolektyvų narių entuziazmas ir geranoriškumas.

7. Vilniaus folkloro ansambliai koncertuoja gausiai. Jų koncertų geografija aprėpia visus žemynus ir daugelį salynų, kuriuose dalyvauja Vilniaus folkloro ansambliai, pobūdis – nuo labdaros kaime iki festivalinių koncertų tūkstantiniuose pasaulio stadionuose.

8. Visi kolektyvai savo gyvavimo laikotarpiu parengė tikrai labai daug skirtingų programų, dauguma jų užfiksuotos, nes beveik visi apklaustieji Vilniaus folkloro ansambliai rūpinasi savo darbo išlikimu, išleisdami LP, CD,

MC, filmuodamiesi TV ir įrašinėdami radijo fondams. Neturėdami tokių sąlygų, bent jau nusifilmuoja buitine video kamera ar patys leidžia CDR mažais tiražais. Beveik visų kolektyvų vadovai kruopščiai kaupia archyvą. Mažai kas nori jį perduoti viešiesiems archyvams, nebūdami garantuoti savo medžiagos likimu. O ir duoti nėra už ką.

9. Taigi po šių anketų atsakymų išsamios analizės peršasi išvada, kad Vilniaus miesto folkloro ansamblių situacija pagerėtų, jei valstybinės institucijos parodytų nors mažiausią dėmesį sostinės kolektyvams, kurie yra Lietuvos kultūros istorijos metraštininkai. Jiems reikalinga neformali pagalba. Suprantama, neįmanoma iškart aprūpinti visų kolektyvų. Todėl siūlyčiau kiekvienais metais remti po penkis kolektyvus. Žinoma, ne akiai juos pasirenkant. Reikėtų organizuoti perklausas, atlikti kolektyvų veiklos ir buitines padėties analizę. Tai turėtų padaryti 5–7 nepriklausomų ekspertų komisija. Į ją turėtų būti kviečiami folkloristai, etnologai, etnografai, neturintys Vilniuje savo kolektyvų, tautodailininkai, kompozitoriai, dirbantys su folkloru. Beje, kas treji metai vieną folkloro kolektyvą būtų galima įforminti kaip reprezentacinį Vilniaus miesto savivaldybės folkloro ansamblių. Patalpas reikėtų suteikti visiems ansambliams nemokamai jau vien už tai, kad jie vis dar yra.

*Anketą sudarė, apklausė, tyrimą padarė ir išvadas pateikė Algirdas Klova, Etninės kultūros globos tarybos kviestinis ekspertas 2003 12 18*



„Ūla“

Pastaba: nuotraukų autorius – Japonijos fotomenininkas Keisha.



## Žemaitijos tradicinė etnografinė architektūra ir jos sąveika su gamta

Tradicinio Lietuvos kaimo kraštovaizdžio vizija remiasi šimtmečius gyvavusiu darniu žmogaus ir gamtos sambūviu, gražiu jų tarpusavio bendravimu vienas kito nenuneigiant, bet išryškinant geriausius bruožus.

Natūrali lietuviško kaimo tradicija kartu su kaimiškąja gyvensena buvo išlaikyta iki II pasaulinio karo. Daugiau kaip pusšimčio metų judėjimas viena kryptimi verčia mus šiandien jau ne šeimos ir bendruomenės, bet specialistų pagalba atsigręžti prie savo šaknų, tradicijų.

Aplinkos ministerijos užsakymu 1995 metais dr. Martynas Purvinas ir Marija Purviniene parengė darbą „Būdingų tradicinės architektūros pavyzdžių vadovas“. Rengiant šį darbą Žemaitijos etnografinio regiono teritorijoje buvo išnagrinėti 936 objektai (615 pastatų, 135 sodybos ir kt.), per šimtą įvairių autorių literatūros leidinių.

Šio darbo tikslas ir uždavinys – atrinkti bei įvertinti etnografiniam Žemaitijos regionui būdingus tradicinės architektūros pavyzdžius (senuosius pastatus kaimuose, dvaruose bei miesteliuose), nurodyti gaires, kuriomis vadovaujantis galima būtų tęsti tradicinio architektūrinio paveldo gyvavimą, atkurti tradicinį kraštovaizdžio pavidalą.

Išnagrinėjus etnografinio Žemaitijos regiono ikonografinę medžiagą, buvo nustatyti tradicinį sodybos (ar pastato) pobūdį nulemiantys veiksniai:

1) **sodybos (pastato) padėtis, vieta** (atsižvelgiant į tradicinį apgyvendinimą – sodybų išsidėstymo būdą, kaimo tipą, geografinę padėtį, žemėnaudą);

2) **sodybos (pastatų grupės) struktūros pobūdis, santykis su gretimbėmis** (sodybos užstatymo tankis, pastatų konfiguracija, išsidėstymas);

3) **pastatų dydis ir forma;**

4) **pastatų medžiagiškumas, spalva.**

Pagal kaimų paveldo ypatumus buvo išskirtos keturios Žemaitijos regiono zonos, besiskiriančios viena nuo kitos architektūrinėmis etnografinėmis savybėmis:

1) **Pakuršė** (Kretingos, Skuodo, Mažeikių ir Akmenės rajonai);

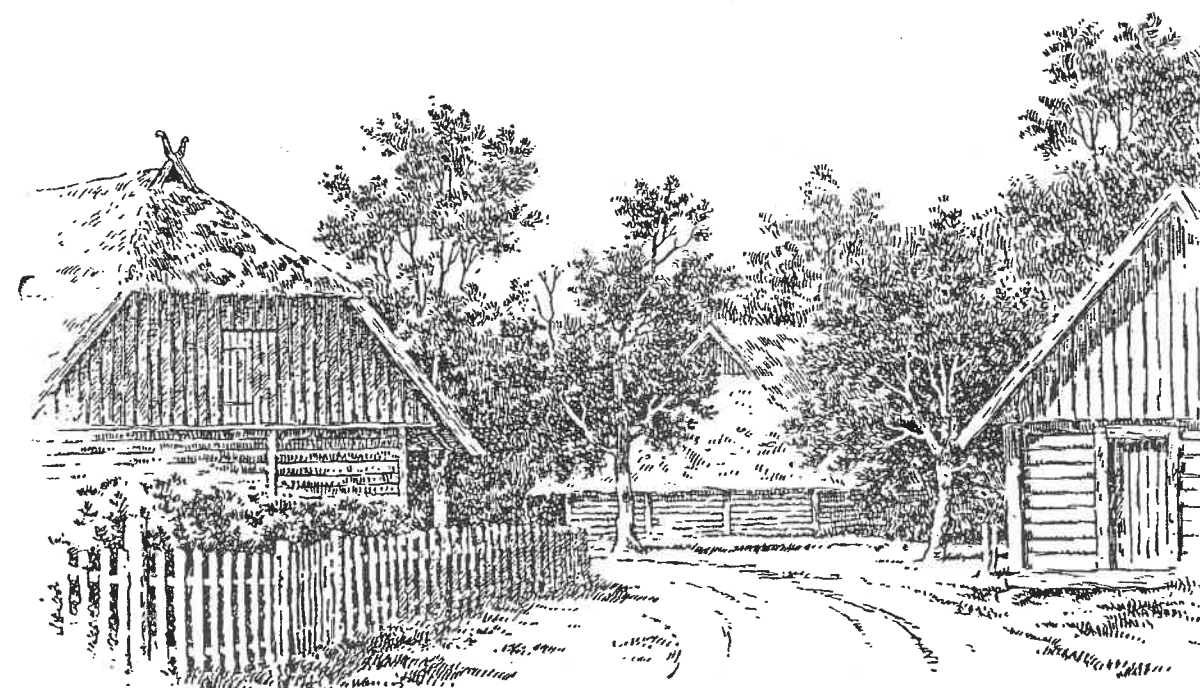
2) **Paprūsė** (Klaipėdos, Šilalės, Tauragės, Jurbarko rajonų dalys);

3) **Kalvotoji Žemaitija** (Plungės, Telšių ir Šilalės rajonai);

4) **Senoji Žemaitija** (Šiaulių, Kelmės ir Raseinių rajonai).

Žemaitijos etnokultūrinio regiono kaimams buvo būdingi stambūs pastatai, ryškiai besiskiriantys, pavyzdžiui, nuo smulkių Dzūkijos pastatų, tačiau su labai retomis išimtimis daugiausia vienaaukščiai. Ir gyvenamųjų, ir ūkinių pastatų planas buvo paprastas – stačiakampio formos, retai prie jo būdavo priduriami priestatai, priangiai ir pan. Sudėtingesnio plano ūkiniai pastatai dažnesni Pakuršės ir Senosios Žemaitijos kaimuose.

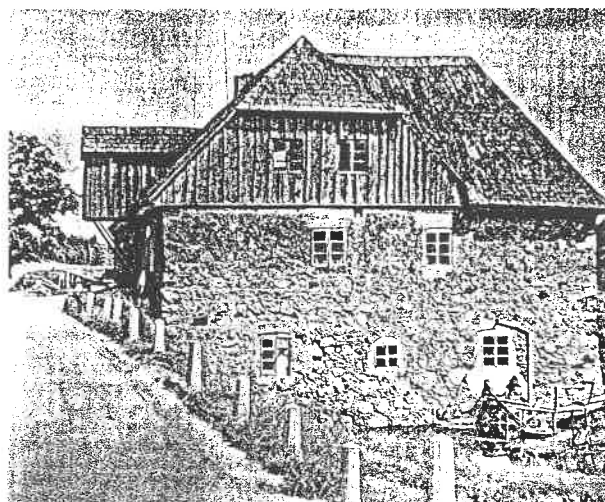
Nepranokstant būdingų gamtinių elementų – kalvelių, medžių – gabaritų, pastatų dydis vizualiai atrodė mažesnis dėl neaukštų sienų bei nestabių stogų. Per šimtų metų taikantis prie gamtos sąlygų nusistovėjusi stogo forma buvo vienas svarbiausių tradicinių namų ski-



Tėvelių kaimo (Skuodo r.) gatvės fragmentas, 1965 m.







Babrungėnų (Plungės r.) akmenų mūro vandens malūnas. 1963 m.

riamųjų bruožų. Pastatai žemaičiuose pasižymi masyviais plačiomis pastogėmis stogais. Ilgai buvo naudojamos archaiškiausios stogų formos – keturšlaitis čiukurinis, čiukurinis laužytas, pusskliautinis (pusvalminis).

Vienas svarbiausių šio regiono architektūros bruožų yra jos nestandartiškumas. Net kaimyninėse sodybose atsiradavo tai didesni, tai mažesni pastatai, vieni puošiami daugiau, kiti mažiau, tai vienaip, tai kitaip išdėstomi.

Kaimo tradicinio gyvenamojo namo ilgis siekė nuo 10 iki 20 metrų, plotis – 8–9 metrai ir aukštis paprastai ne didesnis kaip 8 metrai. Kitų ūkinų pastatų (kluono, tvarto ir kt.) ilgis buvo nuo 10 iki 30 metrų, plotis – 8–9 metrai ir aukštis retai viršydavo 10 metrų.

Iš sodybą formuojančių pastatų išskirtinę vietą užima arčiausiai gyvenamojo namo statoma klėtis-svirnas (ilgis siekė 6–12 metrų, plotis 6–10 ir aukštis 4–7 metrai), kuri turėjo didelę reikšmę žmonių dvasiniam gyvenimui. Tai mes matome tiek lietuvių tautosakoje, tiek ir iš XVII a. išlikusių rašytinių šaltinių apie lietuvių papročius, kur pažymima, kad marti, atvažiavusi į jaunojo sodybą, pirmiausia būdavo privežama prie klėties, ji turėjo labai vikriai iš vežimo iššokti ir klėtin įbėgti. Jaunavedžiai pirmąją naktį miegodavo klėtyje. Klėtyje būdavo atliekama ir dalis vestuvinių apeigų net ir XX a. pradžioje: čia jaunoji būdavo aprengiama vestuviniiais drabužiais, čia sutinkami po jungtvių grįžę jaunavedžiai, į klėtį su atitinkamomis apeigomis vestuvinininkai nulydėdavo jaunavedžius miegoti. Iš klėties kraitvežiai paimdavo ir į jaunikio klėtį perveždavo nuotakos kraitį. P. Galaunė mini, kad klėtis greičiausiai buvo pirmasis gyvenamasis mūsų būstas.

Tradicinių pastatų pavidalą nulemdavo ir senosios apdailai naudojamos statybinės medžiagos: sienoms mediena – pušiniai, juodalksniniai, uosiniai, beržiniai, o dažniausiai egliniai rąstai, lentos, taip pat akmuo (Paprūšėje – raudonų plytų mūras); stogams – šiaudai, lentelės, skiedros, gontai. Šių natūralių medžiagų spalvos bei faktūra lėmė organiška tradicinių pastatų pritapimą prie kraštovaizdžio.

Etnografiniam Žemaitijos regionui būdingos tamsesnių tonų (ne šviesesnės kaip patamsėjusi mediena ar šiau-

dai) apdailos medžiagos. Pagrindinės spalvos – pilka, ruda, žalia, juoda. Šviesios ar visai baltos, taip pat ryškios „cheminės“ spalvos šiam regionui nebūdingos.

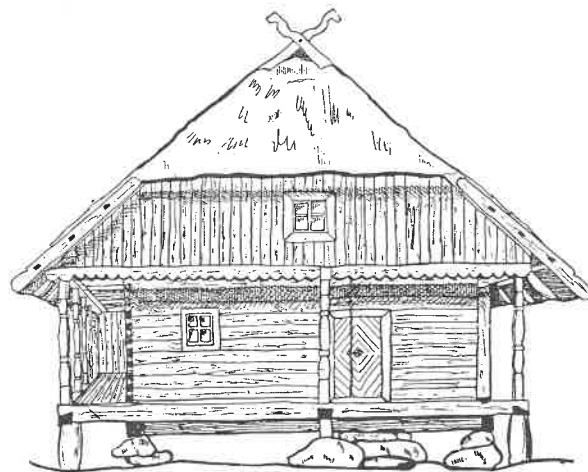
Tradiciskai išsidėstę kalvų šlaituose, įrėminti gojeliu ir pavienių želdinių, ryškesni kraštovaizdžio akcentai yra didesnės statinių sankaupos – miesteliai. Juose vyraudavo panašūs į kaimų vienaaukščiai, dažniausiai su mansarda ne per stambūs pastatai. Net ir miestietiškesni (turtingesni) ar stambesnieji statiniai miesteliuose savo dydžiais ir formomis dažniausiai nekontrastuodavo su supančiu kraštovaizdžiu.

Panoramoje ryškūs būdavo tik nedaugelis specifinės paskirties pastatų – bažnyčios, varpinės. Įdomesni būdavo ir senieji gamybiniai pastatai, iš kurių išsiskirdavo vėjo malūnai. Pastarieji kraštovaizdyje dominuodavo ne tik raiškesne forma, bet ir padėtimi, sava vieta – pakilumose (vėjuotose vietose), o saugesnėse ir jaukesnėse vietose įsikurdavo gyvenamieji pastatai, sodybos. Tuo tarpu vandens malūnai savo formomis būdavo artimesni daugumai kaimo ir miestelio pastatų, pastatyti slėniuose, jie lengvai pritapdavo prie kraštovaizdžio.

Savotiški kraštovaizdžio elementai buvo dvarų sodybos, išsiskiriančios želdinių sankaupa. Pastebėtina, kad didžiųjų dvarų Žemaitijoje buvo nedaug. Vyravo nedideli dvarai ir dvareliai, pagal savo užimamą plotą jie prilygdavo stambesniems vienkiemiams. Tik juose būdavo statomi puošnesni gyvenamieji pastatai – rūmai, dideli ūkiniai pastatai su gausiu apželdinimu, apjungiančiu juos su gamtiniu kraštovaizdžiu.

Gaivinti senąsias etnokultūrinės tradicijas buvo siekiama ir tarpukariu. Vienas iš pavyzdžių būtų inžinieriaus K. Reisono parengtos (architekto V. Dubeneckio ir dailininko P. Galaunės iliustracijos) ir 1926 m. išleistos rekomendacijos žemės ūkio statybos kausimais bei L. Gimbuto „Žemės ūkio statyba“ (1929).

Tačiau ir šiandien, nustatčius tinkamą pastatui (pastatams) vietą, pasirinkus tradicinę pastato formos schemą, būdingus dydžius, apdailos medžiagų toną, spalvą, tekstūrą bei faktūrą, galima suformuoti tradicinio pavidalo pastatus, pritaikytus šios dienos funkcijoms bei poreikiams. Panaudojus tradicinius apželdinimo, tvėrimo būdus, išliks ir tradicinis kraštovaizdis.



Svirnas (Kretingos r.).

A. Galdiko piešinys

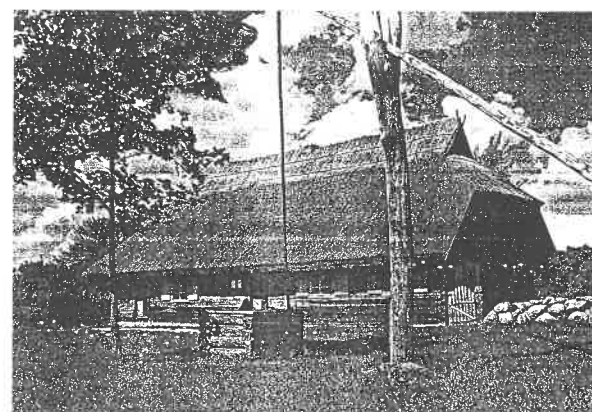
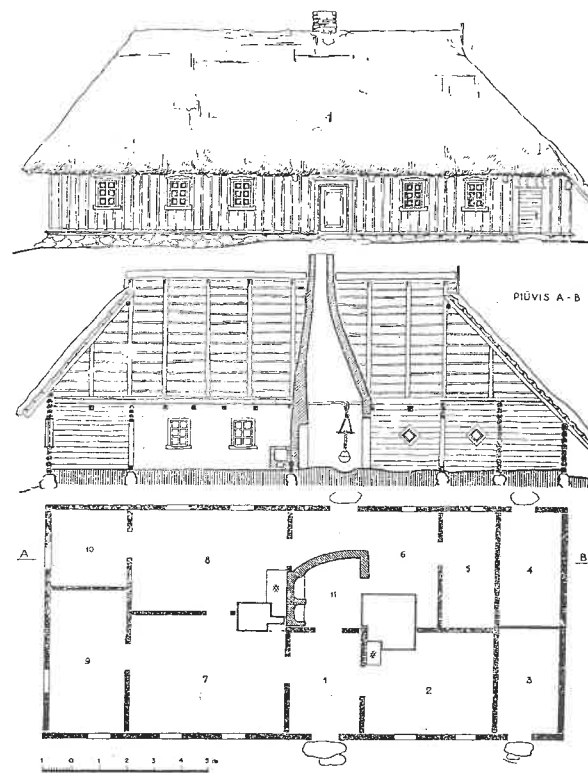


### Žemaitijos regiono zonos

**Pakuršė** (Kretingos, Skuodo, Mažeikių ir Akmenės rajonai).

Kraštovaizdžio charakteristika: labai įvairus natūralaus kraštovaizdžio prasmė. Čia ir pajūrio smėlėtos lygumos, ir banguotos plynaukštės, žemumose plyti pelkės, šlapi eglynai. Čia pat ir gražieji Minijos, kitų upių slėniai.

Šiai zonai būdingi gatviniai kaimai su netolygiai išsidėsčiusiomis sodybomis. Sodybos erdvios, dažnai netaisyklingos struktūros (smulkios sodybos taisyklingesnės), kartais su keliais kiemais, būdingas didelis pastatų skaičius vienoje sodyboje.



Žemaitiškos padrikos sodybos traba (Mosėdžio k., Skuodo r.).

Pastatai stambūs ir vidutiniai (didelėse sodybose įsiterpdavo ir smulkūs įvairios paskirties pastatėliai), vienaaukščiai ar vieno aukšto su mezoninu (mansarda). Ūkiniai pastatai masyvūs, su keturšlaičiais ir pusskliautiniais stogais, sudėtingos planinės „U“, „T“, „L“ formos. Pastatų išorė – natūralių medžiagų spalvų ir tonų: medinės ir akmeninės sienos, šiaudų ir lentelių stogai.

**Paprūšė** (Klaipėdos, Šilalės, Tauragės, Jurbarko rajonų dalys).

Kraštovaizdžio charakteristika: labai įvairus natūralaus kraštovaizdžio prasmė. Čia ir pajūrio smėlėtos lygumos, ir banguotos plynaukštės, žemumose plyti pelkės, šlapi eglynai. Čia pat ir gražieji Nemuno, Minijos, kitų upių slėniai.

Vyrauja vienkieminiai, rečiau – gatviniai ir padrikai kaimai su netolygiai išsidėsčiusiomis sodybomis. Sodybos įvairaus dydžio.

Pastatai dažniausiai taisyklingai išdėstyti, vidutinio dydžio ir stambūs. Ūkiniai – masyvūs, su keturšlaičiais ir pusskliautiniais stogais. Pastatų išorė natūralių medžiagų spalvų ir tonų: medinės sienos, raudonų plytų mūras, šiaudų ir lentelių stogai. Vyrauja vienaaukščiai arba vieno aukšto su mezoninu (mansarda) statiniai.

**Kalvotoji Žemaitija** (Plungės, Telšių ir Šilalės rajonai).

Kraštovaizdžio charakteristika: tai Žemaitijos karūna. Čia aukščiausi žemaičių kalnai (Medvėgalis, Šatrija, Girgždutė), tarp didelių lyg kepalai stačiašlaitių kalvų, kalvagūbrių, lėkštadugniuose duburiuose telkšo ežerai, pelkės, pakilumose auga šilai.

Netolygiai išsidėstę kupetiniai, vienkieminiai kaimai, vienkiemiai, įsiterpę tarp kalvų ir miškų. Sodybos labai įvairios savo dydžiu, statiniais, jų išdėstymu, tačiau erdvios. Pastatai dažniausiai vidutinio dydžio. Išsiskyrę masyvūs ūkiniai pastatai – su keturšlaičiais ir pusskliautiniais (pusvalminiais) stogais. Pastatų išorė – natūralių spalvų ir tonų: medinės sienos, šiaudų ir lentelių stogai. Pastatai vienaaukščiai ar vieno aukšto su mezoninu (mansarda).

**Senoji Žemaitija** (Šiaulių, Kelmės ir Raseinių rajonai)

Kraštovaizdžio charakteristika: tai stambiau, tai smulkiau banguota plynaukštė su plačiomis lėkštomis kalvomis, įlomėmis bei kloniais, kur plyti gražūs laukai, įvairūs miškai. Čia akį džiugina išraiškingi Dubysos, kitų mažesnių upių slėniai.

Gatviniai, vienkieminiai ir padrikai įvairaus dydžio kaimai. Vyrauja vėlesni vienkiemiai. Sodybos erdvios, padrikos ar taisyklingos. Pastatai dažniau vidutinio dydžio, vienaaukščiai, bet sudėtingos planinės formos. Išorė natūralių medžiagų spalvų ir tonų: medinės sienos, šiaudų ir lentelių stogai. Ūkiniai pastatai masyvūs ir smulkesni, su keturšlaičiais ir pusskliautiniais (pusvalminiais) stogais.

Rasa Vasiliauskienė,  
Etninė kultūros globos tarybos narė,  
Nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos ekspertė  
2003 07 22



## Regioninių bendruomenių savivokos ir savimonės ugdymas

Aptarsime tokius pagrindinius klausimus:

- 1) bendruomenės sąvoka,
- 2) bendruomenės formos,
- 3) įvairių bendruomenės formų uždaviniai ir tikslai,
- 4) Lietuvos regionai, jų bendruomenių vaidmuo kultūrai,
- 5) bendruomenės vaidmuo žmonių pilietiškumo ugdymui.

Paėmę „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“ (Vilnius, 1954. P. 74), randame tokį žodžio „bendruomenė“ apibrėžimą: „Bendruomenė – tai istoriškai susiformavusi grupė žmonių, sujungtų tarp savęs gamybiniais santykiais“.

Toks apibrėžimas, atrodo, yra istoriškai determinuotas buvusios Lietuvoje nuo senų laikų kaimo bendruomenės, gal dar tokių administracinių institucijų kaip seniūnija. Jau nuo XVI a. ir vėliau įvairios prievolės buvo

valdžios nustatomos pirmiausia per sau pavaldžius pareigūnus (seniūnus ir pan.), kurie privalėjo rūpintis jiems priklausančios teritorijos gyvenimu. Mažosios Lietuvos valdžia netgi per seniūnus kontroliavo buitinių valstiečių gyvenimą, lankymąsi bažnyčioje ir panašiai.

Bet žmogus pirmiausia yra priklausomas nuo šeimos, kurioje gimė, augo, kur formavosi jo dvasinės, dorovės ir kitos bendražmogiškojo gyvenimo nuostatos. Tad pati pirminė bet kokios bendruomenės ląstelė yra šeima. Ji yra pati mažiausia socialinė bendrija. Kiekvienos visuomenės, tautos pagrindas. Beje, bendrijos sąvoką jau minėtasis žodynas nusako taip: „tai kokio nors bendro tikslo siekiantis susivienijimas“ (Ten pat. P. 74). Vadinasi, šeima yra tokia bendruomenė, kuri siekia vienodo tikslo – pratęsti žmonių giminę, išugdyti darbščius, sąžiningus, tvarkingus, dorus savo narius, taip pat ir valstybės,



Prausimasis Cedrono upelyje per Sekminių atlaidus Vepriuose (Ukmergės r.)

kurioje gyvena, piliečius. Taigi šeima pirmiausia ugdo žmogaus asmenybę, ji yra pirmą kartą žmonių bendruomenė. Negalima paneigti to, jog žmogaus asmenybei formuotis neginčijamos įtakos turi ir mokykla, bendraamžių kolektyvas, įvairios informacijos priemonės (šiuo metu ypač televizija, internetas), Bažnyčia (religinė priklausomybė).

Taigi žmogų veikiančios bei veikusios įvairios bendruomenės formos turėjo ir turi savus tikslus bei uždavinius: vienos siekia tik gamybinių, materialinių tikslų, kitos labiau orientuotos į žmogaus dvasinį ugdymą. Lietuvių etninės kultūros suformavimo, jos ugdymo ir plėtos požiūriu itin reikšmingos yra kaimo ir etnografinių regionų (arba sričių) bendruomenės.

Kaimo bendrija – tai visi vieno kaimo (ar seniūnijos) gyventojai, susiję bendrais reikalais, rūpesčiais ir jų tvarkymu. Kaimas palaiko tautos etnokultūrą, kuria naudojasi ir miestas. Kaimas užtikrina (bent praeityje užtikrino) tautos išlikimą. Dabar kaimo genofondas yra labai nusilpęs, vyksta moralinė kaimo erozija: nyksta turėtos tradicijos, užmirštama savoji etnokultūra, yra pairusi kaimo bendruomenės dvasia. Tai iš tikrųjų kečia didelį susirūpinimą, ir į tai dėmesį turi atkreipti susikūrusios Lietuvos etnografinių regionų etninės kultūros globos tarybos.

Kai prisimename bent prieš gerą šimtmetį buvusio mūsų kaimo gyvenimą, kaimynų tarpusavio santykius, matome, kiek juose buvo nesavanaudiško bendruomeniškumo apraiškų. Kaimynas kaimynui, nieko iš jo nereikalaujamas, talkino didžiųjų ūkio darbų, reikalavusių daugiau darbo rankų, metu. Kokios gražios, kartu ir linksmos buvo mėšlavežio, šienapjūtės, rugiapjūtės, linaravio, linamynio ir kitos talkos, dažnai užsibaigusios pabaigtuvėmis su šokiais, dainomis.

Kaimynės dalindavosi visokia „šviežienu“ – apsiveršavusių karvių krekenomis, kiaulės skerstuvėmis, kopinėjamų bičių medumi. Kur dar kiti papročiai: kaimo kryžių lankymas prieš Šeštines, Sekminių vaisės – sambūriai parugėje, ligonių lankymas, apraudojimas šermenyse. Visa tai buvo atliekama kaip garbės pareiga.

Taigi kalbėdami apie savo kaimo, tėviškės, viso krašto praeitį, ją lygindami su šia diena, matome labai žymių pasikeitimų. Žinome ir viso to priežastis – karus, okupacijas, tremtis, pagaliau dalies visuomenės, ypač jaunosios kartos, nekritišką susižavėjimą iš Vakarų sklindančia „masine“ kultūra. Sušlubavo daugelio etninės savimonės, amžiais puoselėtas lietuviškojo orumo, tautinės savigarbos jausmas, ypač meilė savo kalbai, papročiams, tradicijoms.

Šių pavojų akivaizdoje ir buvo 1999 m. Lietuvos Respublikos Seimo priimtas „Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas“, o maždaug po metų ir „Etninės kultūros globos tarybos nuostatai“, vadinasi, įkurta Seimui atskaitinga institucija. Taryba rūpinasi visų tautos kultūrinio gyvenimo sričių paveldo ir ypač gyvosios tradicijos plėtra bei išsaugojimu.

Tiesa, šiandien pasigirsta balsų, teigiančių, jog lietuvių turėtos tradicijos jau tėra praeities atgyvena, vien tik savotiškas paveldas, jos žemdirbiški papročiai nederantys dabarčiai. Taip galvojantiems galėtume pri-

minti žymaus mūsų filosofo, mokslininko, pedagogo prof. Antano Maceinos teiginį, jog „tradicija yra kultūrinis žmogaus laimėjimų pastovumo išraiška. Ji yra laidas, kad susigrąžinta praeitis visados pasiliks dabartinė. Tradicija niekada nėra atgyventa, kadangi ji yra tautos kultūriškumo išraiška, kuri nejučiamai kyla, nejučiamai yra perkuriama, todėl kiekvieną kartą aktuali ir gyvastinga. Tradicija yra ir veiksmas, ir išdava kartu. Kaip išdava ji gali būti labai sena. Kaip veiksmas betgi tradicija visados yra jauna, gaivi ir lanksti. Ji apgaubia visas buvusias, esamas ir būsimas kartas. Kad tradicija išliktų, ji turi būti gyva ir uždeganti. Gyva ir uždeganti ji betgi gali būti tik tuo atveju, kai nuolatos kyla iš ją palaikančios žmogaus dvasios“<sup>1</sup>.

Vadinasi, tautos tradicijos yra jos gyvasties šaltinis. Betgi tradicijos turi būti kažkieno palaikomos. O tokia tautos tradicijų palaikytoja yra bendruomenė, pradedant nuo šeimos, baigiant istoriškai susiformavusių etnografinių regionų bendruomenėmis. Lietuvoje tokių regionų turime penkis, tai Aukštaitija, Dainava (Dzūkija), Sūduva (Suvalkija), Žemaitija ir Mažoji Lietuva. Visos šios sritys turi savo ilgesnę ar trumpesnę istoriją, savitą žmonių mąstyseną, igūdžius, tarmę, materialinės ir dvasinės kultūros bruožus, tradicijas. „Vienišas žmogus dar nėra baigtas kurti. Jis dar nėra galutinai pašauktas iš nebūties, – teigia Antanas Maceina. – Žmogus yra sukurtas būti drauge. Todėl bendruomenė yra tikrasis jo buvimo ir veikimo laukas“<sup>2</sup>.

Šiandien Lietuvos etnografiniai regionai yra mažiau ryškūs savo kultūrinio savitumu, nes juos yra paveikusi spauda, mokykla, apskritai bendra valstybės politika. Vis dėlto tokio savitumo dar esama. Etninės kultūros globos regioninių tarybų uždavinys ir būtų kuo labiau konsoliduoti, cementuoti Lietuvos etnografinių regionų savimonę, skatinant kuo giliau pažinti savo krašto, atskirų vietovių praeityje turėtas tradicijas, papročius, visa tai pritaikyti dabarties reikmėms, atgaivinti tai, kas jau kiek apiblukę, kas praturtintų mūsų šią dieną. O labai gražių pastangų pastebime daug kur. Partitės rodo, kad pačios stipriausios, kūrybiškiausios, draugiškiausios yra tos bendruomenės, kurios domisi savo kaimo, miestelio, krašto istorija, kultūrinio paveldo, palaiko senųjų kalendorinių, darbo, įvairių švenčių minėjimo tradicijas, pagrįstas vietiniais, iš senelių paveldėtais papročiais.

Vienas iš svarbesnių veiksnių, stiprinančių bendruomenę, yra tradicinių kalendorinių švenčių minėjimas. Papročiu skalėje šventės kinta lėčiausiai, jos neapsineša madų sąnašomis. Šventė – tai viena maloniausių žmonių bendravimo formų. Šventės suburia žmones ir kitiems bendruomenės reikalams spręsti. Iš žmonių bendravimo, susiklausymo, savos aplinkos sutvarkymo (ypač prieš šventes) jaučiama bendruomenės galia ir noras gyventi gražiau, linksmiau.

Lietuvoje jau turime visuose etnografiniuose regionuose kiek labiau savo veikla išryškėjusių vietinių bendruomenių. Paminėsime bent keletą jų. Aukštaitijoje savo veikla gana ryški Biržų r. Vabalninko bendruomenė. Tradiciniai renginiai, tokie kaip Užgavėnės, Joninės, advento vakarai, naujametinės vakaronės, Vabalninko se-



niūnijos rudens šventės per pastaruosius metus labai suvienijo bendruomenę. Ir biržiečiai dažnai pajuokauja, kad „Vabalninkas – atskira respublika“.

Jurbarko r. Vytėnų kaimas pagal senuosius papročius švenčia Sekmines: kaimynai vieni kitiems slapta prie durų prikala berželių šakų, vainikuojamos karvės. Gegužės mėnesį ir jauni, ir seni renkasi gegužinėms pamaldoms į vieną trobą. Po maldu, ypač sekmadieniais, bendruomenė neskuba skirstytis – jaunimas pašoka, vyresnieji padainuoja.

Šakių r. Keternaujienos kaime tęsiama Kryžiaunų dienų prieš Šeštines tradicija. Kaimo bendruomenė renkasi prie laukų ir kaimo kryžių, kapinaitėse. Giedama Visų šventųjų litanija. Žiemos vakarais renkasi į pasidainavimus, vakarones.

Vilkaviškio r. Gražiškių apylinkėse tęsiama senoji „Šyvio šokdinimo“ nuo Kalėdų iki Trijų karalių tradicija, kai persirengėliai „čigonai“, „daktarai“, „garnys“, „kipšai“ ir kt. lydi per kaimus „raitelį“ ant įmantriai parengto širmo „arklio“ (iš esmės „raitelis“ drauge yra ir „širmasis arklys“), visus sveikindami dainomis, pokštais ir mielai priimdami dovanas bei vaišes.

Dzūkijoje stengiamasi gaivinti senuosius kaimo amatus, dainas, šokius, tradicinę kulinariją. Čia paminėtina Varėnos r. Mardasavo kaimo bendruomenė, sugebėjusi netgi išsirengti „Dzūkų namus“, kur švenčiamos kalendorinės ir šeimos šventės, darbų pabaigtuvės ir kt.

O ką jau bekalbėti apie žemaičius su jų garsiosiomis Užgavėnėmis, Morės vežiojimu, deginimu ar skandinimu, su Kalvarijų atlaidais. Žemaičiai vertina ir savo „žemaičių kalbą“ su savo tarmės patarmėmis.



Svočios karvojus (Sėdusių vestuvės)

Visa tai liudija, kad etnografinių regionų savitumas Lietuvoje dar nėra išblėses. Jį gaivina ypač gausūs vietiniai etnografiniai dainų ir šokių kolektyvai, vadovaujami atskirų entuziastų, kultūros namų, muziejų, bibliotekų darbuotojų, atskirų seniūnų. Garbė tokiems lietuvių etninės kultūros entuziastams, jos gyvybingumo puoselėtojams!

Regionų etninės kultūros tarybų uždavinys savo ruožtu kiek įmanoma palaikyti vietinių bendruomenių kultūrinės veiklos iniciatyvą, žadinti jų regioninę savimonę, savo protėvių ugdytos ir amžiais kurtos kultūros formų savitumą, visa tai praturtinant. Būtina kiek įmanoma plėsti savo krašto papročius, tradicijų pažinimą, jų grožį, prasmę ir reikšmę žmogaus asmenybės ugdymui suvokimą per šeimas, spaudą, vietos laikraščius, kitas informacijos priemones, nes tikrai būdami vidiniai sąmoningi būsimieji ir geri valstybės piliečiai. Racionalu vietose organizuoti konferencijas, paskaitas etninės kultūros klausimais, rengti jaunimo stovyklas, kraštotyrimus išvykas, krašto pažinimo, tėviškos meilės būrelius. Visa tai padės bendruomeniškumo tradicijoms įgyti šiuolaikišką veidą, padės susiformuoti moderniam Lietuvos valstybės regionų vaizdai jungiantis į Europos Sąjungos įvairiausių kultūrų bendriją, o svarbiausia – toje bendrijoje išlikti savimi!

<sup>1</sup>A. Maceina. Mintys, mąstymai. V., 1998. P. 423–424.

<sup>2</sup>Ten pat. P. 299–300.

Prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertė  
2003 04 24



## Etnografinių kaimų išskyrimo kriterijai

Lietuvių etninė kultūra yra susiformavusi per ilgus amžius žemdirbių bendrijos pagrindu. Įtakos jos savitumui atskirose krašto srityse turėjo geografinės bei klimatinės ūkininkavimo sąlygos, daug priklausiusios nuo vietos kraštovaizdžio, gamtos savitumų – miškų, ežerų, upių ir upelių, kalnuotumo ir pan. Iki XIX a. antrosios pusės, kai buvo panaikinta baudžiava, ir net iki XX a. pradžioje vykusio Pirmojo pasaulinio karo lietuvių etninės kultūros tradicinis modelis buvo grynai žemdirbiškas, nes daugiau kaip 90 proc. Lietuvos gyventojų tebebuvo kaimiečiai. Krašto administracinė sistema taip pat darė įtakos gyventojų tarpusavio santykiams, gyvenimo būdai, pačių gyvenviečių formai bei jos kitimui. Ūkininkavimo pobūdis atsiliepė ir į žmonių dvasinę kultūrą, į jų papročius, tradicijas, bendruomeniškumo raidą. Visa tai neabejotinai turėjo įtakos ir kaimo gyvenviečių savitumo atskirose krašto srityse susiklostymui.

Sovietinė kolektyvizacija esmingai atsiliepė į tradicinę žemdirbišką kaimo bendruomenę, visą jos tradicinį gyvenimo būdą, santykius, taip pat ir į materialinį kaimo paveldą – etnoarchitektūrą. Tad rengiant valstybinę „Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą“ pirmiausia kyla klausimas, kas sudaro etnografinį kaimą, kokia yra jo specifika, kuo jis skiriasi šiandien apskritai nuo bet kurios kitos kaimo gyvenvietės ar sodybos? Kas būdinga tokiam kaimui? Kokie svarbiausi etnografinio kaimo, kaip lietuvių etninės kultūros plėtros veiksnio, elementai? Taip pat svarbu suvokti, kokios reikšmės turi tikro etnografinio kaimo atkūrimas ir jo gyventojų bendruomenės veikla jų gamybinio pajėgumo plėtojimui, buities gerinimui, pagaliau konkrečios vietovės patrauklaus įvaizdžio sukūrimui.

Mano giliausiu įsitikinimu, etnografinių galime vadinti tokią kaimo gyvenvietę, kuri turi išlaikiusi pagrindinius, dar XX a. pradžioje (iki sovietinės kolektyvizacijos) egzistavusių įvairių tipų (kupetinių, gatvinių, vienkieminių) tradicinių kaimų bruožus.

**Kupetiniai kaimai** – tai kaimai su netvarkingu sodybų ir pastatų jose išdėstymu, įsikūrę tarp miškų, ežerų ar upių bei kalvų. Jie buvo būdingiausi Dzūkijai ir buvusiam Klaipėdos kraštui. Iš tokių dar išlikusių kaimų galima paminėti Lynežerį, Mergežerį, Mančiagirį, Latežerį, Rudnią Varėnos rajone, Labardžius Plungės r., Bitėnus, Lankupius, Dreverną Šilutės r. Šio tipo kaimuose sodybų išsidėstymas laisvas, gausu juose ir lapuočių medžių. Kupetiniuose kaimuose vieno savininko žemės dažnai persipina su kaimynų žemėmis. Gatvė dažnai būna šalia kaimo, iš jos į kaimą veda tikrai nedidelis keliukas.

Kita tradicinių kaimų grupė – **gatviniai kaimai**. Daugelis jų atsirado po Žygimanto Augusto XVI amžiuje prarastos Valakų reformos. Jos metu buvo panaikinta netvarkinga žemėvalda ir įvestas visam kaimui privalomas bendras trilaukis. Atskirų valstiečių žemė buvo padalinta 48 m pločio rėžiais ir tapo bendrais kaimo trilaukais, skirtais žiemkenčiams, vasarajui ir pūdymui. Rėžiai ėjo juostomis nuo kaimą kirtusio kelio iki lauko ribos. Kiekvienam kiemui (sodybai) tekdavo po vieną rėžį kiekviename iš trijų laukų. Sodybos trobesiai būdavo prie kelio viduriniame trilaukio rėžyje. Ganyklos buvo visam kaimui bendros. Gyvuliams į ganyklą išvaryti buvo daromos tvoromis aptvertos išgenos. Gyvuliai ganyti pūdyme, o derlių nuėmus – ražienose. Atskirų rėžių kiekvienas valstietis turėjo pradžioje nedaug, bet ilgainiui, žemę dalijantis tarp šeimos narių, rėžių padaugėjo, jie susiaurėjo. Šeimoms dalijantis žemę, sodybiniai rėžiai imti dalyti ne išilgai, o skersai. Kadangi sodybos pastatai buvo vienoje gatvės pusėje, tai priešingoje – įsikurdavo kitos sodybos pastatai.

Taip išsirutuliojo savita gatvinių kaimų grupė – **gatviniai rėžiniai kaimai**. Juose abiejose pagrindinės kaimo gatvės pusėse stovi gyvenamieji namai ir klėtys, atsukti galu į gatvę, gyvenamieji namai prieš gyvenamuosius, klėtys – prieš klėtis. Kluonai statyti toliausiai nuo gatvės, so-

dybos gale, visų šeiminių išrikiuoti šalia vienas kito, jie tarsi uždaro sodybą. Tokie kaimai dvejoji – *ilgi*, kartais tęsiasi kilometrą ir daugiau, pvz., Kalviai (Varėnos r.), Didžiasalis (Ignalinos r.). Kiti *trumpi*, vos kelių sodybų, dažniausiai kalvotose vietovėse. Kadangi nemaža gatvinių rėžinių kaimų kūrėsi prie ežerų, upių, tad tėra *vienpusiai*: jų gatvė tęsiasi lygia greta su upės ar ežero krantu. Tokiuose kaimuose pastatai vienoje gatvės pusėje, o kitoje – vien sodai. Gatvinių rėžinių (ilgų ir trumpų) kaimų yra Pietryčių ir Rytų Lietuvoje. Prie jų priskiriami ir Nemuno deltos žvejų kaimai – Minijos, Šyšos, Pakalnės (Šilutės r.). Gatvė juose atstoja upė.

Antra gatvinių kaimų pogrupė – **gatviniai dvilypiai kaimai**, susidedantys iš dviejų dalių. Juos dalija upelis ar nedidelis miškelis. Dažnai vienoje kaimo dalyje buvo įsikūrę stambesnieji ūkiai, kitoje (už 300–500 m) – smulkūs mažazemių ūkeliai, jie skurdesni, su mažesniu trobesių skaičiumi. Abiejų kaimo dalių pavadinimas tas pats, tik dažniausiai mažazemiams priklausiusioji dalis turi išvestinį – mažybinės formos pavadinimą, pvz., Meironiškiečiai ir Meironiškėliai (Kėdainių r.). Tokie mažybiniai vardu vadinami kaimeliai atsirado vėliau negu pagrindinė to kaimo dalis – tai grytelninkų gyvenvietės.

Trečioji gatvinių kaimų grupė – **palaidi gatviniai kaimai**. Vieni jų atsirado XIX a. vid. po baudžiavos panaikinimo parceliuojant dvarų žemes, kiti – gatviniams rėžiniams kaimams išsiskirsčius į vienkiemius. Jų yra Suvalkijoje (tiksliau – jų iki sovietinės kolektyvizacijos buvo), yra ir Dzūkijoje, pvz., Lieponys (Trakų r.), yra ir Aukštaitijoje, pvz., Antalgė (Zarasų r.), Rubikiai, Malaišiai (Anykščių r.) ir kt.

Ketvirtąją gatvinių kaimų grupę sudaro **linijiniai kaimai**. Jie atsirado išsiskirsčius į vienkiemius ir panaikinus rėžinę žemės valdymo sistemą. Buvusius gatvinius kaimus praretinus, iškeltosios sodybos buvo sustatomos eilės tvar-



ka palei kelią, išvestą šalia buvusio kaimo. Taip išretinta kaimavietė sudarydavo vieną liniją, o perkeltosios sodybos kitą to paties kaimo liniją. Tokių kaimų buvo daugiausia Alytaus, Marijampolės, Vilkaviškio, iš dalies Lazdijų rajonuose. Kartais dėl landšafto ypatumų (miškai, upės, ežerai) net kelios to paties kaimo linijos eidavo viena pasakui kita, pvz., Nemunaitis (Alytaus r.).

Gatvinis kaimas paprastai iš pradžių turėdavo tik vieną pagrindinę gatvę – kelią. Bet kaimui dalijantis ir gausėjant sodybų, ėmė rasti ir šalutinių, skersinių gatvelių, pvz., Varėnos rajono Dargužių, Tiltų kaimuose. Paprastai viename gatvės gale būdavo kaimo aikštelė su ornamentuotu kryžiumi, koplytėle, būtinai aptvertais gražia statinių tvorele. Tokioje aikštelėje šventadieniais burdavosi kaimo jaunimas. Kaimo gatvė iš abiejų pusių būdavo aptverta tvoromis, Pietryčių Lietuvoje – dažniausiai gulstinėmis, Rytų Lietuvoje – statinių, Žemaitijoje – pusgulstinėmis ar žiogrių. Vartai į sodybas būdavo dvivėriai, seniau ant vadinamųjų „bėgūnų“. Šalia vartų būdavo gražūs varteliai. Visoje Lietuvoje kaimų sodybas puošė vaismedžių sodai, daržai ir gėlių darželiai. Jie taip pat buvo aptveriami įvairiomis tvoromis (dažnai gulstinėmis, išskyrus gėlių darželius, kurie – tik pinučiais, žiogriais arba statinėliais).

Greta kaimų nuo seniausių laikų Lietuvoje yra buvę ir vienkiami. **Vienkiemį** sudaro valdomos žemės viduryje ar šone išikūrusi laisvai trobesiais užstatyta sodyba, nors dažniausiai, ypač Suvalkijoje, sodybos trobesiai čia irgi išdėstyti aplink kvadratinį kiemą. Absoliuti Lietuvos kaimų dauguma jau iki 1939 m. buvo išskirstyta į vienkiemius. Daugiausia neišskirstytų kaimų išliko Vilnijoje, kuri nuo 1920 m. buvo Lenkijos okupuota.

Bendram etnografinio kaimo ansambliui, kaip sudėtinė jo dalis, priklauso ir **kaimo kapinaitės**. Pagal Lietuvos etnografinės srities, mažosios architektūros paminklai čia išsiskiria į klaidėdėčių (Mažosios Lietuvos), aukštaičių, žemaičių, suvalkiečių ir dzūkų. Tų paminklų yra ir kapinėse, ir kaimų sodybose ar pakelėse. Žemaitijoje paplitę koplytstulpiai, koplytėlės, dviejų kryžmų kryžiai, kurie nėra labai aukšti. Aukštaičių kryžiai aukšti, su stogeliais, gausiai puošti įvairiais išpjaustytais ornamentais. Dzūkijos kryžiai paprastesni, dažnai su į kryžmą įjungtomis plokščiomis formomis ar mažomis koplytėlėmis. Suvalkiečių tradiciniai kryžiai kryžmiški su spinduliais; koplytstulpių čia reta. Ypač išsiskiria senoviniai Mažosios Lietuvos (taip pat Kuršių nerijos) kapinaičių paminklai, vadinami „krikštaitais“. Tai gana žemos įvairiai išpjaustytos lentos, vaizduojančios žirgo galvą, paukščius, kryžių su sklantomis.

Taigi vienas iš etnografinių kaimų atrankos kriterijų, rengiant detalią „Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą“, **būtinybė atsižvelgti į tradicinį renovuojamo ar atkuriamo kaimo tipą.**

Kitas svarbus kriterijus – suvokimas, jog praeityje Lietuvos kaimų sodybos ir jose buvusieji trobesiai turėjo gana ryškius priklausomybės savam etnografiniam regionui bruožus. Tai pasireiškė ne tik pastatų konstrukcijos ar puošybos elementais, bet ir vidaus išplanavimu bei pastatų panaudojimo pobūdžiu. Tai pasakytina apie įvairios paskirties sodybinius pastatus.

Dar 1959 m. apie 80 proc. kaimo gyvenamųjų namų tebebuvo trijų pagrindinių tipų: Vakarų Lietuvoje žemaičių tro-

ba, Rytų Lietuvoje – aukštaičių pirkia, Suvalkijoje – stuba, gryčia. Dzūkijoje gyvenamieji namai – aukštaitiško tipo.

**Žemaičių tradiciniai namai** masyvūs, vertikaliai lentomis apkaltomis neaukštomis sienomis, pusvalminiu ar keturslaičiu su čiukuru šiaudiniu stogu, aukštu kaminu ties kraigo viduriu, sudėtingo vidaus išplanavimo. Namų centre esanti molio sienomis ugnivietė – kaminas su duonkepe krosnimi ir abipus jo esančiomis priemenėmis pastato vidų dalija į dvi dalis, kurių kiekviena išilgine kapitaline siena padalyta į atskiras patalpas – alkieriukus, kamaraites, klėtis. Troboje susidaro 5–15 atskirų patalpų.

**Aukštaičių tradicinis gyvenamasis namas** – pirkia, gryčia, šlajus, rūmas yra siauras ir ilgas, sienomis iš gulstinių rąstų, sunertų į sąsparas, šiaudiniu dvišlaičiu, rečiau keturslaičiu stogu, su gonkelėmis prie pagrindinio įėjimo. Vidus dviem kapitalinėmis skersinėmis sienomis padalintas į tris dalis – pirkia, priemenę ir kamara ar seklyčia. Vienas svarbiausių pirkios įrenginių – duonkepė krosnis, skirta valgiui virti, duonai kepti, patalpai apšildyti. Seklyčia neapšildoma, kamara tarnauja kaip sandėlys produktams laikyti.

**Suvalkiečių tradiciniai gyvenamieji namai** vidutinio pločio, aukštomis rąstų sienomis, kampuose suleistomis į stulpą. Stogas dvišlaitis. Prie pagrindinio įėjimo – gonkelės. Planas asimetriškas: centre virtuvė, prieš ją – priemenė. Viename namo gale šeimynstubė (darbo patalpa), kitame – seklyčia arba stubelė, skirta svečiams, poilsiui.

**Kuršių nerijos ir Nemuno deltos senieji žvejų namai** iki XIX a. vid. buvo analogiški žemaitiškiems, vėliau, atsižvelgiant į vasarotojų poreikius, jie šiek tiek pakito. Sienos gulsčių rąstų, kampuose suleistų į stulpą, vertikaliai ar horizontaliai apmuštos lentomis, stogas keturslaidis su uždarais čiukurais galuose, vėlesniųjų – dvišlaitis, dengtas nendrėmis ar čerpėmis. Stogo šlaitų galai užkalti ornamentuotomis vėjalentėmis su arkliukų formos išpjaustytais lėkiais. Namai dvigaliai su išilgai besitęsiančiu koridoriumi, abipus jo – didžioji ir mažoji stuba, virtuvė, kamara.

Taigi pagal antrąjį kriterijų atkuriant etnografinius kaimus atskirose Lietuvos etnografinėse srityse turi būti laikomi tik konkrečiai sričiai savo etnoarchitektūriniais elementais būdingi tradiciniai gyvenamieji namai ir kiti sodybos pastatai.

**Trečiasis kriterijus – tokių kaimų gyventojų tradiciniai verslai ir amatai**, naudoti įrankiai ir įrenginiai. Vienur buvo išplėtoti kailiadirbystė, odininkystė, kitur – labiau pynimas iš beržo, liepos tošies, vytelių, dar kitur – kalvystė ir pan. Atitinkamo etnografinio regiono atkuriamame etnografiniame kaime negalima to išleisti iš akių, negalima imtis visiška tai vietovei nebūdingų verslų bei amatų.

Kalbant apie etnografinių kaimų savitumą, negalima pamiršti ir **kulinarinio paveldo** bei jo panaudojimo šiandien, kai ypač skatinamas turizmas. Yra žinoma, kad atskiruose Lietuvos etnografiniuose regionuose buvę ne tik mėgstami saviti patiekalai, bet ir skirtingi jų paruošimo būdai, netgi atskiriems valgymo atvejams buvo pateikiama skirtinga patiekalų sudėtis. Pvz., Aukštaitijoje pusryčiams virta rūgšti mėsiška kopūstų ar burokų sriuba, užkandama su duona, taip pat kepti dideli žirnių, miežinių ar grikiinių miltų blynai, keptuvę patrinant tik lašinių gabalėliu. Blynai valgyti pasimirkius riebaluose ar su pienu. Dzūkijoje rytais dar valgytos duonkepėje krosnyje ant ko-



pūstlapio keptos bulvių su miltų priemaisa bandos. Žemaitijoje pusryčiams virtos įvairios košės su spirgučių pamirkalu, o pietums verdamas sriuba su mėsa. Suvalkijoje sriuba virta pusryčiams, pietums ji būdavo tik pašildoma ir suvalgoma tai, kas likę nuo pusryčių. Vidurio Lietuvoje sekmadieniais buvo kepamas miežinių ar kvietinių miltų ragaišis ar nedidelės bandelės, pusryčiams valgomos karštos su taukų ir grietinės padažu.

Taigi atskirose Lietuvos etnografinėse srityse buvo ir skirtingi maitinimosi įgūdžiai, naudoti skirtingi indai, maisto pateikimo būdai.

Reikėtų ir šiandien prisiminti šviežių ir raugintą beržinę ar klevų sulą, naminę girą, naminių alų (turistams pademonstruojant jo gamybą), kaimo žmonių naudotas įvairių augalų lapų, žiedų arbatas. Turistų maitinimui reikėtų panaudoti ir tradicinius stalo indus. Visa tai žadintų jų vaizduotę, praturtintų mūsų šalies vaizdą, parodytų žmonių kūrybingumą.

Pagaliau svarbus etnografinio kaimo savitumo kriterijus yra ir nuolat plėtojamas **nematerialusis kultūros paveldas** – savita tarmė, darbo, šeimos, kalendorinių švenčių, kaimynų bendravimo tradicijos ir papročiai. Tai ne tik tautinio kostiumo dėvėjimas, bet ir žmonių suejimai aplinkos tvarkymo talkoms, pasižmonėjimai poilsio dienomis, per atlaidus ar didžiausias valstybines šventes. Tai ir liaudiškasis teatras (klojimų teatras), ir saviti tradiciniai muzikos instrumentai, dainos, šokiai bei žaidimai, tautodailės tradicijos. Visa tai atskleidžia atskirą Lietuvos etnografinių regionų gyventojų dvasinę kultūrą, savitus jų psichologijos bruožus.

Tad, kalbant apie Lietuvos etnografinių kaimų atkūrimo programą, būtina atkreipti dėmesį į tokių kaimų sritinio pasiskirstymo mūsų krašte pagrindinius kriterijus, t. y. atskirai etnografiniai sričiai (regionui) būdingą paties kai-

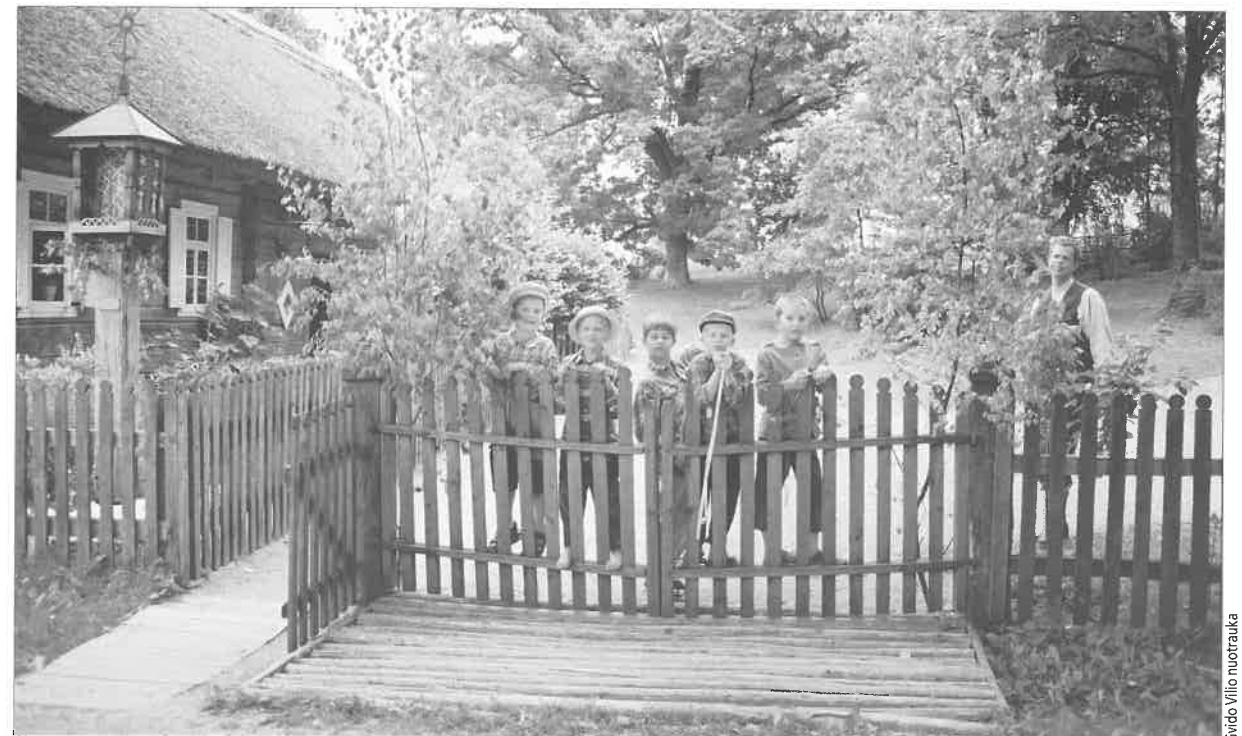
mo, jo sodybų ir pastatų tradicinį tipą, kraštovaizdžio savitumą, tos vietos gyventojų kultivuotus verslus, amatus, kulinarinį paveldą, taip pat nematerialųjį paveldą – tarmę, papročius ir tradicijas, muzikos instrumentus ir muzikavimo pobūdį, dainas, giesmes, visą pasakojamąją tautosaką, šokiai ir žaidimus bei vaidinimus – liaudiškąjį teatrą.

Tik visus šiuos dėmenis jungiant draugėn bus įmanoma parodyti tikrąjį Lietuvos tradicinio (žinoma, nuolat įgyjančio vis daugiau bendraeuropinės civilizacijos bruožų) atskirų etnografinių regionų kaimo vaizdą ir taip paskatinti turizmą bei gyventojų gerovę.

### PANAUDOTA LITERATŪRA

1. Lietuvių etnografijos bruožai. V., 1964.
2. *Butkevičius I.* Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos / Iš lietuvių kultūros istorijos – 6. V., 1971.
3. *Kudirka J., Milius V., Vyšniauskaitė A.* Valstiečių verslai / Iš lietuvių kultūros istorijos – 12. V., 1983.
4. *Piškinaitė-Kazlauskienė L.* Bitininkystė Lietuvoje. V., 1995.
5. *Vyšniauskaitė A., Laniauskaitė J.* Valstiečių linininkystė ir transportas / Iš lietuvių kultūros istorijos – 9. V., 1977.
6. *Vyšniauskaitė A.* Lietuvio namai. V., 1999.
7. *Čepaitienė A.* Verpimas Lietuvoje: liaudies kultūros likimas / Lietuvos etnologija – 8. V., 2001.
8. *Gimbutas J.* Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje. New York, 1958.
9. *Kirdienė G.* Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje. V., 2000.
10. *Urbanavičienė D.* Lietuvių apeiginė etnochoreografija. V., 2000.

Prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertė  
2003 11 19



Gvido Vilio nuotrauka





## Įvairūs klausimai

LR Aplinkos ministerija kreipėsi į Tarybą, prašydama įvertinti dokumentą „Valstybinė kraštovaizdžio politika“, kuriuo siekiama suformuluoti nuostatas dėl tradicinių Lietuvos kraštovaizdžių išsaugojimo. Savo nuomonę šiuo klausimu pateikė habil. dr. Kazys Ėringis ir prof. habil dr. Angelė Vyšniauskaitė.

### Dokumento „Valstybės kraštovaizdžio politika“ recenzija

Dokumentas paruoštas išsamiai, motyvuotai ir gerai, tačiau jame esama neišbaigtų temų ir, mūsų manymu, kai kurių trūkumų.

1. Lietuvos tradicinio etnografinio kraštovaizdžio skirtingumus sovietų okupacijos metais puolamoji slinktis nusiaubė arba sudarkė, iškreipė tautos ir valstybės regionų dvasią, nuslopino brandinamą valstybės kraštų izochrominių sričių skirtybes.

2. Etnografinio kraštovaizdžio turiniui ir dvasiai atkurti, kurių beveik „nėra“, Dokumente reikia specialiųjų kūrybą skatinančių akcentų.

3. Neužtenka, kaip tai daroma Dokumente, paminėti bendrąją „tradicinio kraštovaizdžio“ sąvoką, įterpiančią į saugomų teritorijų turinį.

4. Dokumento „Prielaidose“, taip pat „Kryptyse“ turėtų atsispindėti tikslas ir uždaviniai – paskatinti tyrimus ir atliktų darbų apibendrinimus, kad būtų galima argumentuotai pasiūlyti atkurti sunaikinto arba nusiaubto etnografinių Lietuvos regionų kraštovaizdžio elementus bei aspektus.

5. Tai liečia nusiaubtą net smulkiają žemdirbiškų teritorijų statinių ir želdinių struktūrą, lygiai taip pat visa tai, kas priklauso sunaikinto sodybų (vienkiemių, dvarų) vidinio kiemo – dažnai net regyklų – prarastoms esetinėms ir ekologinėms vertybėms ir formų struktūroms bei nuskurdintai tradicijai.



Aukštaitija – nuostabių ežerų kraštas

6. Saugodami vieną kitą Rytų Aukštaitijos gatvinių kaimų, ypač jų statinius ir išplanavimą, bei globodami dažnai ir dabar dalkomas paežerių sodybas, mažai ką galime pasakyti apie derlingose Vidurio lygumos žemėse buvusių kaimų išlikusių želdinių ir buvusių statinių sąveikos kraštovaizdžio ypatumus.

7. Okupacijos metais negalėjo būti akcentų kraštovaizdžio skirtybėms Šiaurės Lietuvoje – Biržų kunigaikštystės kaimų, Nemunėlio upyno molynų tinkle, Žiemgaloje (karvedžių Radvilų pasienio valdos), taip pat Kretingos – Salantų – Skuodo pažliugusių žemumų dvarų, kaimų ir bažnytkaimių pastatų, miškų ir želdinių sąrangai (karvedžių Chodkevičių ir Sapiegu pasienio valdos) bei dešiniojo kranto panemunės lygumų žemiau Veliuonos žmonių senovinės gyvenamos atitinkamoms sąrangoms (Kraštuvos žemės pasienio valdos).

8. Šių ir kitų žemių arba jų dalių tradicinio etnografinio kraštovaizdžio skirtybėms gaivinti ir gausinti pradžiai turėtų atsispindėti ir Valstybės kraštovaizdžio politikos dokumente <...>

### IŠVADOS

1. „Valstybinės kraštovaizdžio politikos kryptys ir jų įgyvendinimo strategija“ dokumentas iš esmės parengtas gerai, tačiau atskiros jo dalys stokoja išbaigtumo.

2. Dokumentui suteikti silpni akcentai laiko ir okupacijų nusiaubtam bei nuteriotam etnografinių regionų tradiciniam Lietuvos kraštovaizdžiui, jo atkūrimo ir savitumo išryškavimo pastangoms.

3. Dokumento saugojamų teritorijų kultūrinio kraštovaizdžio padalioje įstrigęs Lietuvos etnografinių regionų kraštovaizdis yra nugramzdintas mažareikšmingume, neveiklume, net nebūtyje.

4. Dokumente mūsų pastebėti neišbaigtumai, netikslumai ir konkretūs papildymai pateikiami 31 punkto Dokumento skyrių, skirsnių ir pastraipų sakinių juodo šrifto intarpuose, į kuriuos būtina atsižvelgti.

### SIŪLYMAS

Į Valstybinės kraštovaizdžio politikos dokumentą tikslinga nuosekliai įvesti Lietuvos etnografinių regionų kraštovaizdžio sampratą todėl, kad tuose regionuose esantis kraštovaizdis nebūtų tapatinamas su apskričių teritorijos kraštovaizdžiu.

Habil. dr. Kazys Ėringis,  
Etninės kultūros globos tarybos kvestinis ekspertas  
2003 12 01



## Pasiūlymai dėl kraštovaizdžio apibūdinimo terminų sampratos

Siekiant išvengti nesusipratimų, kai įvairiai apibūdinamas Lietuvos kraštovaizdis, ryšium su Aplinkos ministerijos 2003 11 19 d. raštu Nr. 14-4-8150 „Dėl Valstybinės kraštovaizdžio politikos“, pateiktu Etninės kultūros globos tarybai, manyčiau esant reikalinga naudoti šiuos Lietuvos kraštovaizdžio apibūdinimo terminus: **natūralus arba gamtos, gamtinis; kultūrinis; tradicinis arba etnografinis; etnografinių regionų** (sričių).

**Natūralus** (gamtos, gamtinis) yra jokios žmogaus veiklos, tiek kultūrinės, pozityvios, kraštovaizdį besistengiančios kaip nors patvarkyti, pagražinti, tiek ir absoliučiai destruktivos, nepaliestas.

**Kultūrinis** – tai kraštovaizdis, patyręs žmogaus pozityvios veiklos poveikį, pvz., neliestą žemę paverčiant arimais arba vienaip ar kitaip įsikišant į natūraliai augusius miškus, krūmynus, upių vagas ir krantus, ežerus, pelkynus, taip pat natūralioje gamtos erdvėje įkuriant sodybas su pastatais, aptvarais ir kt.

Atsižvelgiant į istorinį laikotarpį, **galimi įvairūs kultūrinio kraštovaizdžio kūrimo etapai**. Pvz., Lietuvoje pats seniausias buvo iki XVI a. Valakų reformos, esmingai pertvarkiusios krašto žemėvaldą, gyvenviečių pobū-

dį ir kt.; XVI–XIX a. – to meto tradicinis, nes buvo nekeičiamas arba tik neženkliai keičiamas dėl gyventojų šeimų skaldymosi, tad nežymiai pertvarkius valdomos žemės rėžius, gatvinius ar kupetinius kaimus. Pagaliau XIX a. pab.–XX a. pr. pagrindinėje Lietuvos teritorijoje, išskyrus lenkų okupuotą Vilniaus kraštą, buvo galutinai pravesta to meto žemės reforma, pakeitusi žemėvaldos sistemą (iš rėžinės – į bendrą sklypinę), įvedusi vienkieninę sistemą, t. y. iš esmės pakeitusi gyvenviečių bei sodybų formą. Drauge su civilizacijos raida, ūkininkavimo formų, priemonių ir kt. kitimu, keitėsi ir viso krašto kultūrinis kraštovaizdis.

**Tradicinis arba etnografinis** – tai nusistovėjęs, bet kurio iš minėtųjų laikotarpių žmonių sąmonės kaip toks suvokiamas, žymesnių pakeitimų nepatiriantis gyvenamosios teritorijos kraštovaizdis. Tai labiausiai etnologų iširtas, žmonių dar prisimenamas ir vėlesnių okupacijų, karų esmingai pakeistas, netgi suniokotas Lietuvos kraštovaizdis. Jis, kaip ir apskritai gyvenimo būdas bei sąlygos, kaip bendras krašto vaizdas, laikytinas tradiciniu. Tai būtent XIX a. paskutiniųjų – XX a. pirmųjų dešimtmečių (iki Pirmojo pasaulinio karo) Lietuvos kraštovaizdis.



Dzūkija – Nemuno ir Merkių santaka žiemą



Taigi, etnologų nuomone, to meto Lietuvos kraštovaizdį, išlikusį kaip tradicinį, nesikeičiantį, t. y. nepatyrusį didesnių esminių permainų, galima vadinti etnografiniu.

**Etnografinių regionų kraštovaizdis** – tai savitų istoriškai susiformavusių krašto dalių (etnografinių sričių, regionų) kraštovaizdis, išsiskiriantis tiek vietos gamta, tiek gyvenamosios aplinkos užstatymu bei sutvarkymu, tiek jos puošimu, atitinkančiu vietos žmonių psichologiją, grožio suvokimą, gyvenimo reikmių užtikrinimą ir kt.

Lietuvoje išskiriami penki tokie istoriškai susiformavę etnografiniai regionai (arba etnografinės sritys) – Aukštaitija, Dzūkija (Dainava), Suvalkija (Sūduva), Žemaitija ir Mažoji Lietuva (buv. Klaipėdos kraštas su Kuršių nerija). Visiems jiems daugiau ar mažiau (nepaisant sovietinio laikotarpio įneštos destruktijos) šiandien dar

būdingi etnografinio-tradicinio kraštovaizdžio bruožai (turint omenyje ne vien gamtinį kraštovaizdį, bet ir apskritai gyvenamosios savitumą).

Šiuo metu aktualizuojant Etnografinių kaimų kūrimo ir plėtros programą būtų galima kalbėti ir apie **kultūrinį etnografinės tradicijos tęstinumo kraštovaizdį**. Tai būtų toks kraštovaizdis, kurį siekiama suformuoti atskirose krašto vietovėse – kultūrinuose rezervatuose ir kt., remiantis ten bent XX a. pirmaisiais dešimtmečiais buvusia padėtimi, įskaitant ir gyvenvietės bei sodybos tipą, apželdinimą, gyventojų verslą ir t. t. Svarbu, kad į tokį atkuriamą kraštovaizdį nebūtų įnešta ne tik Lietuvai apskritai, bet ir atitinkamam etnografiniam Lietuvos regionui nebūdingų svetimkūnių (pvz., augalų, pastatų formų ir pan.).

## Pastabos dėl „Valstybinės kraštovaizdžio politikos“ priedėlio „I. Valstybinės kraštovaizdžio politikos prielaidos“ (p. 6–10)

### 1. Lietuvos kraštovaizdžio samprata

Europos kraštovaizdžio konvencijoje pateiktas kraštovaizdžio apibūdinimas iš esmės priimtinas, nors vietoje formuluotės, kad kraštovaizdį, kaip žmonių suvokiamą vietovę, „nulėmė gamtos ir (arba) žmonių veikimas ir sąveika“, būtų galima pasakyti paprasčiau – žmonių veikla gamtoje.

Žmonių veiklos dėka formuojamas kultūrinis kraštovaizdis, atitinkamai keičiant esamą natūralią gamtą, t. y. užstatant trobesiais, iškertant mišką ar užsodinant plynus žemės plotus medžiais. Dėl vietos regioninės etnografinės, t. y. savitos etninės kultūros, specifikos atskiros vietovės kultūrinis kraštovaizdis įgauna tam tikrus etnokultūrinius bruožus. Pvz., vienaip atrodo panašios gamtinės sandaros Žemaitijos, kitaip – Aukštaitijos etnografinio kaimo kraštovaizdis, nors ir tas, ir kitas, pasak Aplinkos ministerijos rašto, „tenkins ekologinius, ekonominius, estetinius gyvenamosios, darbo bei poilsio aplinkos kokybės poreikius“. Visiškai neaišku, kam čia dar pridėti – „semantiniai“ poreikiai. Juk semantinis – tai „prasminis, susijęs su žodžio prasme“ (žr. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1954. P. 708). Siūlyčiau šį žodį išmesti.

### 2. 1. Lietuvos kraštovaizdžio kaitos tendencijos

Formavimasis iki sovietmečio. Kalbant apie kraštovaizdžio formavimąsi tuo laikotarpiu (bent XIX a. pab.–XX a. pirmaisiais dešimtmečiais), reikėtų ne tik konstatuoti, kad „iki 4-ojo XX a. dešimtmečio susiformavo pagrindinės agrarinio kraštovaizdžio erdvės su nedidele antropogenine apkrova“, kad atsirado „kraštovaizdžio istorinių tipų teritoriniai rudimentai, atspindintys atskirų raidos tarpinių kraštovaizdžio permainų rezultatus“, kad išryškėjo „kultūros ir gamtos paveldo teritorinės sąkaupos“. Visa tai pernelyg didelis žongliravimas žodžiais. Iš tikrųjų gi tuo laikotarpiu atskirų Lietuvos vie-

tovių kraštovaizdį tebeveikė XVI a. vykdytos Valakų reformos sukurtų kaimo gyvenviečių – gatvinių kaimų su jų žemėvaldos formomis buvimas, tų kaimų retinimas kuriant vienkiemius ir t. t.

### 2. 3. Lietuvos kraštovaizdžio būklės analizė

Kaip „stiprybė“ rašte teigiama tai, jog „kraštovaizdžio apsauga, tvarkymas ir planavimas įteisintas daugelyje teisės aktų“. Tačiau drauge išryškinama labai daug „silpnųjų“, kurių dauguma kaip tik ir atsiranda dėl esamų daugybės atskirų įstatymų, kurie „reguliuojantys žemės santykius bei teritorijų planavimą tarpusavyje menkai suderinti, vieni kitiems prieštarauja“ (p. 10); „nėra įstatymo, skirto kraštovaizdžio apsaugai, įstatymo, teisiškai reglamentuojančio Lietuvos teritorijos kraštovaizdžio politiką, jos įgyvendinimo strategiją“ ir t. t. (p. 10). „Nepakankamas visuomenės supratimas apie kraštovaizdį, kaip svarbią žmones supančios aplinkos sudedamąją dalį, gamtos ir kultūros paveldo raišką“ (p. 8).

Pastarąjį teiginį būtų galima pagrįsti Vyriausybei, Švietimo ir mokslo ministerijai keliamu reikalavimu daugiau dėmesio šioms klausimams skirti visų lygių mokykloje įstaigose (pradedant nuo vaikų darželių), atkreipti į tai deramą dėmesį visuomeninėms organizacijoms, ypač jaunimo, moksleivių, paakinti šeimoms atitinkamai ugdyti savo atžalas, kad nebūtų beatodairiškai teršiama aplinka, poilsio vietės; pagaliau labiau propaguoti Lietuvoje etnografinių kaimų atkūrimo programą, kuri veiksmingai prisidėtų prie visapusiškai patrauklaus Lietuvos kraštovaizdžio, padėtų vystyti turizmui, o kartu keltų ir žmonių pragyvenimo lygį.

*Prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė,  
Lietuvai pagražinti draugijos Garbės narė,  
Etninės kultūros globos tarybos ekspertė  
2003 12 01*



## Pelaniškių ar Peleniškių kaimas?

**Etninės kultūros globos taryba nemažai dėmesio skiria autentiškai vietovardžių vartosenai, atspindinčiai vieno ar kito Lietuvos regiono savitumus, atskleidžiančiai vietovių istorinę atmintį ir nepakartojamą savastį. Tad ypač svarbi metodine ir praktine prasme buvo mokslininkų ekspertų diskusija bei išvados nagrinėjant šiaurietiško Vytauto Rapolo Kriauciūno kreipimąsi į Tarybą prašant nustatyti autentišką vieno Pakruojo kaimo pavadinimą.**

„Nuo seno šis kaimas buvo vadinamas Pelaniškiais, – rašo V. P. Kriauciūnas. – Taip jis buvo vadinamas bažnytinėse knygoje, gimimo, mirties, sušaudymo, trėmimo dokumentuose, turto, nuosavybės atėmimo, grąžinimo dokumentuose, kapinių paminklų įrašuose, taip buvo vadinamas Pelaniškių kolūkis, dabar dar gyvuoja Pelaniškių žemės ūkio bendrovė, prie kaimo stovi kelio ženklai su pavadinimu Pelaniškiai. Pastaruosius dešimtmečius buvo vartojamas ir Peleniškių pavadinimas, taip jis buvo įrašytas ir į Registrą Pakruojo valdininkų teikimu pagal 1976 m. vietovardžių vardyną. Į užklausimą Lietuvių kalbos institutas 1999 m. atsakė, kad kalbiniu požiūriu priimtinas yra ir Pelaniškių, ir Peleniškių pavadinimas, nes ir tarminis, ir sunormintas vietovardis išlieka lietuviškas (baltišką) <...>, bet Lietuvių kalbos institutas ir Pakruojo Savivaldybė buvo linkę sunorminti, suniveliuoti, sulietuointi pakruojiečius ir pelaniškėčius. Į užklausimą Valstybinė lietuvių kalbos komisija 2003 m. atsakė, kad išvada dėl sunorminto, suniveliuoto Pelaniškių kaimo vardo yra pagrįsta ir neginčytina. Raštiškoje apklausoje dalyvaavę 59 kaimo žmonės visi pageidavo Pelaniškių pavadinimo.

Priimtinis yra Pelaniškių pavadinimas. Peleniškių kaimai yra trys Lietuvoje, o Pelaniškiai – tik vienas kaimas. 2002 metais išleistame „Vietovardžių žodyne“ neliko nei Pelaniškių, nei Peleniškių pavadinimo, o Pelaniškių piliakalnis pavadintas Kalnuočiu kalnu. Tarmiškų vietovardžių (nerusifikuotų, nepolonizuotų, negermanizuotų) suniveliavimas, sunorminimas,

„sulietuvinimas“ ne praturtina, o nuskurdina lietuvių kalbą. Už etninių vietovardžių išsaugojimą pasisako ir Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas, priimtas 1999 09 21, „Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001–2010 metų programa“, patvirtinta Vyriausybės 2000 m. lapkričio 6 d. nutarimu Nr. 1340, Etninės kultūros globos tarybos nuostatai. Einant į Europos Sąjungą norime išsaugoti savo identitetą, savitumą, etninę kultūrą, o Europos Sąjunga pritaria tarmių, etninės kultūros ir kultūros paveldo globai ir išsaugojimui.

Humanitarinių mokslų daktaras Kazimieras Garšva straipsnyje „Dėl Aukštaitijos ir Žemaitijos ribos“ „Lietuvos aidas“ laikraštyje 2003 03 07 Nr. 55 rašo: „Jos (tarmės) – didelis mūsų turtas, seniausios iš gyvųjų indoeuropiečių kalbos palikimas, kurį būtina saugoti. Tos pačios Lietuvos aukštaitių ir žemaitių ribos prieš jų valią nereikia stumdyti, nes tai yra mūsų bendras lobis ir bendras rūpestis jį tyrinėti, gerbti ir globoti“.

Ksavero Sakalausko–Vanagėlio eilėse (dabar dainoje) skaitome: „Gyvuok, mūs Tėvyne, tai mano tarmė, visi i vienybę, vis liksim drauge“.

Prašau pateikti teigiamą Tarybos išvadą dėl Pelaniškių kaimo Pakruojo rajone pavadinimo Valstybinei lietuvių kalbos komisijai ir Pakruojo Savivaldybei: Kęstučio g. 4, LT-5220, Pakruojis, – baigia savo prašymą V. R. Kriauciūnas (Prašymas gautas 2003 03 14 ).

## ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

p. V. R. KRIAUCIŪNUI

2003 05 10

### Dėl Pelaniškių kaimo vardo

Jūsų prašymu Etninės kultūros globos taryba išnagrinėjo klausimą dėl Pelaniškių kaimo vardo rašymo. Tarybos prašymu pateiktos trys kalbininkų ekspertinės išvados. Kadangi mokslininkų nuomonės skyrėsi, Taryba tas išvadas pateikė Valstybinei lietuvių kalbos komisijai ir Lietuvių kalbos institutui, prašydama išdėstyti savo nuomonę dėl Pelaniškių kaimo pavadinimo.

Surengtame pasitarime buvo išreikšta abejonė, ar norminant lietuvių kalbą nėra kartais padaroma žala senųjų vietovardžių išsaugojimui. Tarybos pirmininko pavaduotojos Virginijos Kondratienės nuomone, šis klausimas reikalauja papildomos mokslinės diskusijos, tai, jos manymu, patvirtina ir skirtingos ekspertų išvados. Svarbus ir klausimo teisinis aspektas – kaimo vardo raidės pakeitimas gali sudaryti keblumą atstatant nuosavybės teisę i išlikusį nekilnojamąjį turtą, turėtą Pelaniškių kaime.

Pasitarimo metu Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus darbuotojas dr. Laimutis Bilkis, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. Irena Smetonienė ir pirmininkės pavaduotoja Jūratė Palionytė patvirtino minėtų institucijų anksčiau išreikštą nuomonę, kad oficialiai turi būti vartojami sunorminti vietų vardai. Jų manymu, tai nekliudo vietos gyventojams savo vietovardžius tarti laikantis tarminės tradicijos. Jeigu i oficialiąją vartoseną grąžintume Pelaniškių vardą, turėtume tą patį daryti ir su kitais vietovardžiais, t. y. atsisakyti jų norminimo, pradėto tarpukario Lietuvoje. Tuo mes pakenktume ir taip dabar sunkius išbandymus patiriančiai bendrinės kalbos sistemai, griauinamai iš vidaus ir iš išorės.

Tarybos pirmininkas

Krescencijus Stoškus



## Etninės kultūros globos tarybos kviestinio eksperto išvada dėl Pelaniškių kaimo vardo

„Lietuvių pavardžių žodyne“ (Vilnius, 1989, T. II. P. 424–425) randame pavardes **Pelanys** (Kaunas); **Pelānius** (Biržai, Varėna); **Pelānis** (Biržai, Ignalina, Joniškis (Molėtų r.), Salakas (Zarasų r.), Šiauliai); **Pelēnis** (Anykščiai, Kelmė, Kaltanėnai (Švenčionių r.), Kaltinėnai (Šilalės r.), Kuršėnai, Kurtuvėnai (Šiaulių r.), Kražiai (Kelmės r.), Raudėnai (Šiaulių r.), Subačius (Kupiškio r.), Šaukėnai (Kelmės r.), Šiauliai, Užventis (Kelmės r.), Varniai (Telšių r.). Kaip matome, Lietuvoje sutinkama tarminė asmenvardžio forma *Pelānius* ir kitos bei forma *Pelēnis*. Visi šie asmenvardžiai daugiausia paplitę šiaurinėje Lietuvoje.

*Pelāniškių* kaimo vardas yra kilęs iš asmenvardžio tarminės formos **Pelānis**, **Pelanys** ir kitų su priesaga **-iščiai**. Toks kaimo vardas rodo, kad toje vietoje gyveno žmogus arba žmonės tokia pavarde ir ten jiems priklausė žemė.

### Pelaniškių kaimo vardas

Rytų Aukštaitijoje, kietinančioje priebalsį **I** prieš balsį **a**, išliko penki vietovardžiai su kamienu **pelen-**. Trys iš jų yra šiaurės Lietuvoje, panevėžiškių tarmės plote: Panevėžio rajone yra *Pelēnė*, Biržų r. *Pelēniškiai*, Pakruojo r. – *Pelēniškiai* (skiriasi kirčio vieta)<sup>1</sup>.

Šią temą paskatino panagrinėti V. R. Kriaučiūno prašymai Pakruojo r. Pašvitinio seniūnijos pavadinime oficialiai išlaikyti balsį **a** po priebalsio **I**. Daugelis kalbininkų formą **Pelaniškiai** laikė tarminė, o formą **Pelēniškiai** – sunorminta ir dėl to oficialiai vartotina. Jie greičiausiai didele dalimi yra teisūs (ir aš anksčiau taip maniau), bet, rodos, ne iki galo.

Tarmiškai sakoma **Pialaniškė** (*Pialaniškiu*). Į bendrinę kalbą atstatytoje formoje **Pelaniškiai** šaknyje tarmės **a** išlaikomas, o galūnė dėsningai atstatoma į bendrinę kalbą. Ne visai tikslu yra formą **Pelaniškiai** vadinti tarminė, o *Pelēniškiai* – normine, norima keisti į pirmąją (yra atvirkščiai). Yra net keturios aplinkybės, į kurias taip pat reikia atsižvelgti.

Pirmiausia niekas nepastebėjo, kad buvo bendrinis žodis **pelanà** (3<sup>b</sup>) „moliu išplūkta asla“<sup>2</sup>. Tas archaizmas prieš 130 metų užrašytas A. Juškos. Taigi neatmestina (nors ir nelabai įtikima) prielaida, jog kaimo vardas senovėje galėjęs kilti iš išnykusios pavardės, pravardės ar vietovardžio **Pelanà** (plg. *Kupà>Kūpiškis*, *Pravienà>Pravieniškės*, *Pentà>Pentiškiai*).

Patikimesnis vietovardžio kildinimas iš pavardės **Pelānis** (Pelēnis, Pelēnius)<sup>3</sup>. Tokios pavardės užrašytos ir keliolika kilometrų nuo **Pelaniškių** – Joniškio (toliau – ir Šiaulių, Biržų), Linkuvos valsčiuose (čia – suslavintas **Pelānskis**). Išgalėjo nelabai tobula praktika, kai pavardėse tarmiški pakitimai išlaikomi, o vietovardžiuose –

Mano galva, kalbininkų oficialiuose atsakymuose kaimo vardas kildinamas iš bendrinio žodžio *pelenai*, bet šiuo atveju kalbininkai visai nekreipia dėmesio į tai, kad kaimo vardas yra kilęs ne iš bendrinio žodžio, o iš pavardės **Pelanys**, **Pelānius**, **Pelānis** ir pan. Tarmės atstovai teigia, kad šis kaimo vardas įvairiuose dokumentuose sutinkamas jau 300 metų, todėl seną pavardės tarminę formą *Pelanys*, *Pelānius* ar *Pelānis*, manyčiau, reikia išsaugoti, nes, kiek žinau, pavardės neliteratūrinamos ir literatūrinti jų nereikėtų.

Mano išvada tokia: Pelaniškių kaimo vardą reikėtų išsaugoti.

Hum. m. dr. Jonas Jurkštas,

Etninės kultūros globos tarybos kviestinis ekspertas  
2003 04 01

neišlaikomi, dėsningai atstatomi į bendrinę kalbą. Taigi *Pelānio* kaimas juridiskai tampa nebe jo, nes pakeista viena raidė (*Pelēniškiai*).

Kaimo vardo etimologijai ir istorijai esant ne iki galo aiškiai, nereikėtų drausti oficialiai vartoti ir išgalėjusios formos **Pelaniškiai**. Taip kaimas vadintas ir vadinamas bažnytinėse knygosė, kapų užrašuose, nuosavybės dokumentuose, oficialiuose užrašuose, spaudoje<sup>4</sup>. Tarmiškos ar pusiau tarmiškos formos – Nedzingė, Pūmpėnai (=Pāmpėnai) ir t. t. bendrinėje kalboje vartojamos. Esant mažiau pagrindo Pakruojo rajone pirmiausia reikia taisyti iškraipytas formas **Linkuvà** (=Linkavà), **Petrašiūnai** (=Petrošiūnai), Pasvalio rajone – **Deglėnai** (=Daglienai), **Joniškėlis** (=Janiškėlis) ir t. t.<sup>5</sup> Kai nežinoma, ar reikia taisyti ir kaip taisyti, geriausia palikti esamus užrašus.

Kol nėra pakankamai aišku, galima vartoti formas **Pelaniškiai** ir **Pelēniškiai**. Paaiškinimo ypač gali prirėkti dokumentuose (antrąją formą galima nurodyti skliaustuose).

<sup>1</sup> Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. Vilnius, 1976. D. 2, p. 237–238.

<sup>2</sup> LKŽ, IX, 755.

<sup>3</sup> Pavardžių žodynas. Vilnius, T. 2, p. 425.

<sup>4</sup> V. R. Kriaučiūno 2003 03 12 d. prašymas. Dar plg. *Linkuva*. Čikago, 1978, p. 328.

<sup>5</sup> K. Garšva, J. Štiavas. Mūšos krašto vietovardžiai: Joniškėlis, Linkava, Dalgierai, Buojis, Ežersta. Joniškėlio apylinkių šnekos tekstai. Vilnius, 1982, p. 12–20.

Dr. Kazimieras Garšva,  
Etninės kultūros globos tarybos kviestinis ekspertas  
2003 04 14

## Dėl kaimo vardo *Pelēniškiai* lyties

Etninės kultūros globos tarybos pirmininko pavaduotoja Virginija Kondratienė supažindino mane su Pašvitinio seniūnijos (Pakruojo r.) kaimo vardo *Pelēniškiai* byla. Perskaičiau LKI Vardyno skyriaus ir Valstybinės kalbos komisijos atsakymus į šiauliečio Vytauto Rapolo Kriaučiūno laiška, kuriame teigiama, jog turėtų būti vartojama lytis *Pelaniškiai*. Taip esą sako visi vietos žmonės, taip vartota ir XX amžiaus pirmosios pusės įvairiuose dokumentuose.

Dėl šio vietos vardo vartojimo galima pasakyti štai ką.

1. Neabejoju, jog dabar bendrinėje kalboje vartotina kalbamąjo kaimo vardo lytis yra *Pelēniškiai*. Tad nėra jokio pagrindo abejoti LKI Vardyno skyriaus ir Valstybinės kalbos komisijos pateiktais atsakymais, nes jie yra pagrįsti.

Lytis *Pelēniškiai* yra autentiška, sunorminta pagal bendrinės kalbos reikalavimus ir vartotina oficialiai (dokumentuose, žiniasklaidoje ir pan.).

2. Ta pati lytis vietos gyventojų yra tariama *Pelaniškiai* dėl /1/ kietinimo (to kietinimo riba eina į vakarus nuo Joniškio, pro Šiaulius, į vakarus nuo Radviliškio, pro Kėdainius ir t. t., tad apima visą Pašvitinio ir gretimų parapijų plotą, žr. *Lietuvių kalbos atlasas, II Fonetika*, Vilnius, 1982, 16 žemėlapis). Tarmiškai tariama lytis *Pelaniškiai* gali būti vartojama vietos žmonių kasdieninėje kalboje, kaimo bendruomenės susirinkimuose, grožinėje literatūroje ir pan.

3. Kaimo vardas *Pelēniškiai* sunormintas pagal bendruosius vardyno norminimo principus. Šie principai ne kartą kalbininkų buvo išdėstyti spaudoje. Galima pacituoti Aleksandro Vanago straipsnio *Vietovardžių norminimas* (*Kalbos kultūra*, 1975, Nr. 2) tokią vietą: *Lietuvių literatūrinė kalba susiformavo vienos tarmės pagrindu, tačiau į ją įsiliejo daug bendrinių ir tikrinių žodžių (jų tarpe vietovardžių) iš kitų tarmių. Į literatūrinę kalbą iš tarmių atėję bendriniai ir tikriniai žodžiai tarminės fonetikos neišlaiko – jie pritaiko prie literatūrinės kalbos* (p. 51). Analogiškai sunormintas kaimo vardas *Pelēniai* (Molėtų r. Suginčių seniūnija), kurį vietos žmonės taria tik *Pelaniai*, ir kt.

4. Argumentai, jog XX amžiaus pirmosios pusės dokumentuose rašoma *Pelaniškiai* šiuo atveju nieko negali pakeisti, nes pareigūnai ir vietos žmonės, neturėdami jokio patikimo vietų vardų žinyno, rašė pagal tarimą nesunormintą lytį. Pirmasis žinynas, kuriame buvo pateikti tinkamai sunorminti vietų vardai, pasirodė tik 1974–1976 metais (*Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, I–II). Iki tol dalis kaimų vardų buvo vartojama, kaip kas išmanė, t. y. be jokios tvarkos. Beje,

apie tas problemas cituotame straipsnyje užsimena ir Aleksandras Vanagas: *vietovardžių norminimas gerokai atsilieka nuo lietuvių literatūrinės kalbos raidos. Kalbininkai į šį procesą įsikišo vėlai* (p. 56). Reikia džiaugtis, jog kalbininkai net ir labai nepalankiomis okupacijos sąlygomis sugebėjo sunorminti gyvenamųjų vietų vardus.

5. Reikia pasakyti, jog *Lietuvių pavardžių žodyne* (II, Vilnius, 1989) yra pateikiamos pavardės *Pelānis*, *Pelanys*, *Pelānius* (p. 424) ir *Pelēnis*, *Pelēnius* (p. 425). Kaimo vardą *Pelēniškiai* galima sieti su kalbamomis pavardėmis, nes iš asmenvardžio *Pelēnis*, *Pelēnius* ar pan. ir bus atsiradęs kaimo vardas. Be abejo, Pašvitinio parapijoje asmenvardis *\*Pelēnis* vietos žmonių buvo tariamas *\*Pelānis* (žr. anksčiau dėl /1/ kietinimo ribos).

Lietuvių pavardžių norminimo istorija kiek kitokia negu kaimų vardų. Susikūrus nepriklausomai Lietuvai, išduodant pasus ir kitus dokumentus reikėjo tinkamai rašyti pavardes. Tad jau prieš 1940 metus lietuvių kalbininkai surinko visas pavardes, jas patikrino ir nustatė jų rašybą. Kadangi tai buvo taip pat ilgas ir sudėtingas procesas, pavardžių lytis daugiau įvairuoja, nes ir tada nebuvo visur laiku suspėta suvienodinti rašybą. Todėl pasuose įrašytos pavardės *Pelānis*, *Pelanys*, *Pelānius*, *Pelēnis*, *Pelēnius* ir kt. įgijo teisinį statusą ir jų rašybos keisti nebebuvo galima.

6. Taigi matome, jog vardyno tvarkymas buvo sudėtingas, kartais net prieštaringas procesas. Tačiau dabar reikia remtis įteisintomis vardų lytimis, jei jos yra autentiškos ir tinkamai sunormintos. Galima keisti tik tas kaimų vardų lytis, kurios neautentiškos (t. y. klaidingos ar netinkamai sunormintos).

7. Manyčiau, kad tolimesnis raštų rašymas įvairioms valstybinėms institucijoms dėl kaimo vardo *Pelēniškiai* yra neperspektyvus ir nieko nepakeis. Reikia pasitikėti LKI Vardyno skyriaus ir Valstybinės kalbos komisijos išvadomis ir kompetencija. Jokia institucija neturi tiek vardyno medžiagos, kiek sukaupta Vardyno skyriuje. Todėl rašydama atsakymą bet kuri institucija vėl bus priversta kaupti į Vardyno skyrių.

8. Jei iškiltų dokumentų tvarkymo problemų dėl nevie-nodo kaimo vardo *Pelēniškiai* užrašymo, reikėtų gauti kalbininko pažymą, kurioje būtų patvirtintas kaimo, užrašyto lytimis *Pelēniškiai*, *Pelaniškiai* ar pan., identiškas.

Vidas Garliauskas,  
Etninės kultūros globos tarybos kviestinis ekspertas  
2003 04 02

**ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA****NUTARIMAS  
DĖL REGIONINIŲ TARYBŲ NUOSTATŲ PATVIRTINIMO**2002 m. spalio 15 d. Nr. TN-2  
Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. liepos 13 d. nutarimo „Dėl Etninės kultūros globos tarybos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“ Nr. VIII-1848 IV skyriaus 12 dalies 4 punktu, Etninės kultūros globos taryba n u t a r i a patvirtinti regioninių etninės kultūros globos tarybų (Aukštaitijos, Dzūkijos (Dainavos), Mažosios Lietuvos, Suvalkijos (Sūduvos) ir Žemaitijos) – Etninės kultūros globos tarybos padalinių – nuostatus (pridedami).

Tarybos pirmininkas

*Krescencijus Stoškus*

PATVIRTINTA  
Etninės kultūros globos tarybos  
2003 m. spalio 15 d. nutarimu Nr. TN-2

**DZŪKIJOS REGIONINĖS ETNINĖS KULTŪROS  
GLOBOS TARYBOS NUOSTATAI****I. BENDROSIOS NUOSTATOS**

1. Dzūkijos regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau vadinama – Regioninė taryba) – Etninės kultūros globos tarybos padalinys, padedantis apskričių viršininkams ir savivaldos institucijoms spręsti etnografinio regiono etninės kultūros globos klausimus.

2. Regioninė taryba savo veikloje vadovaujasi Etninės kultūros globos pagrindų įstatymu, Etninės kultūros globos tarybos nuostatais, Tarybos patvirtintu reglamentu, Etninės kultūros globos tarybos 2001 m. liepos 30 d. nutarimu Nr. 2 „Dėl Regioninių tarybų sudarymo ir organizavimo tvarkos“, kitais teisės aktais ir šiais Nuostatais.

3. Regioninės tarybos nuostatus ir personalinę sudėtį tvirtina Etninės kultūros globos taryba.

**II. REGIONINĖS TARYBOS TIKSLAS, UŽDAVINIAI IR FUNKCIJOS**

4. Regioninės tarybos tikslas – įtakoti visapusišką etninės kultūros plėtotę Dzūkijoje, laiduojančią regioninio savitumo išsaugojimą, tautinio tapatumo ir savimonės stiprinimą.

5. Svarbiausi Regioninės tarybos uždaviniai:

- 1) atlikti eksperto ir patarėjo vaidmenį padedant Etninės kultūros globos tarybai spręsti strateginius etninės kultūros plėtotės ir politikos klausimus Dzūkijos regione;
- 2) užtikrinti Etninės kultūros globos tarybos priimtų sprendimų įgyvendinimą;
- 3) padėti Etninės kultūros globos tarybai prižiūrėti, optimizuoti ir koordinuoti Dzūkijos etninės kultūros valstybinę globą vykdančių institucijų veiklą regione;
- 4) teikti Etninės kultūros globos tarybai informaciją, išvadas ir pasiūlymus etninės kultūros globos Dzūkijos regione klausimais.

6. Regioninė taryba, vykdydama jai pavestus uždavinius:

- 1) renka informaciją, analizuoja ir vertina pagrindines Dzūkijos etnografinio regiono etninės kultūros vertybių kaupimo, apsaugos, tyrinėjimų kryptis, etninės kultūros gyvosios tradicijos palaikymo ir sklaidos būklę regione;
- 2) nagrinėja Dzūkijos etnografiniame regione esančių savivaldybių bei veikiančių visuomeninių organizacijų, privačių asmenų parengtas etninės kultūros plėtos programas ir projektus ir, Etninės kultūros globos tarybai pritarus, teikia savo išvadas ir pasiūlymus;
- 3) skatina Dzūkijos regiono institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų dalyvavimą Etninės kultūros plėtos valstybinės programos ir Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos įgyvendinime.

**III. REGIONINĖS TARYBOS TEISĖS IR PAREIGOS**

7. Regioninė taryba, įgyvendindama jai pavestus uždavinius ir funkcijas, turi teisę:

- 1) teisės aktų nustatyta tvarka gauti iš apskričių ir savivaldybių informaciją, statistinius duomenis, dokumentus, projektus ir kitą medžiagą, būtina kvalifikuotoms išvadoms parengti;
- 2) kviešti į Regioninės tarybos posėdžius valstybės ir savivaldybių valdžios ir valdymo institucijų atstovus svarstant su jų kompetencijos sritimis susijusius klausimus, dalyvauti šių institucijų posėdžiuose, kai juose nagrinėjami Dzūkijos regiono etninės kultūros valstybinės globos klausimai;



3) siūlyti Etninės kultūros globos tarybai kandidatus nacionalinėms ir valstybinėms premijoms už nuopelnus puoselėjant etninės kultūros tradicijas Dzūkijos regione;

4) sudaryti nuolatinės ir laikinos ekspertų komisijas, darbo grupes ar pasitelkti pavienius konsultantus svarbiems Dzūkijos etninės kultūros klausimams spręsti;

5) nuolat informuoti Etninės kultūros globos tarybą ir visuomenę apie etninės kultūros valstybinės globos politikos įgyvendinimo būklę ir problemas Dzūkijos regione;

6) Regioninė taryba kasmet teikia savo veiklos ataskaitas Etninės kultūros globos tarybai, taip pat informuoja visuomenę apie etninės kultūros globą regione.

**IV. REGIONINĖS TARYBOS STRUKTŪRA IR DARBO ORGANIZAVIMAS**

8. Dzūkijos regioninę etninės kultūros globos tarybą sudaro ne mažiau kaip 14 narių. Į Regioninę tarybą savo narius 4 metams deleguoja Dzūkijos etnografiniame regione veikiančios valstybės institucijos ir visuomeninės organizacijos. Personalinę Regioninės tarybos sudėtį 4 metams tvirtina Etninės kultūros globos taryba.

9. Regioninės tarybos sudarymą organizuoja ir pirmąjį Regioninės tarybos posėdį rengia Etninės kultūros globos taryba.

10. Regioninė taryba:

- 1) skiria į Etninės kultūros globos tarybą Regioninės tarybos atstovą;
- 2) renka 2 metams iš Regioninės tarybos narių Regioninės tarybos pirmininką;
- 3) tvirtina Regioninės tarybos pirmininko teikimu jo pavaduotoją (-us);
- 4) svarsto jos kompetencijai priskirtus klausimus ir priima sprendimus.

11. Regioninė taryba ir jos sudarytos komisijos savo darbą organizuoja pagal Etninės kultūros globos tarybos patvirtintą reglamentą.

12. Regioninės tarybos posėdis yra teisėtas, jeigu jame dalyvauja ne mažiau kaip pusė Regioninės tarybos narių. Regioninės tarybos posėdžiai yra vieši ir vyksta ne rečiau kaip kartą per ketvirtį.

13. Tarybos nutarimai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė posėdyje dalyvaujančių Regioninės tarybos narių.

14. Regioninės tarybos pirmininkas ar jo pavaduotojas (-jai) laikomas (-i) išrinktu (-ais), jei už jį (juos) balsavo daugiau kaip pusė visų Regioninės tarybos narių.

15. Siūlymai Etninės kultūros globos tarybai dėl Regioninės tarybos nuostatų pakeitimo priimami, jei už juos balsuoja daugiau kaip 2/3 Regioninės tarybos narių.

16. Regioninės tarybos nario įgaliojimai nutrūksta, kai:

- 1) jį atšaukia jį delegavusi institucija;
  - 2) jis atsistatydina;
  - 3) jis nedalyvauja be pateisinamos priežasties Regioninės tarybos posėdžiuose daugiau kaip 2 kartus paeiliui.
17. Regioninės tarybos pirmininkas:
- 1) vadovauja Regioninei tarybai;
  - 2) pirmininkauja Regioninės tarybos posėdžiams ir atsako už jos veiklą bei priimtus sprendimus;
  - 3) atstovauja Regioninei tarybai;
  - 4) informuoja Regioninę tarybą apie veiklą tarp posėdžių;
  - 5) kasmet atsiskaito Etninės kultūros globos tarybai už Regioninės tarybos darbą.

18. Jei Regioninės tarybos pirmininko nėra, jį pavaduoja Regioninės tarybos pirmininko pavaduotojas.

19. Regioninės tarybos pirmininkas, pirmininko pavaduotojas (-ai) ir Regioninės tarybos nariai pareigas atlieka nenutraukdami savo darbo santykių pagrindinėje darbovietėje. Regioninės tarybos atstovo Etninės kultūros globos taryboje komandiruotės į Etninės kultūros globos tarybos posėdžius išlaidos apmokamos teisės aktų nustatyta tvarka iš valstybės biudžeto Etninės kultūros globos tarybai išlaikyti skirtų lėšų.

20. Regioninės tarybos pirmininkui padėti organizuoti darbą regione Etninės kultūros globos tarybos sekretoriatas skiria etatinį Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato darbuotoją. Jis yra tiesiogiai pavaldus Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato vadovui ir atskaitingas Regioninei tarybai. Jis atsako už Etninės kultūros globos tarybos Regioninei tarybai perduotą materialinį turtą, Regioninės tarybos dokumentų tvarkymą bei savalaikį jų pateikimą Tarybos sekretoriatui.

**V. REGIONINĖS TARYBOS LĖŠOS**

21. Regioninės tarybos darbui organizuoti lėšas skiria Etninės kultūros globos taryba. Regioninei tarybai tikslinės lėšos gali skirti Lietuvos Respublikos ir užsienio juridiniai bei fiziniai asmenys. Regioninės tarybos lėšas gali sudaryti ir kitos teisėtu būdu įgytos tikslinės lėšos.

22. Už panaudotas programoms ir projektams realizuoti skirtas lėšas Regioninė taryba pateikia ataskaitą Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato vadovui.

23. Regioninės tarybos veikla pabaigiama Etninės kultūros globos tarybos sprendimu.

*Pastaba: kadangi Aukštaitijos, Mažosios Lietuvos, Suvalkijos (Sūduvos) ir Žemaitijos regioninių etninės kultūros globos tarybų nuostatai yra analogiški, tad šiame leidinyje neskelbiami. Pirminį, t. y. Dzūkijos regioninės tarybos, nuostatų projektą parengė šios tarybos pirmininkas Romas Balčius ir Tarybos pirmininko pavaduotoja teisės klausimams Virginija Kondratienė.*





# ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA REKOMENDACIJA DĖL ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ RIBŲ NUSTATYMO

2003 m. rugsėjo 17 d. Nr. 1  
Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu (Žin., 1999, Nr. 82–2414; Žin., 2000, Nr. 61–1838) ir remdamasi įvairių mokslo sričių specialistų (etnologų, etnomuzikologų, archeologų, istorikų, lingvistų ir kt.) sutartiniu siūlymu, Etninės kultūros globos taryba r e k o m e n d o j a išskiriant etnografinių regionų teritorijas laikytis Tarybos patvirtintų etnografinių regionų – Aukštaitijos, Dzūkijos (Dainavos), Mažosios Lietuvos, Suvalkijos (Sūduvos) ir Žemaitijos – ribų. Jos apibrėžtos pagal seniūnijų ribas (žr. žemėlapi). Lietuvos etnografinių regionų skaičių ir jų pavadinimus nustato 2000 m. liepos 13 d. Seimo nutarimas Nr. VIII–1848 „Dėl etninės kultūros globos tarybos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“ (Žin., 2000 Nr. 59–1767).

Tarybos pirmininkas

*Krescencijus Stoškus*

## ŽEMĖLAPIO „LIETUVOS ETNOGRAFINIAI REGIONAI“ SUDARYMO PRINCIPAI (KOMENTARAS)

Šis Lietuvos etnografinių regionų žemėlapis sudarytas vadovaujantis Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu ir remiantis įvairių mokslinių tyrinėjimų rezultatais, ekspertų (etnologų, etnomuzikologų, lingvistų, istorikų ir kt.) išvadamis bei rekomendacijomis. Aptartos skirtingų sričių specialistų nuomonės ir siūlymai, peržiūrėta daugiau negu 200 etnografinių žemėlapių. Svarbiausi kriterijai, pagal kuriuos brėžiamos Lietuvos etnografinių regionų ribos yra: materialinės ir dvasinės kultūros reiškinių (darbo, šeimos, kalendorinių ir bendruomenės švenčių, kalbos (tarmių), folkloro, tradicinių amatų ir verslų, kulinarinio paveldo, architektūros, drabužių, audinių ir kt.) regioninis savitumas. Brėžiant etnografinių regionų ribas, laikomasi seniūnijų ribų (išskyrus didžiuosius šalies miestus). Remiantis susiklosčiusia tradicija, Lietuvos Respublikos teritorija dalinama į penkis etnografinius regionus: Aukštaitiją, Dzūkiją (Dainavą), Mažąją Lietuvą, Suvalkiją (Sūduvą) ir Žemaitiją. Nors šie regionai formavosi ne vienu laiku ir jų vaidmuo istorijos eigoje buvo gana skirtingas, tačiau juos sudaro pakankamai ryškios etninės kultūros sanklodos, reikšmingos ne tik ten gyvenančių žmonių savimonei, bet ir visos Lietuvos kultūrinio identiteto palaikymui ir stiprinimui.

Šis Lietuvos etnografinių regionų žemėlapis turėtų padėti jos gyventojams susiorientuoti, kur yra susidariusios pagrindinių kultūros savitumų ribos, kokios etnokultūrinės tradicijos ten galėtų būti puoselėjamos, kokių vertybių unikalumas turėtų būti saugomas. Jis galėtų padėti savivaldybėms formuoti ir įgyvendinti savo regioninę bei vietinę (lokalinę) etninės kultūros politiką, o visai valstybei gerinti administracinio šalies suskirstymo, vadinasi, ir administravimo politiką. Jis turėtų paskatinti, kad tiek mokyklos, tiek švenčių organizatoriai, tiek kiti etninės kultūros tradicijų puoselėtojai atsižvelgtų į tų ribų pažymimus regioninius savitumus ir rūpintųsi jų tyrinėjimu ir plėtojimu.

XX a. Lietuvoje vykę demografiniai pokyčiai (migracija, kolektyvizacija, trėmimai, spartus miestų augimas ir kt.) labai veikė buvusias tradicijų išplitimo ribas. Todėl specialistų siūlomos etnografinių regionų ribos yra sąlyginės. Kai kur jos dar ateityje galėtų būti tikslinamos, remiantis vietos gyventojų apsisprendimu.

Jei ateityje būtų peržiūrimos Lietuvos teritorinių administracinių vienetų ribos, etnokultūrinė tradicija turėtų tapti vienu iš pagrindinių kriterijų nustatant administracinių regionų ribas.

**Pastaba:** Žemėlapyje nurodyti penki etnografinių regionų centrai: Aukštaitijos – Panevėžys, Dzūkijos – Alytus, Mažosios Lietuvos – Šilutė, Suvalkijos – Marijampolė, Žemaitijos – Telšiai.

### ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS SEKRETORIATAS

Žygimantų g. 1/8, LT-01102 Vilnius, Lietuva  
Tel.: 8 (5) 210 71 61, Faks.: 8 (5) 210 71 60, Mob. tel. (+370) 699 04238  
El. p.: etnogloba@lrs.lt, www.lrs.lt > „Institucijos, atskaitingos Seimui“ > „EKGT“

Tarybos sekretoriato vadovė – **Virginija Kondratienė**  
Mob. tel. (+370) 699 04240  
El. p.: etnotaryba@lrs.lt

Vyresnioji specialistė – **Dalia Malinauskaitė**  
El. p.: etnogloba@lrs.lt  
Vyresnysis specialistas – **Danielius Kondraškinas**  
El. p.: etnolangas@lrs.lt  
Vyriausioji buhalterė (vyr. specialistė) – **Jolanta Bulotienė**  
El. p.: etno@lrs.lt  
Specialistė – **Alina Janauskienė**

Specialistė (Aukštaitijos regionui) – **Vitalija Vasiliauskaitė**  
Mob. tel. (+370) 699 04991

Specialistas (Dzūkijos regionui) – **Arvydas Švirmickas**  
Mob. tel. (+370) 699 04989

Specialistė (Mažosios Lietuvos regionui) – **Regina Jokubaitytė**  
Mob. tel. (+370) 699 04990

Specialistas (Suvalkijos regionui) – **Valentinas Jazerskas**  
Mob. tel. (+370) 699 04992

Specialistė (Žemaitijos regionui) – **Milda Ričkutė**  
Mob. tel. (+370) 699 04993

Lietuvos etnografiniai regionai ir jų ribos

